

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

UYGURLARIN OTANTİK KÜLTÜRÜ VE MODERNLEŞMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Jıalaldıng BULIBULINAZI

BURSA - 2018

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

UYGURLARIN OTANTİK KÜLTÜRÜ VE MODERNLEŞMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Jıalahıng BULIBULINAZI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ

BURSA - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Sosoloji Anabilim Dalı, 701344006 numaralı Jıalalıdınđ BULIBULINAZI'nın hazırladığı “Uygurların Otantik Kùltürü ve Modernleşmesi” konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 15/03/2018 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER
Dumlupınar Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Rıza SAM
Uludağ Üniversitesi

15/03/2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak bulunduğum “Uygurların Otantik Kültürü ve Modernleşmesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarnın kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

15.03.2018

بۇلبولناز

AdıSoyadı:	Jlalalıng BULIBULNAZI
ÖğrenciNo:	701344006
Anabilim Dalı:	Sosyoloji
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 08./02./2018

Tez Başlığı / Konusu: "Uygurların Otantik Kültürü ve Modernleşmesi"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin, 07./02./2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

08./02./2018
بۇلبولناز

Adı Soyadı:	Jalaliding BULIBULINAZI
Öğrenci No:	701344006
Anabilim Dalı:	Sosyoloji
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
28/02/2018
Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ

ÖZET

Yazar	: Jıalalıdıng BULIBULINAZI
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Sosyoloji
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: viii + 76
Mezuniyet Tarihi	: .../... /2018
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ

Uygurların Otantik Kültürü ve Modernleşmesi

Bu çalışmada modernleşme sürecinde modernlik ile Uygur kültürü arasındaki etkileşim süreci ele alındı. Yani tezin konusu, yirminci yüzyılın başından bu yana Uygur toplumunun yaşamış olduğu modernleşme süreci ve bu süreçte gerçekleşen kültürel değişimlerdir. Uygurların modernleşme sürecini iki döneme ayırarak ele alabiliriz: birinci dönem, İslam ülkeleri ve Orta Asya'daki Türk topluluklarından etkilenerek ve onları örnek alarak gerçekleştirdiği modernleşme sürecidir. İkinci dönem, Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra, yani yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin'in kalkınma projesinin etkisiyle devam etmiş olan süreçtir.

Modernleşme süreci ekonomik, politik ve kültürel değişimleri içeren bir süreçtir ve bu üç faktör birbirini etkilemektedir. İnsanların yaşam tarzı, bilinci ve kurumların insanlar üzerindeki denetim rolü değişmektedir. Bu çalışmada Uygur toplumunda aile ve eğitim kurumunda gerçekleşen değişimler, insanların milli ve kültürel kimlik bilincinin şekillenmesi, modernleşme ve küreselleşme sürecinde insanların yaşadığı kimlik krizi, geleneksellik ve modernlik arasındaki tutumu incelendi. Elinizdeki çalışma Uygurların modernleşme sürecinde karşılaştığı sorunları inceleyerek, gelenek ve modernlik arasındaki ilişkinin analizini yapıyor ve Uygurların modern dünyada kimliğini korumak için kültür ve bilicini geliştirmesi gerektiği imasında bulunuyor.

Bu çalışma Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve orada yaşayan Uygur halkı hakkında bilgi vermeyi, onların kültürü hakkında tespitler yapmayı ve bu konudaki araştırmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uygur Kültürü; Modernleşme; Gelenek; Modernlik

ABSTRACT

Name /Surmane : Jialahding BULIBULINAZI
University : Uludağ University
Institution : Institution of Social Science
Master of Science : Sociology
Degree Awarded : M.A.
Page Number : viii + 76
Degree Date : /... /2018
Supervisor : Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ

Uyghur's Authentic Culture and Modernization

Main topic analyzed in this theses is, modernization process and how this process influence the Uyghur Society and cultural changes happened in this process. Modernization is characterized by its radical changes in all the aspects of economics, politics and social life. Modernization, in Sociology, is the transformation from a traditional, rural, agrarian society to a secular, urban, industrial society. According to modernization theory, Western Society is considered as modern society, and outside the Western Society, is considered as traditional society.

The modernization process of Uyghur Society can be divided into two periods. In the early twentieth century, Uyghurs mainly influenced by Jadidism. The second period of Uyghur's modernization was begun since the establishment of Peoples Republic of China. In modernization process, educational, industrial changes had happened, production mode, family constructure also had changed. Through globalization, popular culture and consumerism influenced the Uyghur culture. During this period, "cultural crisi" has been felt by Uyghur society, because all the traditional value system gradually blurred. Because everything is rapidly changing, traditional value system is no more suitable to this new modern world. Identity crisis and insecurity become the main reflexivity of this modern world. In the process of modernization, Uyghur Society should have clear understanding of their core value and reinterpret the traditional culture, should change their passiveness into initiative actions.

Key Words: Uyghur Culture; Modernization; Tradition; Modernizm

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
I. Uygur Kültürünün İçeriği ve Özelliği.....	4
II. Araştırmanın Konusu.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK TEMELLER

1.1. Modernleşme ve Modernleşme Teorileri	10
1.2. Kültür ve Kültürel Değişme	16

İKİNCİ BÖLÜM

UYGURLARDA MODERNLEŞME VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

2.1. Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Modernleşme.....	24
2.1.1. Musabeyev Kardeşler	28
2.1.2. Abdulkadir Damolla	30
2.1.3. Memtili Tevpik.....	32
2.1.4. Medeniyet Vakıfları.....	34
2.2. Çin Halk Cumhuriyeti Kurulduktan Sonra Modernleşme.....	37

2.2.1. Batı Bölgeleri Geliştirme Projesi	38
2.2.2. Üretim Kültüründe Değişmeler	41
2.3. Aile Kültüründe Değişmeler	44
2.3.1. Evlilik ve Düğün Törenler	46
2.3.2. Karı-Koca İlişkisi ve Kadınların Statüsü	49
2.3.3. Çocuk Sahibi Olmak.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELENEK İLE MODERNLİK ARASINDA

SONUÇ.....	67
KAYNAKÇALAR.....	73

GİRİŞ

İnsan kendi kaderini kendisi mi çizer ya da kaderi olağanüstü bir güç tarafından mı belirlenir? Bu hep tartışılmış bir sorudur. Bazılarına göre, insanlara özgür irade verilmiştir ve insan kendi seçiminin bedeline katlanır veya kazançlarının tadını çıkarır; diğerlerine göre, Tanrının iradesi olmadan hiçbir şey vuku bulmaz. Eğer söz konusu tek bir insan değil, bir toplum olursa, acaba bu sorunun cevabı nasıl olurdu? Toplumun kaderini kim belirler?

Her toplum kendi konumunu, kendi yönünü kendisi belirlemek ister, her şeyin kontrolü altında olmasını ister. Bunu başaran toplumlar da vardır. Örnek olarak günümüzdeki Amerika'yı ele alabiliriz. Amerika dünyadaki en güçlü ülke olduğunu iddia etmekte, Amerika'nın ekonomik, politik, sosyal değişimleri diğer ülkeleri de etkilemektedir. Tabii, Amerika'nın bu iddiada bulunmasında belli nedenleri vardır: ekonomik, politik, sosyal ve kültürel açıdan çok iyi temele sahiptir. Aydınlanma dönemi ve sanayi devrimi ile Avrupa dünyanın merkezi konumuna ulaşmıştır ve modern Batı toplumu olarak görülmüştür. Ardı ardına gelen iki dünya savaşı sonucunda Avrupa merkezi konumunu kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'nın elde ettiği büyük politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeler Amerika'yı merkezi konuma itmiştir. Dolayısıyla Amerika dünyada örnek bir toplum haline gelmiştir.

Amerika önder toplum olduğu için kendi kontrol gücünü elde etmiştir ve "kader"ini çizme gücüne sahip olmuştur. Ama Amerika gibi olmayan toplumların "kader"i ne oldu? Özellikle, azınlık sayılan toplumların gelişimi, konumu ve tutumu sadece iç faktörler tarafından değil, kendisi dışındaki faktörler tarafından da etkilenir, hatta sonraki faktörün etkisi öncekisinden daha güçlü olabilir. Sosyologlar toplumun gelişmesini etkileyen faktörler hakkında araştırmalar yapmıştır. Bazı sosyologlar modernleşme sürecinin evrensel olduğunu ve her toplumun modernleşme sürecinden geçeceğini savunmuştur. Bu görüşe göre, Batı toplumları gibi olabilmek için diğer

toplumlar Batı'nın geçtiği yolu izlemeli ve "Batılılaşma" modelini örnek almalıdır. Batı toplumu modern toplum, batı-dışı toplumlar geleneksel toplum olarak nitelendirilmiştir. Modernleşmenin toplumlar üzerindeki etkisi, modernleşme sürecinde gerçekleşen değişimler hakkında da araştırmalar yapılmıştır ve hala yapılmaktadır. Bu çalışmada, modernleşme sürecini yaşamakta olan Uygur toplumu ele alınacak. Modernleşme ve Uygur toplumu hakkında Çince kaynaklar vardır, onların ele aldığı meseleler genellikle giyim-kuşam, yemek ve barınma, toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan değişimlerdir. Daha ileri konularda çalışılmış araştırmalar çok azdır. Bu çalışmanın amacı Modernleşme sürecinde olan Uygur toplumu hakkındaki akademik boşluğun doldurulması için az olsa da katkıda bulunmaktır.

İlk olarak sormamız gereken soru şudur: Uygurlar kimdir?

Günümüzde Çin'in kuzey batısından yer alan Sincan Uygur Özerk Bölgesinde nüfusu 10 milyonu aşkın Uygur halkı yaşamaktadır. Kökeni M.Ö. 3.yüzyıl Baykal, Balkaş ve İrtiş arasındaki geniş topraklarda yaşamış *Dingling* (Çin yıllıklarına göre) kavmine kadar uzanır.¹ Uzun bir geçmişe sahip olan Uygurlar tarihlerinde büyük başarılar elde etmiştir: güçlü devletler kurmuş, şehirler inşa etmiş, göz kamaştırıcı kültürel birikimlere ulaşmıştır. Bazen kendi adını taşıyan büyük devlet olarak saltanat sürmüştü, bazen diğer Türk devletlerine bağlı olarak yaşayıp, Türk toplumunun siyasal ve kültürel gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Uzun geçmişindeki siyasi değişiklikler, Türk kavimler arasındaki zaman zaman gerçekleşen birleşimler ve bölünmeler, kavga ve ittifaklar, komşu ülkelerle sürtüşmeler ve barışlar, buna ek olarak tarih sürecindeki dini inanç değişimleri, genelde Türk kavimlerinin tümüne paralel ama yine de kendine özgün nitelikler taşıyan Uygur kültürünün şekillenmesini etkilemiştir.

Sincan Uygur Özerk Bölgesinin yüzölçümü 650 bin km², Çin'in toplam yüzölçümünün 1/6'inden fazlasını kapsar. Rusya, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi sekiz ülke ile sınırlıdır. Bu bölge denizden uzaktadır ve her tarafı dağlarla çevrilidir. Tanrıdağları doğudan batıya uzanarak, Sincan'ı Güney Sincan ve Kuzey Sincan olarak iki bölgeye ayırır, güneyinde Tarım havzası ve batısında Çungarya havzası yer almaktadır. Uygurların en yoğun olarak yerleştiği Tarım havzası çevresinde, ziraat ve tarım gelişmiştir. Kurak ve sıcak

¹ Abdurehim Hebibullah, *Uygur Etnografyası*, 2.Basım, Urumçi, Sincan Halk Yayınları, 2000, s:18.

iklim ve coğrafi koşullardan dolayı, Uygurlar geçimini korumak amacıyla daha fazla çaba göstermiştir ve bu süreçte çölleri bostanlıklara dönüştürerek tarıma uygun alan elde etmişlerdir, *Tanrıdağ*, *Kuınlun* (Kara Kurum dağları) ve Altay dağlarından gelen kar-buzlardan eriyip gelen su ile bostanlık ve bahçeleri yetiştirmiştir. Çevreyle mücadele ve maruz kaldığı doğanın çetin şartları Uygurlarda çalışkan, cesur, sabırlı bir insan karakteri doğurmuştur.

Sincan İpek Yolu'nun merkezinde olduğu için, Uygurlar eskiden çoğu ülke ile ticaret ilişkisi kurma fırsatına sahip olmuştur. Uygurlar kendi avantajlarından yararlanarak ticaret yönünden İpek yolu üzerinde büyük katkılarda bulunmuştur. İpek yolu üzerinde düzenlediği büyük kervanları, ticaret merkezine dönüştürdüğü şehirleri, geliştirdiği el sanatları ve ürettiği yöresel ürünlerin uzak şehirlere kadar yayılmasıyla, Uygurlar ticarete mahir, hünerli ve akıllı millet olarak adlandırılmıştır.

Uygurlar ilim işlerinde de büyük kazançlar elde etmiştir, Uygur yazıtları, İdikut Uygur Hanlığına ait çeşitli vesikalar oryantalistleri ve Türkologları on dokuzuncu yüzyıldan bu yana kendine çekmektedir. Uygurlar arasından Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacip ve Ali Şir Nevai gibi âlimler silsilesine kadar uzanan sayısız âlim ve mütefekkirler yetişmiş ve bu kişiler bütün Uygur ve Türk halklarının gurur kaynağı olmuşlardır. Onların değer biçilmez eserleri günümüzde de değerini kaybetmemiştir ve temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Zamanında İslam dünyasının merkezi sayılan Mısır, Hindistan ve Buhara'da eğitim gören ve eğitim veren Uygur bilginlerin sayısı çoktur. İslam'dan önce Turfan, Küsen ve Hoten şehirleri Budizm'in, Karahanlılar döneminde ise Kaşgar önemli ilim merkezlerinden biri sayılmıştır.

Karahanlıların Erken dönemlerinde, Arslan Karahan (840-843) devlet topraklarını genişletmiştir ve Karahanlılar Orta Asya'daki en büyük devlet haline gelmiştir. Devlet toprakları İran, Çin gibi kültür merkezlerine kadar yayıldığı için kültür alışverişi yoğun olmuştur. Ardından Sultan Satuk Buğrahan'ın iktidara geçmesinden sonra (924-955) devlet dinini İslam dinine değiştirmiştir. Böylece önceden Manihaizm, Şamanizm ve Buddizm gibi çeşitli dinlere inanan, sürekli yenileyip din değiştiren Uygurların arasında Karahanlılar döneminden itibaren Müslümanların sayısında artış görülmüştür. Din her zaman bir medeniyetin oluşmasına etki gösterdiği için, Uygur medeniyeti de inandıkları dinden etkilenmiştir, Uygur kültürünü dinden ayrı ele almak mümkün değildir.

İslamdan sonra töreye dayalı eğitim kültürü yerine medreseler açılmış ve İslam dini ve kültürü öğretilmiştir, Arapça, Farsça kitaplar çevirtilip okunmuştur, halkın günlük hayatı ve sağlığına, ihtiyaçlarına ilgilenmek amacıyla vakıflar kurulmuştur. Edebiyat sahasında da Divan-ı-Hikmet, Tarih-i-Kadim, Divanu Lugutid Türk gibi büyük eserlerin meydana geldiği dönem olmuştur. Ama 15.yüzyıla geldiğinde sofilerin hâkimiyeti ele geçirmesiyle Uygur toplumunun gelişmesi durmuş hatta geriye çekinmiştir.

Sanayinin gelişmesi ve deniz yollarının açılmasıyla, İpek yolu önemini kaybetmiştir. Denizden Uzakta yaşayan Uygurların dünya ile olan iletişimi şu andan itibaren yavaş yavaş kopmuştur. Batı dünyası hızla ilerleyen dönemlerde Uygurlar ise dağlar arasında dünyanın hızlı gelişiminden habersiz yaşamışlardır. 20. yüzyıla kadar bu topraklarda insanlar derin bir uykuya dalmıştır. Sonra Çar Rusyası ve Japonya şarkiyatçılarının Orta Asya'ya yönelik araştırmaları sürecinde Sincan tekrar dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştır ve birçok araştırmacılar bu toprakta yaşayan insanlar ve onların tarihi ile ilgilenmeye başlamıştır.

Her toplumda olduğu gibi Uygur toplumunda da açık fikirli kişiler olmuştur. Özellikle yurtdışına gidip gelen tüccarlar ve elit kesim arasında Uygurların kaderi hakkında kaygılanan ve bu durumdan kurtulmak isteyen kişiler olmuştur. Batı dünyasında yaşanan ilerleme dalgası Asya'ya uzanınca, bu kişiler hemen toplumu gaflet uykusundan uyandırmak gerektiğini hissetmiştir ve Uygur toplumunun kalkınması için çaba göstermiştir. Eğitimden Sanayiye kadar pek çok alanda Batı'nın tekniğini öğrenme, buna göre eğitimi düzenleme çabaları görülmüştür. Kısacası 20.yüzyılın başları Uygurların kendi kaderi için mücadelesinin başlangıç tarihidir.

I. Uygur Kültürünün İçeriği ve Özelliği

Uygurlar duygusal, sıcakkanlı bir millet olarak bilinir. Batı toplumundaki bireyselliğin aksine, şark toplumlarında insanların takım ruhu, toplum bilinci öne çıkmıştır, kalabalık yaşamayı tercih etmiştir. Bu yüzden Uygurların sosyal hayatı hep çok zengin olmuştur. Aileler ve akrabalar birbirine yakın yerlerde yaşamıştır ve iletişimi sürdürmüştür. Komşular arasında da sık sık ziyaretler yapılır, komşularını akrabaları gibi görür, evlerini, yemeklerini paylaşırlar. Bu sosyal iletişim sürecinde Uygurlar sevgi dolu, saygılı, hoşgörülü, misafirseven karakterleriyle tanınırlar. Bir bölgenin coğrafi özellikleri o topraklarda yaşayan insanların karakterini etkiler. Geniş topraklarda yaşayan

Uygurlar genelde samimi ve cömerttir. Zor iklim şartlarına rağmen geçimlerini sağlama sürecinde Uygurlar, çalışkan, sabırlı ve azimli karakterleriyle zorluklarla başa çıkmışlardır. Bunun yanı sıra elde ettiklerine hep şükretmiştir, israftan kaçınmıştır.

Zengin sosyal hayat Uygurların sanat hayatı için önemli katkıda bulunmuştur. Uygurlar bayram veya özel günlerinde etkinlik düzenler, bu etkinliklere herkes katılır, şarkı söyler, dans eder. Eskiden bu etkinlikler sadece eğlence amacıyla değildi, aynı anda büyüklerin hayat tecrübelerini paylaştığı, küçüklere öğüt verdiği bir ortam da olmuştur. Bu ortamlarda kültürel değerler yeni kuşaklara aktarılmıştır. Bu tür etkinlikler sık düzenlendiği için hemen hemen herkes dans etmeyi ve şarkı söylemeyi bilir. Bu yüzden Uygurlar Çin’de “dans ve şarkıya mahir millet” olarak tanınmıştır. Uygur müzikleri uzak tarih sürecinde farklı müzik kültüründen etkilenmiştir. Yani genel olarak, Uygur müzikleri Arap, Fars ve Orta Asya müziklerinin özelliklerini almış ve bunu Uygur klasik müzikleriyle harmonileşmesiyle şekillenmiştir. Uygur klasik müziklerinin 12 Makam’ı ünlüdür. Bunun dışında Uygur türküleri de çok çeşitlidir ve klasik dönem ve yeni dönem türküsü olarak ikiye ayrılır.² Uygur çalgıları da çok çeşitlidir, genelde sık kullanılan çalgılardan tembur, dutar, rawap, kalun, satar, ghicek, huştar, ney, balıman, sunay, kanay, def, dumbak, naghra, sapayi ve taş gibi 16 çeşit çalgı vardır. Uygur Dansları ise hareketli ve coşkulu olur, genelde halkın emeğe, sevgiye, özgürlük ve mutluluğa olan inancını ifade eder.

Sözlü Edebiyat- Uygur halk edebiyatının önemli bir kısmıdır. Sosyal etkinliklerde şiir söylenir, destanlar okunurdu. Sözlü edebiyat masal, koşuk, latife, efsane, rivayet gibi türlere ayrılır. Sonra yazı gelişince de Uygurların klasik edebiyatında da *Oğuzname*, *Divanu Lugatit Türk*, *Kutadgubilig* gibi önemli eserler yazılmıştır. Bunun dışında, 15-16.yüzyıllarında Yusuf Sekkaki, Lutfi gibi şairler, 17-18.yüzyıllarında Zelili, Nevbeti, sonraki dönemlerde Abdurehim Nizari gibi şairler yaşamıştır. Uygur Edebiyatı metinlerinde ahlak, sevgi, cesurluk övülür. Namertlik, açgözlülük gibi kötülükler eleştirilir.

Uygur kültürü, Tarım kültürü esasında hayvancılık ve şehir kültürü karışmış bir kültürdür. Türkî milletler içinde göçebe hayattan şehir hayatına ilk geçenler Uygurlardır. Tarım havzasında bostanlıklar yaparken tarımcılık teknikleri gelişmiştir. Günümüzde de

² Ren Yifei & Yasin Hoshur, *Uygurlar*, Beijing, Milletler Yay., 2014, s:233.

7milyondan fazla nüfus köy nüfusudur, geçimini çiftçilik ile sağlar. Son zamanlarda tarımcılık teknikleri ve araçlar gelişmişse de, insanların üretim tarzları yine eski ve geleneksel halinde devam etmektedir.

Uygur kültürü Türk kültürü ile İslam kültürünün birikimidir ve bu nedenle dinden ayrı ele alınmaz. Eskiden Uygurlar Manihizm, Şamanizm ve buddizme inanmıştır. Onuncu yüzyıldan beri İslam dinini kabul etmiş ve şu an günümüzde Uygur Nüfusunun %98'i müslümandır. Uygurların yaşam tarzı ve düşünce tarzı İslam geleneklerinin esasında kurulmuştur. Şu an ki Uygur kültürü, Uygurların gelenek ve örf-adetleriyle İslam geleneklerinin birleşimidir. Uygur yemekleri Kuran'da yazılan hükümler temelinde hazırlanır, Kurban ve Ramazan Bayramı kutlanır, geleneksel törenler, mesele nikâh töreni, cenaze töreni İslam kurallarına göre düzenlenir. Uygur kültüründe İslam kültürünün etkisi büyüktür, ancak Uygurlar İslam öncesi kültürü tamamen bırakmış değildir, aksine korumuştur, mesela Velihanov *Altı Şehir Hatıraları* adlı kitabında, İslam ülkelerinde olmayan kadın özgürlüğünün Uygurlar arasında sık rastlandığını belirtir.³

Uygular eskiden İpek Yolu'nun merkezinde yaşadığı için, farklı insanlar ve farklı kültürlerle* karşılaşmıştır. Özellikle Orta Asya'da yaşayan Türkî milletler** ile yakın ilişkide olmuştur. Dil ve din açısından Orta Asya Müslümanları ile Uygurların ortak noktaları çoktur. Dolayısıyla onların arasında ticaret ortaklığı, ilim ve kültür alışverişi sık olmuştur. 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkan Uygur “ceditçilik” hareketi ve reform hareketleri de Tatar ceditçilerinin etkisinden olmuştur. 1960 yıllarından sonra ise, Çin politika, ekonomi ve kültürel açıdan Uygurları daha çok etkilemiştir. Gerçi *Qing* Hanedanı döneminde (1884-1900) Çin hükümeti *Uygur Ülkesi* (il) kurduysa da, Uygur toplumunun sosyal yapısına tam etki gösterememiştir. Çin hükümeti sadece uzaktan kontrol şeklinde, esas güç yine de Uygurların elinde olmuştur. O yüzden 20.yüzyılın birinci yarısında yaşanan yenilik ve reform hareketleri Orta Asya ve İslam Ülkelerinden örnek alarak gerçekleşiyse, ikinci yarısından itibaren Çin'in modernleşme politikası esasında modernleşme sürecini yaşamıştır. Çin, modernleşme sürecini kendine özgü

³ Chokan Valikhanov, “Altı Şehir Hatıraları”, *Tarih Betirini Varaklıghanda* II -1, Yay.haz.: Nurmuhammed Doleti, Beijing, Milletler Yayınevi, 2014, s:413

* Çin kültürü başta olmak üzere, Orta Asyada yaşayan Türki halkların kültürü, Fars kültürü ve Arap kültürü.

** Tatar, Özbek, Kazak vs.

şekilde yorumlayıp yeni stratejiler geliştirdiği için, Uygurların yaşadığı modernleşme süreci sadece Batı'nın etkisinde kalmayıp, Çin'e özgü stratejilerin de etkisi altında gerçekleşmiştir. Genel olarak bakarsak, Uygurlar Batı toplumu ile direkt etkileşim içinde olmamıştır, hep ikinci bir toplumun aracılığıyla modernleşmenin etkisiyle karşılaşmıştır.

II. Araştırmanın Konusu

Şu an bulunduğumuz dönemi, Jean François Lyotard, Zygmunt Bauman ve Steven Best gibi düşünürler* postmodern dönem olarak adlandırıyor da yine bir kısım sosyologlar bu dönemi modernliğin devamı olarak adlandırıyor.⁴ Bu dönemin karakteristiği radikal ve hızlı değişimdir. Bu değişim ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda kendini belli etmektedir. Modernleşme toplumdaki insanların yaşam tarzının, norm ve değer sisteminin değişmesine yol açmıştır. İnsanların kültürü ve gelenekleri modernleşme sürecinde çözülmekte, “katı olan her şeyin buharlaştığı”⁵ bu dönemde insanlar kendisini sürekli bir çözüme, değişme ve yenileme içinde bulmaktadır. Her şeyin belirsiz ve bulanık olduğu bu toplumu Anton. C. Zijderveld “soyut toplum” olarak adlandırmıştır. Soyut toplumda değer ve normlar belirsiz ve bağlayıcılığını kaybetmiştir, böyle bir toplumda değer ve normların insanlar üzerindeki denetimi zayıflamıştır. Yani, insanlar değer ve norm sistemi olan kültüründen yabancılaşmaktadır. Kültüründen uzaklaşan toplum özgünlüğünü koruyabilir mi? Bu cevaplanması zor bir soru olarak karşımıza çıkar.

Soyut ve modern toplumda geleneksel referanslar çöktüğü için, insanlar kim olduklarını, nasıl davranacaklarını sorgularlar. Modern toplumda kurumlar birbirinden işlevsel olarak tamamen ayrılmıştır ve farklı görevleri üstlenmiştir. Bu nedenle insanlar farklı sektörlerde farklı kimlik ve ilişkilere sahiptir, ama bu ilişkiler karmaşık ve değişkendir, dolayısıyla kırılgan ve soyuttur. Teknolojinin gelişmesiyle, bilgi ve enformasyon daha hızlı bir şekilde yayılmaktadır, dolayısıyla bilgi genel bir şeye dönüşmüştür. Ama bilgi genelleştikçe onun içeriği daha yalın ve karmaşık olmaktadır.

* Lyotard *Postmodern Durum* adlı kitabında postmodernliği sanayi sonrası toplumu tanımlamak için, maddi koşullardaki ve düşünsel alandaki değişimi tanımlamak için kullanır. Zygmunt Bauman *Modernlik ve Müphemlik, Postmodern Etik* adlı kitaplarında modernliğin eleştirisini yapar.

⁴ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul, Ayrıntı Yay. 2014, s:11.

⁵ Marshall Berman, *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, İstanbul, İletişim Yay. 2013.

Dolayısıyla insanların edindiği bilgi de zayıf ve soyut kalmaktadır. Kısacası modern toplumda norm ve değerler, ilişkiler, bilgi...her şey soyutlaşmıştır. Bu soyutluk içinde insanlar kim olduklarını, nereye ait olduklarını sorgulamaya başlar, kimliklerinin tehdit içinde olduklarını hisseder. Bu histen kurtulmak için geleneklere sarılmak ister. Modern toplumdaki insanların sorunu modernlik ve geleneksellik arasında salınıp durmasıdır.

Yirminci yüzyılın başlarından beri, Uygur toplumu radikal değişim sürecini yaşamaktadır. Uzun geçmişe sahip Uygur kültürü modernleşme ve küreselleşme dalgaları arasında şu ana kadar hiç görülmedik ölçüde dönüşüme maruz kalıyor. Bu çalışmada amacımız Uygurların modernleşme sürecini ve bu sürecin modern kültürel yaşamı nasıl şekillendirdiğini incelemektir. Modernleşme sürecinde Uygur geleneksel kültürü çözülmek tehdidiyle mi karşılaştı? Uygurların halletmesi gereken önemli bir sorun da modernleşme ile geleneksel kültür arasındaki ilişkiyi doğru tanımak ve doğru çözmektir. Kimlik krizi yaşamamak için önemli olan, modernleşme sürecinde kendi kültürünü geliştirmektir, çünkü bir toplumun gelişmesi onun kültürü ile ilişkilidir, modernleşme sürecinde kendi kültürel özelliğini kaybetmek değil, onu moderniteye uygun şekilde yeniden yorumlamaktır.

Bu çalışmada şu birkaç konu üzerinde durulacaktır: Uygurların tarihi ve şu anki durumunu göz önünde bulundurarak, Uygurların modernleşme sürecinin özelliklerini incelemek; modernleşme sürecinde gerçekleşen kültürel değişimler ve farklı kültürler arasındaki ilişkileri incelemek; modernlik ile geleneksellik arasında nasıl bir tutumda bulunmak gerektiğini incelemek.

Yukarıda bahsettiğimiz konuları incelemek üzere, birinci bölümde, modernleşme ve modernleşme teorileri hakkında akademik kaynaklara dayanarak açıklama yapmaya çalışacağız, modernleşmenin kültür üzerindeki etkisi hakkında değerlendirmelerde bulunacağız. İkinci bölümde Uygurların modernleşme sürecini iki döneme ayırarak ele alacağız, başlangıç dönemi olan yirminci yüzyılın başlarında yaşanan olaylar ve önemli insanlarla tanışacağız; yirminci yüzyılın ikinci yarısı, yani Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonraki modernleşme sürecini ele alacağız, bu dönemde Çin'in modernleşme siyaseti, Uygurların üretim kültürü, aile kültüründe gerçekleşen değişimler incelenecek. Üçüncü bölümde modernlik ve küresel kültür, kimlik bilinci, geleneksel kültür arasındaki ilişkileri ele alacağız ve nihayet, sonuç kısmında

Uygurların modernleşme sürecinde karşılaştıkları sorunları özetlemeye ve bu sorunlara çözüm önerilerinde bulunmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK TEMELLER

1.1. Modernleşme ve Modernleşme Teorileri

Modernleşme kavramını anlayabilmek için, “modern” ve “modernite” kavramları hakkında biraz açıklama yapmak gerekir. Modernite’yi bir dönem olarak algılasak, bu dönemin başlangıcı aydınlanma çağına kadar uzanır. “Bugün modernitenin “öz”ü diye bir şeyden söz etmemizi mümkün kılabilen bazı özellikler, ilkeler (bireysellik, akılcılık, dünyanın büyüünün bozulması, determinizm, nedensellik, ilerlemecilik, evrimcilik, Avrupa merkezlilik vs.) kökenleri Aydınlanmada bulunan, geçmişten bir “kopuş” ifade edecek şekilde işlenmiş ilkelere”⁶

“Aydınlanma çağı 17 ve 18. yüzyıllarda gelişen, akılcı düşüncüyü eski, geleneksel değişmez kabul edilen varsayımlardan, ön yargılardan ve ideolojilerden özgürleştirmeyi ve yeni bilgiye yönelik kabulü geliştirmeyi amaçlayan düşünsel gelişimi kapsayan dönemi tanımlar.”⁷Kant’ın “aklı kullanma cesareti” aydınlanma çağıının merkezi fikridir. İnsanlar artık hiçbir şeyi sorgulamadan kabul eden, edilgen nesne olmaktan çıkmış, aklını kullanan öznelere haline gelmiştir. Aklını kullanan insanlar artık özgürdür.“Aydınlanma düşüncesi tarihin ilerlemeci bir mantıksal örgüye tabi olduğuna inanır, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin kabul edilebilir ve iyi bir şey olduğu varsayılır, söz konusu ilerlemenin insanlığı daha aydınlanmış ve özgürleşmiş bir dünyaya götüreceği düşünülür.”⁸

⁶ Ahmet Özkiraz, *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1993, s:21.

⁷ Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Aydınlanma_Çağı.

⁸ Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı*, İstanbul,Küre Yayınları, 2011, s:71

Aydınlanma hakkında hala da tartışılmakta olan konulardan biri de aydınlanma döneminde dine karşı tutumun ne olduğudur. Bazılarına göre aydınlanma döneminde dini yok etmek amaç edilseyse, yine bazılarına göre aydınlanma, tamamen dine karşı değildir. Aydınlanmanın temelinde dini yok etmek değil, fakat dini otoritenin yerine insanı koymaktır. Orta çağda Hıristiyanlık ve kilisenin otoritesi altında ezilen halk bu baskıdan kurtulmak için seküler bir toplum isteğinde bulunmuştur ve dini iktidar yerine seküler ve rasyonel iktidar gelmiştir. *Tanrının Ölümü ve Kültür* adlı kitabında yazar şöyle yazar: “Aydınlanmanın dine karşı saldırısı, özünde teknolojik olmaktan çok siyasal bir meseleydi. Proje, büyük ölçüde, doğaüstü ile ikame etmek değil, barbar ve cahil inancı kovup yerine akılcı ve medeni inanç getirmektir.”⁹

İnsanların akıl ve deneylere verdiği önemin sonucunda, aydınlanmanın ürünü olarak sanayi devrimi gerçekleşmiş, ekonomik, siyasal ve sosyal dönüşümler yaşanmıştır. Modernlik kavramı, bu değişimlerin sonucunu ifade etmek için kullanılır. Modernlik, akıl ve insanı merkeze alan, rasyonel ve laik toplumu temsil eder. “Genel anlamda modernlik, gelenek ile karşıtlık ve geleneklerden kopuş, bireysel, toplumsal ve politik yaşam alanlarının tamamındaki dönüşümdür.”¹⁰ Alain Touraine’e göre modernlik, “salt değişim silsilesi değildir, akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaşmasıdır. Bu nedenle modernlik toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir. Bu bölümler ise siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve özellikle de sanattır.”¹¹

Modernleşme süreci Aydınlanma ve sanayi devrimini müteakiben Batı toplumlarını dünyanın merkezine taşıdı ve diğer bütün toplumları bu merkezin periferisine itti. Merkez, yani Modern Batı toplumu “evrensel” olanı temsil ediyordu ve Batı dışı toplumlara bu evrensel örneği izleme rolü düştü. Batı dışı toplumlar Batı’nın geçtiği yolu izleyerek Modernliğe ulaşacağını düşündü, modernliğe ulaşma süreci “modernleşme” olarak adlandırıldı. Yani Modernleşme, Batıdaki sosyologlar tarafından, bütün gelişmekte olan toplumların Batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri

⁹ Terry Eagleton, *Tanrının Ölümü ve Kültür*, Çev.: Selin Dinginoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s:15.

¹⁰ Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>.

¹¹ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2010, s:25.

anlayışına dayanan bir kavramdır.¹² Dünyanın geri kalanı için modernleşme, bu evrensel örneğin geldiği yoldan izlemek, onu taklit etmek ve ona ulaşmaya çalışmaktır.

Avrupa'nın merkezi konumu I ve II. Dünya Savaşları nedeniyle sarsılmıştır. Savaş sürecindeki maddi ve manevi zararlardan sonra Avrupa'nın tekrar eski haline dönmesi zaman almıştır. Bu sürede Amerika ekonomik, politik ve sosyal açıdan üstünlüğe ulaşmaya başarmıştır. Eskiden Modernleşme, Avrupa modeli modernleşme ise, 1960'lardan sonra "ideal toplum" Amerika toplumu oldu. Sonra Amerikan sosyal bilimler çevresinde Batılı olmayan toplumların modernleşme sürecini açıklama amacıyla her türlü teoriler ortaya kondu.

Batılı olmayan toplumlardaki değişimleri modernleşme teorisyenler "geleneksel" ve "modern" olarak nitelendirilen iki toplumun karşılaştırarak açıklamaya çalışmıştır, her toplumun geleneksel toplumdaki modern topluma geçişten ibaret evrensel bir süreci yaşayacağını savunmuştur. Geleneksel toplum ve modern toplumlara getirilen tanımlara göre, bu iki toplumun özelliği şunlardır.

Geleneksel toplumların özelliği:¹³

- Durağan toplumsal yapı;
- Tarıma dayalı yapı;
- Düşük okuma, yazma oranı;
- Teknolojik düzeyi geri;
- Düşük hayat standardı;
- Fonksiyonel belirliliği olan kurumlar mevcut değil;
- Yatay ve dikey hareketsizlik;
- Sosyal hayatta yüz-yüze ilişkiler yoğun;
- Yönetimde kanun ve kurallardan ziyade gelenekler hâkim;
- İnanç ve düşünüş biçimlerinde kadercî zihniyet ve düşünceler mevcut.

Modern toplumun özelliği:¹⁴

¹² Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramı ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, 1985.

¹³ İsmail Coşkun, "Modernleşme Kuramı Üzerine", *Dergipark*, C.III-1, 1987 Aralık, s:298.

- Dinamik, şehirli hayat tarzı egemen;
- Endüstrileşmiş;
- Siyasi ve sosyal yapıda kurumlaşma oranı yüksek;
- Yüksek Okuma-yazma oranı ve yaygın yüksek öğrenim;
- Farklılaşmış idari fonksiyonlar;
- Siyasete katılma oranı yüksek;
- Siyasi güç daha geniş tabanlı;
- Demokratikleşme;
- Laik düşünme.

Geleneksel toplumların modern topluma geçmesinden izlenecek modelin “Batı modeli” olduğu klasik modernleşme teorisinin temel fikridir. Klasik modernleşme teorisyenlerinden Daniel Lerner, modernleşmenin “Batılılaşma Süreci” ile ifade edilebildiğini öne sürer.¹⁵ Ona göre geleneksel toplum ve modern toplumu ayırt etmek için, okuma-yazma oranı, kentleşme biçimleri, kitle iletişim araçları, siyasi katılım oranı gibi özelliklerine bakmak gerekir. Kentleşme oranı 25%i geçince modernleşme başlamış olur, ardından okur-yazar oranı artar, kitle iletişim araçları gelişir, son aşamada bireylerin siyasi katılım oranı yükselir.¹⁶ Kentleşme geleneksel toplumun yapısını değiştirir, bireyler arasındaki ilişkileri de etkiler. Kentsel bölgelerde teknolojik gelişmeler daha yoğundur. Lerner’e göre bu model bugün dünyanın bütün kıtalarında, modernleşmekte olan bütün toplumlar için geçerlidir, modernleşme bu yönüyle evrenseldir.

Modernleşmenin “Batılılaşma” modelini izlemek olduğunu öne süren diğer bir düşünür ise Samuel N. Eisenstadt’dır. O modernleşmeyi “tarihsel olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da geliştirilmiş olan sosyal, ekonomik ve siyasal sistemlere doğru bir

¹⁴ Coşkun, a.g.m, s:298.

¹⁵ Altun, a.g.e., s:86.

¹⁶ Daniel Lerner, *The Passing Of Traditional Society, the Free Press of Glencoe*, New York, 1964. Aktaran: Murat Tazegül, *Modernleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Babil Yay., 2005, s:28.

gelişme süreci” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁷ Modernleşmenin iki niteliği vardır; sosyo-ekonomik değişme ve toplumsal örgütlenmenin yapısal değişimi. Ekonomik alanda modernleşmek, teknoloji ve sanayiye bağlıdır, sanayide ikinci ve üçüncü sektör birinci sektörün önüne geçer; Siyasi alanda modernleşme, demokratikleşme ve siyasi gücün kapsamının genişlemesi demektir; Kültürel alanda modernleşme ise, din, bilim, felsefe, bilim ve diğerlerin ayrışması, sekülerliğin yaygınlaşması, okuma-yazmanın artmasıyla alakalıdır.¹⁸Eisenstadt, modernleşmenin hayatın tüm alanlarındaki sürekli hareketlilik ve değişim süreci olduğunu ifade eder. Bu radikal değişim toplumsal sorunlara neden olur. Bu süreçte değişim sürecine direnme ve modernleşme karşıtı hareketler şekillenir. Bunun nedeni, geleneksel grupların merkezle bütünleşmesinin sağlam olmaması ve toplumdaki modern kesimlerin siyasal taleplerine yeterince cevap verilmemesidir.¹⁹

Modernleşme teorisini “geleneksel - modern” ikilemine dayandıran diğer bir düşünür M. J. Levy’e göre modern toplum örgütlerin uzmanlaşması ve bağımlılığı, toplumsal ilişkilerin rasyonelleşmesi, pazar ekonomisinin yaygınlığı, aile fonksiyonunun değişmesi ve kentsel nüfus oranının artması gibi özellikleriyle geleneksel toplumdaki ayırt edilir.²⁰ Levy’in diğer teorisyenlerden farkı, o Batılı olmayan toplumlar arasında da kendi farklılıklarının olduğu, modernleşmenin sağlanması için birbirine benzer yolları izlemelerinin gerekmediğini söyler.²¹

Diğer bir klasik modernleşme kuramcısı Smesler, modernleşmenin ekonomik kalkınma ile ilişkili olduğunu söyler. Ona göre modernleşme dört süreçten oluşur²²:

– Teknoloji alanında: kalkınan toplum, basit ve gelenekselleştirilmiş tekniklerden bilimsel bilginin uygulanmasına doğru değişen bir toplumdur.

– Tarımsal alanda: kalkınan toplum, kendi kendine yeterli, geçim için yapılan tarımdan, tarımsal malların ticari amaçla üretimine doğru değişen bir toplumdur. Bu, tarımda uzmanlaşma, pazardan tarım dışı ürünlerin satın alınması ve tarımsal

¹⁷ S.N.Eisenstadt, *Modernization: Protest and Change*, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, Aktaran: İsmail Coşkun, a.g.m., s:297.

¹⁸ Özkiraz, a.g.tz., s:37.

¹⁹ Altun, a.g.e., s:109.

²⁰ Coşkun, a.g.m., s:299.

²¹ Özkiraz, a.g.tz., s:45.

²² Neil. J. Smesler, ‘*Towered A Theoty of Modernization*’ *Social Change*, Basic Books, Inc. Publishers, New York, 1964, Aktaran: Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995, s.55.

işgücünün ücret konusu demektir,

– Sanayi alanda: kalkınan ülke, insan ve hayvan gücünün kullanımından sanayileşme sürecine geçer ve ücretle çalışan işçi üretimde bulunan makine ile çalışır ve Pazar için üretimde bulunur.

– Çevre alanında: kalkınan ülke, çiftlik ya da köy gibi yerleşme biriminden kentleşme sürecine girmiştir.

Bütün bu açıklamaları özetlersek, modernleşme teorisi dünyayı ikiye ayırır. Biri modern Batı toplumu, diğeri ise geleneksel toplum. Modernlik ve modernleşme evrensel niteliktedir. Geleneksel toplumlar da modernleşme sürecini geçerek modern toplum olma hedefine ulaşır. Modern topluma ulaşabilmenin yolu ise “Batı Modeli”ni özümseyerek, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel değişiklikleri gerçekleştirmektir. Yani modernleşme iç içe geçen farklı alanların radikal değişiminden ibarettir.

Sonradan yine bazı düşünürler klasik modernleşme teorilerine eleştiri getirmiştir. Onlar modernleşme sürecinin sadece geleneksel toplumdan modern topluma geçiş süreci olarak tanımlanmasını eleştirir. Bazı düşünürler geleneksel ve modern arasında kesin çizgi olmadığını, kültürel faktörlerin modernleşmeyi aksatan faktör olarak algılanmaması gerektiğini öne sürer. Yani modernleşme, toplumların kendi kültür ve geleneklerini zayıflatması değildir.

M. J. Levy²³, her toplum için geçerli bir modernleşme reçetesi olmadığını vurgulamıştır. Modernleşme yolunda olanların modernleşmiş diğer ülkeleri taklit etmesi, ona göre tutarlı bir yol değildir. Çünkü her toplumun kendine özgü özellikleri ve dinamiği vardır. Modernleşme, her toplumun muhakkak geçeceği süreç olsa da, bu süreçte karşılaşacağı sorunlar farklı olur, dolayısıyla çözüm yolu da farklı olur. Bu nedenle, “Batılılaşma” modelinin körü körüne uyarlanması doğru değildir. J. W. School, her toplumda yerel sosyal sistem ve kültür farklılıklarının modernleşmenin etkileşimi de farklılaştırdığını ortaya koymuştur²⁴. Modernleşme süreci toplumun değer,

²³ M. J. Levy, “Social Patterns (Structures) and Problems of Modernization”, *Reading an Social Change*, Ed.:W. E. Moore ve Robert M. Cook. Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey 1967, Tazegül, *Modernleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Babil Yay., 2005, s:30.

²⁴ Murat Tazegül, *Modernleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Babil Yayınları, 2005, s: 31

norm sistemine göre değişiklik gösterir. Hatta modernleşmenin bir ilerleme olarak görülüp görülmemesi de bu değer sistemince belirlenir.²⁵

Kautsky, Batı Avrupa'nın "içeriden" modernleşmesine karşılık, Batılı olmayan toplumlarda modernleşme "dışarıdan" gelen etkiler tarafından güdülenmiş bir süreç olduğunu söyler.²⁶ Kendiliğinden modernleşen toplumlar ile modernleşmeye "maruz kalan" toplumların modernleşmeye karşı tepkileri farklıdır. Dışarıdan gelen faktörlerden etkilenen toplumlarda, bir kısım kişilerin köprülük rolü olmuştur, onlar diğer toplumlardan teknolojik ve sanayi ürünleri, yeni fikirleri kendi toplumuna taşıma rolünü oynar. Dışarıdan gelen etkiler toplumun iç dinamikleri ile tamamen uyum gösteremediği durumlarda modernleşme süreci beklendiğinden yavaş olur veya toplum bu süreçte yaşanan değişimlere direniş gösterir.

1.2. Kültür ve Kültürel Değişme

Kültür, insanları diğer türlerden farklı eden özelliktir. Kültür kavramı, toplum bilimlerinde sık karşılaştığımız, ama farklı dallarda farklı açıklanan, tanımlanması güç bir kavramdır.

Kültür kelimesi Latince kökenli bir kelimedir, ilk kez Voltaire, *culture* kelimesini, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, yüceltilmesi anlamında kullanmıştır.²⁷ Daha sonra bu kelime Almancaya geçmiş ve Almanlar bunu "uygarlık" anlamında kullanmıştır.²⁸ Ancak 18.yüzyılında, *culture* sözcüğü Batı dillerinde kişisel nitelikler, bilim, ideoloji, sanat ve akademik birikimleri ve belli zaman, belli coğrafyaya özgü yaşam karşılığında kullanılmaya başlamıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısında, kültür kavramının sosyal bilimler açısından açıklamaları yapılmaya başlamıştır. İngiliz antropolog E. B. Tylor Kültürü, "bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adetleri, insanın toplumun bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer kabiliyet ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün" olarak tanımlamıştır.²⁹ Clifford Greetz'a göre Tylor'un bu tanımı kültür kavramını daha da bulanıklaştırmıştır ve Greetz kendisi Max Weber'in

²⁵ Tazegül, a.g.e.

²⁶ John H. Kautsky, *The Political Consequences of Modernization*. New York, John Wiley and Sons, Inc. 1972, Aktaran: Tazegül, a.g.e, s.32.

²⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, Remzi Kitapevi,2002, s:96.

²⁸ G. Klemm, *Allgemeine Culturgeschichte der Menschheit*, 1843. Aktaran: Güvenç, a.g.e., s.96

²⁹ Güvenç, a.g.e.

izinden “kültürün insanların kendi ördüğü anlamlılık ağları olduğu”nu savunduğunu yazmıştır.³⁰

Kültür, sosyologlara göre bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine göndermede bulunur. Kültür, bu insanların nasıl giyindiklerini, evlilik gelenekleri ile aile yaşamlarını, çalışma örüntülerini, dinsel törenlerini ve boş zaman etkinliklerini içermektedir.³¹ Başka bir deyişle kültür, paylaşılan değer ve normlar sistemidir, bu değer ve normlar sistemi insanların günlük hayatında alışkanlık haline gelmiştir. Bourdieu kültürün “habitus” terimi ile daha iyi ifade edildiğini düşünür, ona göre kültür, insanın toplumsal dünyada kendini idare etmek için kullandığı pratik bir araçtır.³² Değer ve normlar kuşaktan kuşağa aktarılan bir süreklilik niteliğine sahiptir. Ama zaman içerisinde bu değer ve normlar sisteminde belli ölçüde değişiklikler olur. En etkili kültürel değişme süreci de, şu anda yaşamakta olduğumuz modernleşme sürecidir.

Bozkurt Güvenç, *İnsan Ve Kültür* adlı eserinde kültürün özellikleri ve ilkelerini açıklamanın, kültür terimini daha iyi kavrayabilmemize yararı olduğunu söyler. Kültürün özellikleri.³³

– Kültür öğrenilir. Kültür doğuştan olan bir şey değil, aksine doğduktan sonra yaşam sürecinde kazandığı alışkanlıklardır. Dolayısıyla kültür, sonradan kazanılan, öğrenilen bir şeydir.

– Kültür tarihidir ve süreklidir. Kültür nesiller boyu aktarılabilen bir özelliğe sahiptir. İnsan yaşam sürecinde öğrendiklerini sonraki nesillere aktarır. Kültürün sürekliliğini gelenek ve görenekler sağlar.

– Kültür toplumsaldır. Kültür, örgütlenmiş birliklerde, kümelerde ya da toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır. Kültürün varlığı topluma bağlıdır ve kültür toplumdan topluma değişir.

– Kültür, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir. Kültür çoğunlukla, ideal kurallardan ve davranış örüntülerinden oluşur. Fakat toplumun üyesi olan üye, bu

³⁰ Clifford Greetz, *Kültürlerin Yorumlanması*, Ankara, Dost Kirapevi, 2010, s:18.

³¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, İstanbul, Kırmızı Yayınları, s.28.

³² David Swartz, *Kültür ve İktidar, Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*, Çev.: Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yay., 2011, s:163.

³³ Güvenç, a.g.e.

kurala ya da ideale uygun davranmayabilir. Demek ki, bütün davranışlar ideal, yani kültürel olmayabilir.

– Kültür, ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır. Kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözüm yollarıdır. Kültürel öğeler, toplumun üyelerine bir doyum veya hizmet sağlayarak var olabilir. Yani, bireyleri tatmin edebilen kültürel öğeler sürekliliği korur.

– Kültür değişir. Kültürler, yayılma, ödünç alma, öykünme, vb. yollarla komşularına benzer. Toplumlar arasında kültürel etkileşimler olur. Koşullar ve insanların ihtiyaçları değiştikçe, kültürel öğeler buna uyum sağlama yoluyla değişmeye başlar.

– Kültür bütünleştiricidir. Belli bir kültürün öğeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturmak eğilimindedir. Ama kültürlerin tam anlamıyla bütünleşmiş sistemler olduğunu söylemek mümkün değildir. İç ve dış faktörlerin etkisiyle kültürlerde sürekli bir değişme olduğu için, bütünleşmeyi zorlaştırır.

– Kültür bir soyutlamadır. Kültür, bütünüyle maddi, gözlemlenebilir bir olgu değildir. O soyut bir kavramdır. Bu soyut kavramı, görülür-okunur-anlaşılır bir hale getirmek için, araştırmacılar kültürü oluşturan somut değişkenleri ortaya koymaya çalışmıştır ve bunlar, tarih, aile ve akrabalık, eğitim, yerleşmeler, ekonomi ve teknoloji, bilim ve sanat, din ve devlet, dil, kişilik sistem, kültürel çevredir.

Kültür insanların tüm hayatını kapsar ve ihtiyaçlarını karşılar, kültürü, insanların toplumsal sorunlara çözüm bulmasının dayanağı diyebiliriz. Kültür, kuşaktan kuşağa aktarılır, farklı kuşakların karşılaştığı sorunlar benzemediği için, bir kuşağın bir önceki kuşaktan devraldığı kültürel unsurlar sorunu çözemeyebilir, bu durumda eski kültür öğelerinin yerine yenileri gelir ve pratiğe uygulanır. Aslında var olan kültür, toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılayamadığında, kuşaktan kuşağa aktarılma sürecinde değişir. Tarih boyunca aslında var olan kültürlerin yerine yenileri geçerek ya da üzerine yenileri eklenerek bugünkü kültür ortaya çıkmıştır. Var olan kültürel değerlerin yerini yenilerin almasına “kültür değişmesi” denir.³⁴

Kültürü kendi içinde maddi ve manevi olarak ikiye ayırabiliriz. Maddi kültür, bir kültürel sistem içindeki teknolojiyi, üretim araçlarını, kullanılan araç ve gereçleri,

³⁴ Ekrem Altay, *Yeni Sosyoloji*, Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu Yayınları, Ankara, 1976, s:165.

kısacası görünür alandaki her türlü insan ürününü kapsar.³⁵ Manevi kültür ise, kültürel sistem içindeki dini inançlar, ahlaki değerler, hukuk sistemini, insan ilişkilerini, düzenleyen yazılı ve yazısız kuralları, toplumsal anlama sahip sembolleri, davranışların gerisindeki her türlü düşünce ve duygu hallerini, egemen ya da muhalif zihni referansları belirtmektedir.³⁶

Emre Kongar, maddi kültürü teknoloji, manevi kültürü ideoloji olarak ifade eder. Maddi ve manevi kültür genelde uyum içerisinde var olur. Ogburn, kültürel değişimin önce maddi kültürden başladığını, manevi kültürün ona uyum sağlamak amacıyla değiştiğini söyler. Ama Ogburn, bu iki faktörün her zaman ahenkli bir şekilde olmadığını söyler, bu iki faktörün değişme hızının aynı olmaması durumunda ortaya çıkan uyumsuzluğu “kültürel gecikme” olarak adlandırmıştır.³⁷

Son zamanlarda öne sürülen görüşler şu ki, herhangi bir kültür ögesinin önce değişme imkânı vardır. Kolay değişen noktaları Barlett’e göre “yumuşak nokta” olarak, değişmeye direnç gösteren noktaları ise “sert nokta” olarak adlandırabiliriz.³⁸

Kültürün değişimini etkileyen faktörler vardır. Bu faktörler evrensel niteliğe sahiptir. Her toplumun kültürel değişiminde bu faktörlerin etkisi vardır, örnek alırsak: doğal çevre, nüfus, ekonomi, kentleşme, din, ideoloji, önder grup, keşifler, teknoloji, beşeri coğrafya, toplumun değer ve norm sistemi vb.

Bu faktörler kültürel değişmeyi farklı ölçüde etkiler. Bazıları değişimi hızlandırırken, bazıları da değişimi engelleyebilir. Değişimin etmenleriyle ilgili tartışılmalı konulardan birisi, teknolojinin değişim açısından egemen faktör olduğudur.³⁹ Maddi ve manevi kültürden herhangi birinin değişmesi diğerinde de değişmeye sebep olur, değişme genellikle maddi kültürden başlar.⁴⁰ Bir toplumda çocukların gençlere,

³⁵ Suat Kurt, *Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi: Kayseri Örneği*, Yüksel Lisans Tezi, 2006.

³⁶ Suat Kurt, a.g.tz.

³⁷ Orhan Türkoğan, *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.103.

³⁸ Yaşar Kaya, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, İstanbul, Turan Yay., s:88.

³⁹ Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984, s.13

⁴⁰ Hatice Alev Anıl, *Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası Çatışma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2011, s: 11.

gençlerin de yaşlılara oranla kültür değişimi için daha elverişli bir yaş diliminde olduğu söylenebilir.⁴¹

Modernleşmeyi bir radikal değişim süreci olarak nitelendirirsek, şu ana kadar görülen değişiklikleri üçe ayırabiliriz: ekonomik değişim, siyasal değişim ve kültürel değişim. Ekonomik değişim, ticaret şekli ve finansın değişiminden kaynaklanan teknoloji gelişimi ve iş gücü hareketliliğini; siyasal değişim, devletin yasa ve kurallarının değişimi, ulusal – uluslararası ilişkinin değişimini; kültürel değişim ise, bir toplumun norm ve değerlerinin değişimini gösterir. Ekonomik faktör, diğer iki faktörün değişimi için koşul sağlar, siyasal faktör diğer iki faktörün değişim yönünü belirler, kültürel faktör diğer iki değişimin hızını belirler, hem de kendisi diğer faktörlerden etkilenir.⁴²Son tahlilde bu üç faktör birbirinden tamamen bağımsız şeyler değildir, bu üç faktör arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur.

Modernleşme sürecinde, sanayileşme, kentleşme, teknoloji, uluslar arası etkileşim vs. değişikçe kültürel öğeler buna uyum sağlama amacıyla değişmeye başlar. Bu faktörler insanların üretim tarzından başlayıp günlük hayatına kadar her yönünü değiştirmektedir. Kültürel değişmeye yönelik sosyologlar farklı görüşlerini ortaya koymuştur.

Zijderveld, *Kültür Sosyolojisi* adlı kitabında modern toplum ve kültürün oluşum sürecinde iki temel kavramın olduğunu söyler: “uzmanlaşma” ve “genelleşme”⁴³. Modernleşme süreci bir uzmanlaşma sürecidir, modern toplumun özelliği yüksek kurumlaşmış olmasıdır, bu kurumların görevleri ayrılmış ve hepsi kendi alanlarında uzmandır. Her kurum kendi görevi üzerine odaklanmış, bu görev hakkında sadece ilgili kurum söz hakkına sahiptir. “Modern toplumda kurumlar işleyişleriyle daha fazla uzmanlaşacaklar, fakat içerikleri itibariyle- değer, norm, anlamlar- daha genel ve belirsiz olacaklardır.”⁴⁴ Zijderveld, örnek olarak eğitim ve din meselesini ele alır: eskiden aile ve akrabalar tarafından üstlenen yetiştirme görevi artık uzmanlar tarafından okullarda yürütülmektedir. Ama buna rağmen yine herkes eğitimden söz etmekte, küçük çocuklardan yaşlılara kadar, öğrenciden çalışana kadar herkes yetiştirme programına

⁴¹ Anıl, a.g.tz, s:15.

⁴² Anton. C. Zijderveld, *Kültür sosyolojisi*, İstanbul, Açılım Kitapevi, 2013, s:28

⁴³ Zijderveld, a.g.e., s:82-88.

⁴⁴ Zijderveld, a.g.e., s:89.

dâhil edilmektedir; seküler dünyada din yerini kaybetmiş, diğer kurumlardan tamamen ayrılmış olsa da herkes dinden bahsetmektedir. Bu durumu Zijderveld “genelleşme” olarak adlandırmıştır. Görünüşte paradoksal olan “uzmanlaşma” ve “genelleşme” süreci, sonuçta “soyut toplum”u ortaya çıkarmaktadır; her şeyin genelleştiği, belirsizleştiği, değer ve normların bağlayıcı gücünün zayıfladığı bir toplum. Geleneksel toplumda insanlar değer ve normlar tarafından kısıtlanırken, soyut toplumda aksine daha özgürdür, ama modern ve soyut toplumda insanlar anlamlardan yoksundur.⁴⁵

Diğer bir görüş ise, “kültürel yabancılaşma”dır. “Birey yaşanan toplumsal değişimi içselleştirmeden ona ilişkin kültürel değerleri alabilir. Bu durumda sahip olduğu kültürel değerlerin kendi yaşantısında toplumsal bir gerçekliği olmayacaktır. Böylece genel anlamda taşıdığı kültür onun varlıksal durumuna yabancı olacaktır.”⁴⁶

Anlamsızlık, belirsizlikler ve kültürel yabancılaşma, modern toplumda insanlara yeni bir sorunu getirmekte, “kimlik krizi”. Bu sorunu açıklamak için önce kimlik hakkında biraz açıklama yapmak gerekir.

Kimlik kavramı, bir kişinin ya da topluluğun kendi niteliklerine, değerlerine, konumuna ve kökenine ilişkin bilinçsel kavrayışı olarak tanımlanabilir.⁴⁷ Bu tanımdan görebiliyoruz ki, insanların kimlik bilinci, onun ait olduğu toplumun değer ve norm sistemi, tarihi, bugünü ve geleceği ile ilişkilidir. Modernleşme sürecindeki hızlı değişim, geleneğin çözülmesi ve kültürel dayanakların zayıflaması insanların kimliklerini sorunlu hale getirmiştir. Geleneksel toplumda aile, töre, din gibi sistemler kimliği belirleyen unsurlardı, ama günümüzde bu kurumlar soyut hale geldiği için, belirleyici gücünü kaybetmektedir. Kurumların bağlayıcı gücünün zayıflaması, insanların aidiyet duygusunu tehlikeye sokmaktadır. Aidiyet duygusu, insanların toplum içinde güvende hissetmesinin nedenidir, aidiyet duygusuna sahip insan kendi grubu/toplumunun diğer grup/toplumlarla olan farkını hisseder ve bu farklılığı korumak ister. Toplumları farklı kılan şey onların kültürel farklılıkları olduğu için, insanlar kültürlerine eskiden daha çok bağlı kalmak ister.Ama insanların bu tutumuna çelişkili olarak, modernleşmenin yan

⁴⁵ Zijderveld, a.g.e., s:114.

⁴⁶ H.Nihat Güneş, *Modernizmden Postmodernizme Türkiye’de Kültürel Yabancılaşma Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2004, s:148.

⁴⁷ Sefa Şimşek, “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Ekseleri”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s:31.

ürünü olan küreselleşme, mantığı gereği “tek-kutuplu” “homojen” bir dünyaya atıfta bulunduğu⁴⁸ için, insanların korumak istediği kültürel farklılıklarını küçültmektedir.

Kâr hadlerinin yükselmesi ve birikimin ve bunalımın aşılması için pazarın nicel ve nitel olarak hızla genişlemesi gerekmektedir. Sermaye, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki devrimci gelişme dünyayı ekonomik olarak bütünleştirmektedir, bu süreç küreselleşme olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹ Küreselleşme daha çok ekonomik bir olgu olarak gözükse de onun siyasi ve kültürel alanlara etkisini göz ardı etmemek gerekir. Küreselleşme, kültür kavramının tanımlanmasına yeni bir boyut kazandırır. Aslında “kültür” düşüncesi tikellik ve mekânsal konumla ilişkilendirilir. Küreselleşme, kültürün mekâna olan bağlılığını zayıflatmıştır.⁵⁰ Küreselleşme ile “ekonomisi, ideolojisi ve siyasal pratikleriyle giderek bütünleşen ve homojenleşen bir dünya oluşmakta ve bilgi teknolojisinin getirdiği fırsatlarla artık küreselleşen bir kültürden söz etmek mümkün olmaktadır.”⁵¹ Küresel kültür dünyaya ortak kültür gibi gözükse de, onun merkezinde yine Batı yer almaktadır, Batı’ningiyim-kuşam, fast food, cep telefonu gibi objeleri ve İngilizce dili yaygınlaşmakta; bunun dışında değerlerin, yani hâkim ekonomi ve kültürün maddeci ve faydacı değer hükümleri, demokratik değerler, çevre suuru ve bilginin yaygınlaşmaktadır.⁵²

Küreselleşmenin sermayenin devingenliği, teknolojinin devingenliği, insanların devingenliği ve fikir, imge, simgelerin devingenliğini gündeme getirdiğini söyleyebiliriz.⁵³ Bu dört devingenlik belirli bir coğrafyada sınırlanan kültürlerin yeryüzünde geniş ölçekte hareket etmesini sağlamıştır, bu da kültürel kimliklerin geleneksel referans çerçevelerini büyük hızla aşındırmıştır.⁵⁴

Küreselleşmenin kültür üzerine etkisi hala da tartışılmakta olan konulardan biridir. Bu konu üzerinde iki farklı yaklaşımın olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşmeyi

⁴⁸ Hüsamettin Arslan, Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafâzakarlar, Meçhulokurla Söyleşiler, İstanbul, Paradigma Yay. 2012, s:101.

⁴⁹ Emin Yiğit, “Küreselleşme, Toplumsal Yaşam ve Kültür”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2015, s:76.

⁵⁰ John Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, Çev.: Arzu Eker, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2013, s:51.

⁵¹ Adil Yusuf, *Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Kültüründeki Değişmeler: Çin/ Uygur Örneği*, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

⁵² Bekir Kocadaş, “Küreselleşme Tehdidi ve Türkiye”, *Dünden Bugüne Küreselleşme, Yerelleşme ve Türkiye*, Editör: Mustafa Talas & Bülent Kara, 2010: s.159

⁵³ Sibel Özbudun, *Kültür Halleri*, Ankara, Ütopya Yayınları, 2003, s:289.

⁵⁴ Özbudun, a.g.e., s:291.

kültürel hegemonya süreci olarak tanımlayanların olduğu gibi, küreselleşme sürecine karşı kültürlerin direniş gücü olduğu görüşünde olanlar da vardır.⁵⁵ Stuart Hall'a göre kültürel kimlik üzerindeki etkisini üçe ayırabiliriz: Ulusal kimlik, kültürel hegemonyanın sonucunda önemini kaybeder veya zayıflar; Küreselleşmenin karşıtı olarak, "yerel" ve "ulusal" bilinci güçlenir; ortaya melez bir kimlik çıkar.⁵⁶

Küreselleşmenin öncüsü olan toplumlar küreselleşmeye olumlu yaklaşırken, bunun dışında kalan toplumlar kendini kabul ettirmek isteği ve kimlik arayışı peşindedir. Batı toplumları dünya çapında kendi isteği ve karına uygun bir düzen kurmanın peşinde ve tüketim kültürünün sayesinde kültürel faktörleri bir meta haline dönüştürerek diğer toplumlara yaygınlaştırmaktadır.

⁵⁵Tomlinson, a.g.e., s: 121-144.

⁵⁶Stuart Hall, "The Question of Cultural Identity", *An Introduction to Modern Society*, Ed.: Stuart Hall, David Held, Don Hubert, Wiley Inc., 1996, s:619.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGURLARDA MODERNLEŞME VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

Uygurların Modernleşmesini iki sürece ayırarak ele alabiliriz. Birinci süreci, yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşen modernleşme hareketleri oluşturur. Bu dönemde Uygur toplumu daha çok Orta Asya'daki Türk topluluklarında ve Orta Doğu İslam ülkelerinde meydana gelen modernleşmenin etkisine uğramıştır. İkinci süreç ise, Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonraki modernleşme sürecidir. Bu süreçte Uygur Toplumu, Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak, Çin'in kalkınma stratejilerinin etkisiyle ortaya çıkan bir modernleşme süreci yaşamıştır.

2.1. Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Modernleşme

Sekizinci ve on ikinci yüzyıl arasında, Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından miras kalan kültür ile Antik Yunan ve Bizans, İran ve Hint'ten gelen eğitim geleneklerinin harmanlanmasıyla, Ortadoğu'da zengin bir kültürel ortam oluşmuştur, aynı zamanda İslam da "altın dönem"ini yaşamıştır. Ama sonra Bağdat gibi İslam'ın merkezi şehirleri Moğolların istilasına uğramıştır, katliamlar ve göçler sonrası İslam dünyası bilgin insanlardan ve öyle insanları yetiştiren ortamdaki yoksun kalmıştır. Sonuçta İslam'ın altın çağı da sona ermiştir.⁵⁷

Aydınlanma çağı ve sanayi devriminde Batı ülkelerinde büyük ilerlemeler yaşanırken, İslam dünyası aksine cehalete içindeydi. İslam ülkeleri Batı ülkelerine göre çok geride kalmıştı ve Batılılara göre "barbar" olarak tanınmaktaydı.*İslam

⁵⁷ Timur Karaçay, "Çağdaşlaşmanın Önüne Koyulan İki Engel: Eğitim ve İnanç Kurumları", *Neden Geri Kaldık-Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma*, Ed.: İnan Kalaycıoğulları, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013, s:387.

* Elbette bu konu tartışılmalıdır. İleri – geri meselesi tartışılmalı bir meseledir, kültürel, tarihsel önyargıları içinde taşır. Oryantalizm ve Eurosentrizm meselesi ayrı bir değerlendirme konusu olduğundan tezimizin sınırlarını aşmaktadır.

Topluluğundaki önder insanlar bu durumdan kurtulmak için bir reform hareketinin gerekli olduğunu düşünmüştür. Bu reform, İslam'ın çağdaşlaşması anlamına, yani din ve toplumun modernleşmesi anlamına geliyordu. “Batı'nın hâkimiyetiyle başa çıkabilmek için dini öğretilerin çağdaş dünyaya uyarlanması, İslam'ın bir dünya görüşü olarak yeniden yorumlanması, bir bütün olarak yeniden hayata hâkim kılmak üzere İslami öğretinin ideolojik bir söyleme kavuşturulmasına yönelik fikri arayışlar”⁵⁸ meydana geldi ve bu İslam'ın modernleşmesi fikrinin başlangıcıydı.

İslam Modernistlerinin arasında önemli bir isim Cemaliddin Afgâni'dir. Ignaz Goldzieher'e göre Afgâni'nin İslam âleminde yapmış olduğu propagandaların amacı, Müslüman memleketlerini Avrupalıların istismarlarından kurtarmak, İslam ülkelerinde liberal siyasi idareler kurmak, bütün İslam âlemini bir tek halifenin riyaseti altında toplayıp, Avrupa'nın müdahalesine karşı kuvvetli bir İslam devleti vücuda kurmak idi.⁵⁹ “O, Müslümanları uyandırmak, ıslahat yapmak ve medeniyet kurmak, böylece Batının siyasi ve iktisadi baskısından kurtulmayı hedefe almıştır. Islahatı gerçekleştirme yolunun öncelikle eğitimden geçeceğini bilen Afgâni, modern toplumun ihtiyacını karşılayabilecek olan, Kuran ve Hadis-i-Şerifi temel alan, daha akılcı olan yeni öğretim metodu geliştirmek istemiştir.”⁶⁰ “Uluslararası bir çevrede faaliyet gösteren Afgâni, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu ve İslam dünyasında sol paradigmanın ilham kaynağı kabul edilmiştir.”⁶¹ Afgâni, Batı'dan yeni teknik ve medeniyetleri kabul edip, maarif ve iktisadı güçlendirmek gerektiğini, İslam dini ve fen bilimlerinin birleştirmek gerektiğini, İslam dininin yenilikleri kabul edebilen bir din olduğunu ortaya koymuştur. Bu düşünce sadece Mısır ve Hindistan içinde değil, bütün İslam ülkelerinde yayılmıştır, oradaki eğitim kurumlarının modernleşmesini etkilemiştir.

İslam dünyasının modernleşmesindeki ilk hamlelerden biri Osmanlı modernleşmesidir. Osmanlıların İslam dünyasındaki konumu çok önemlidir, on yedinci yüzyılın sonuna kadar Osmanlı imparatorluğu egemen konumda bulunmuştur, İslam dünyası ve Avrupa'ya büyük etki göstermiştir. Ama 1683-1699 yılları arasında

⁵⁸ Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme*, Ankara, Doğubatı Yayınları, 2014, s:268.

⁵⁹ Taceddin Şimşek, “Cemaleddin Afgani ve Mücadelesi”, <https://tr.scribd.com/document/244374515/Cemaleddin-Afgani-ve-Mucadelesi-Taceddin-%C5%9Eim%C5%9Fek-pdf>.

⁶⁰ Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Cemaleddin_Efgan.

⁶¹ Gencer, a.g.e., s:436.

Osmanlılar sürekli toprak kaybına uğrar, siyasi, askeri ve ekonomik gücü zayıflar. On sekizinci yüzyılına gelince Avrupa üstünlüğü kazanmıştır. O zamana kadar kendi gücü hakkında şüphe duymayan Osmanlılar artık düşünmeye başlamıştır. III.Selim Askeri kısımda reform hareketine girişmiştir, II . Mahmut döneminde sadece askeri alanda değil, hukuki, ekonomik ve eğitim ve benzeri tüm kurumlarda ıslahat başlatılmıştır. Ardından Tanzimat dönemi başlar, Tanzimat'la birlikte Osmanlı sisteminin modernleştiği, merkezi yönetimin, düzenleyici, eğitici, öğretici, yasa koyucu, yorumlayıcı, yargıç gibi alt görev kollarına ayrıldığı gözlemlenebilir.⁶²

Orta Doğu ve Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleşen modernleşme akımı Orta Asya'da yaşayan Türk toplumlarına da yayılmıştır, Orta Asya Türk toplumları arasında en önce harekete geçenler Tatarlardır.

Kazan Hanedanı 1552 yılında, Astırahan Hanedanı 1554 yılında ve Kırım Hanedanı 1783 yılında Rus İmparatorluğu tarafından yıkılır. On altıncı yüzyılın ortalarından itibaren Rusya işgali altında kalan Orta Asya Türkleri zor dönemler geçirir. Ruslaştırma politikası ve Hıristiyanlaştırma politikası uygulanır, Rus hükümeti kültürel ve sosyal açıdan Türk azınlıkları baskı altına alır. II . Katerina'dan sonra Ruslaştırma ve "Tatarları zayıflatma" politikasına hız verilir. Tatarları zayıflatma siyaseti sonucunda Tatarlar, göz kamaştırıcı geçmişi ve kültürel birikimine sahip çıkamaz. Sonuç olarak Tatar elitler arasında Rus hükümetine karşı direnç şekillenir. Tatarlar bu durumdan kurtulmak, kültürel kimliğini korumak hakkında düşünmeye başlar. İslam dünyasında yaşanan reform hareketlerinin etkisi ile Rusya Türk toplulukları arasında "Avrupa medeniyetini öğrenerek onu milli kültüre hizmet ettirmek"⁶³ düşüncesi gelişmiştir. Rusya'nın hâkimiyeti altında olduğundan toplumsal ve siyasi yapılanmalarında yeni düzenleme yapma imkânları kendi ellerinde olmayan bu topluluklarda yenileşme hareketleri daha çok sanat, eğitim ve basın alanlarında meydana gelmiştir; "bu şekilde zengin bir basın hayatı kurmaya çalışarak, modern usullerle eğitim yapan okullar açarak bunları yaygınlaştırmaya çalışmıştır."⁶⁴

⁶² Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_İmparatorluğu%27nda_modernleşme.

⁶³ Fuat Uçar, *Dış Türkler- Türk Dünyasının Parlayan Beş Yıldızı*, İstanbul, Fark Yayınları, 2007, s:319.

⁶⁴ Uçar, a.g.e., s:319.

İslam kültüründe medrese geleneği önce Şiiilerde görünmüş, sonra 10-11. yüzyıllarda Sünni medreseler açılmış. Felsefe ve felsefe bilimleri Şiiliği desteklediği inancıyla Sünni medreselerde dışlanmış, bilim de felsefenin içinde yer aldığı için sekteye uğramıştır.⁶⁵ Böyle bir eğitim ortamını yenilemek için Kırım'da İsmail Gaspıralı harekete geçmiştir.

İsmail Gaspıralı, 1883 yılında "Tercüman" gazetesini yayınlamıştır ve bu gazete aracılığıyla reform ideolojisini tanıtır. Gaspıralı sadece öğretim metodunda yenilik geliştirmekle kalmayıp, medresede öğretilenlerden başka matematik, doğa bilimleri ve Rusça derslerini de eklemek ister. Bu yeni metot "usul-i cedit" olarak adlandırılır. Gaspıralı yeni ideolojiyi tanıtmak için çok çaba gösterir, kendisi Kırım, Kazan ve Orta Asya'yı dolaşır ve kişilere "usul-i-credit" in önemini tanıtır. İsmail Gaspıralı 1881 yılında "Türkistan Müslümanları" adlı bir kitap yazar ve kitabında Türkistan Müslümanlarının hakkını savunur, onların Rus milleti ile farklı dil, farklı din ve farklı kültüre sahip olduklarını ve kendi kültürü, dini ve dilini korumak gerektiğini söyler. "Daha sonra "usul-i-credit", Türkistan Müslüman halkının özgürlükçü, reformcu, ilerlemeci hareketinin ismi olur, çok kısa sürede yüksek seviyeye ulaşan, kendi mevki ve yönelişini koruyan, mücadeleci, özgürlükçü, siyasal ve sosyal bir hareket haline gelir."⁶⁶

Ceditçilik hareketinin gelişmesinde İsmail Gaspıralının ceditçi okulları başrolü oynamıştır. İlk ceditçe okul İsmail Gaspıralı liderliğinde 1884 yılında Bahçesaray'da açılmış, Gaspıralı kendisi hazırlayan kitaplar okutulmuştur. Sonra Semerkant, Taşkent, Buhara, Kazan gibi birçok Türkistan illerinde de ceditçi okullar açılmıştır.⁶⁷ İsmail Gaspıralı, Tercüman gazetesinde "Dilde, İşte, Fikirde birlik" düşüncesini yaygınlaştırmış ve Türk dünyasında dil birliğini sağlamaya çalışmıştır. Ceditçilik hareketi bütün Türk toplumunda bir yakınlaşma sağlamıştır.

⁶⁵ Hasan Aydın, "İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu", *Neden Geri Kaldık- Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma*, Ed.: İnan Kalaycıoğulları, Ankara, Kaynak Yayınları, 2013, s:353.

⁶⁶ İzzetullah Zeki, Ceditçilik Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Türkistan Âlimleri Üzerindeki Etkisi: Musa Hoca Behbudi ve Munevver Kari Örneği, Selçuklu Üniveristesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s:6.

⁶⁷ Zeki, a.g.tz, s:16.

Orta Doğu ve Orta Asya Toplumlarında ceditçilik hareketi yaygınlaştığı dönemlerde, Uygur tüccarlar ticaret amacıyla buralara sık gelmiştir, onlar buradaki ilerlemeler ve yeniliklere tanıklık etmiş ve memleketine dönünce gördükleri ve duyduklarını halkına ulaştırmıştır. Sonra Orta doğu ve Orta Asya'ya sadece ticaret için değil, eğitim amaçlı gelen Uygurların sayısı da çoğalmıştır. Tüccarlar ve bu eğitim görmüş insanlar Uygur toplumunun ne kadar geride kaldıklarının farkına varmıştır, durumu düzeltmek için kendi çabalarını göstermiştir. Onlar ceditizm'i Uygurlar arasına yaymak ve Uygur toplumunu uykudan uyandırmak için çabalayan önemli insanlardır. Bu yenilikçi ceditçilerden Musabayev Kardeşler, Abdulkadir Damola ve Memtili Tevpik'leri saymak mümkündür.

2.1.1. Musabayev Kardeşler

Yakup Bey hâkimiyeti (1865-1877) yıkıldıktan sonra *Qing* hanedanı Uygur İli'ni kurar. Çinli memurlar gedikten sonra eski beylik sistemi kaldırılır. Siyaset değişip arsa için kira toplanıp devlete ödenmesi gerektiikten sonra, yer sahipleri eskisi kadar kazanamaz olur. 1881 yılında "Sankt-Petersburg anlaşması" imzalanıp, Rus tüccarlar Uygur bölgesinde vergisiz iş yapma fırsatına sahip olur. Bu dönemlerde Rus ile Uygurlar arasında ticaret işleri gelişmeye başlar, Uygurlar arasında da ticaret yoluyla yükselen zenginler sınıfı ortaya çıkar.

Musabayev ailesi Almatu, Taşkent, Bişkek ve Moskova gibi şehirlerde ticaret ile servet kazanmış bir ailedir. Musabayev kardeşlerin birinin adı Hüsen, diğerinin adı Bahavudun'dur. Onların babası Musa Hacı çoğu kez yurtdışına gitmiş, Arapça, Farsça ve Urduca'yı iyi öğrenmiş biridir. Musa Hacı sadece ticaretle değil, yine devletin siyaseti, yurtdışındaki gündemlerle de ilgilenmiş, maarif işlerinin önemini iyi anlamış bir adam olduğu için oğullarının eğitimine de önem vermiştir. Babasının "servetin değil, ilimin sahibi ol" öğüdüyle büyüyen Musabayev kardeşler Uygurların eğitim işlerine de büyük katkılarda bulunmuştur.

Musabayev kardeşler yurt dışında eğitim gördüğü için, yurdu Atuş'ta yeni okul kurmak ister ve Rusya Orenburg'taki Tatar Cedit okuluna Kerimahun adlı bir öğrenci gönderir. Kerimahun bir sene içinde Usul-i-Cedit'i iyi öğrenir ve yurduna döner. 1899 yılında Musabayev kardeşler Atuş'ta ilk ceditçi okul açar, Kerimahun bu okulda öğretmenlik yapar. 1900 yılında Mahsut adlı biri de Bahçesaray'a gönderilir.

“Tercüman” gazetesinin 3 ağustos 1902 sayısında Musabayev kardeşlerin kurduğu okullarla ilgili raporlar verilmiştir.⁶⁸Bunun dışında, Musabayevler 1904 yılında Osmanlı sultanı Abdülhamit’e dilekçe yazıp, dört öğrenciyi İstanbul’a gönderir. Sonradan Musabayev kardeşlerin yardımıyla yurt dışında eğitim görenlerin sayısı otuzu bulmuştur. Onlar Moskova, İstanbul, Taşkent, Kahire, Berlin, Paris gibi şehirlerde okur ve Uygurların önder elit kesimleri olarak yetişir. Musabayev kardeşler hayatının sonuna kadar yurt dışında okuyan öğrencilere maddî destek olur.

Musabayev kardeşlerin sanayi işlerine de katkısı vardır. Onlar Fransa ve Almanya’dan teknisyen getirip modern fabrika kurmuştur. Bu fabrikada çalışacak işçi gerektiği için Musabayev kardeşler bir meslek okulu açar. Bir Alman öğretmen ve birkaç tane Tatar öğretmen bu okulda öğretmenlik yapar. Okulda 500 teknisyen yetiştirilir ve ilk aşamada bunlardan 200’ü fabrikada çalıştırılır. 1912 yılında fabrikanın üretimi çoğalır ve işçi sayısı 500’ü aşar. Bunun dışında Musabayevler bayanlar için de meslek okulu açar ve Kazan’dan Heliçe Abistas vs. dört öğretmen gelip çalışır. Bu okulda genel kültür dersleri dışında, dikim, kesme, örgü örme gibi el işleri öğretilir. 1950 yılında okul kapatılana denk on bine yakın bayan eğitilir.

Modern eğitim ve öğretimin modelini oluşturan yeni okullarda ortaya çıkan öğretmen ihtiyacının karşılanması için, Musabayev kardeşler darülmualimin açmayı planlar. 1913 yılında Muabayevlerin üvey kardeşi Obulhasan hac seferinden dönerken, ağabeylerinin isteğiyle İstanbul’dan Ahmet Kemal isimli bir Türk öğretmenini beraber getirir. 1914’te Musabayev ve Ahmet Kemal’in ortaklığında Atuş İhsak’ta yeni bir mektep açılır. Bu okulda Kaşgar ve Atuştan gelen 100’e yakın genç öğretmen olarak yetiştirilir. Ahmet Kemal’in ismi Hebibzade Ahmet Kemal olduğu için, bu okul da “Hebibzade Darülmualimin” olarak adlandırılır. Bu dönemlerde Türkiye’den gelen Hikmet Bey diye biri de bu okul için katkıda bulunmuştur. Buna ait bilgilerde Hikmet Bey’in “Asya’da Beş Türk” adlı eserinden bulunabilir.⁶⁹

⁶⁸ Yalkun Rozi, “Aka-Uka Musabayevlerin Tokuz Tohpisi”, *Lay Kel’ening Sirri*, Urumçi, Xinjiang Teknoloji Yay., 2012.

⁶⁹ Rozi, a.g.m.

2.1.2. Abdulkadir Damolla

Çağdaş Uygur maarifi ve ceditçilik hareketinde önemli isimlerden biri de Abdulkadir B. Abdulvaris Kaşgari'dir; halk içinde Abdulkadir Damolla olarak tanınır.

Abdulkadir Damolla Kaşgarda doğmuştur, ilköğretimini Atuşta bulunan“Hazreti Sultan Medresesi”nde tamamladıktan sonra, 20 yaşında ilim tahsili için Koakant'a gelir. Sonradan yine dönemin ilim merkezi olan Buhara'ya gelir ve “Koklitaş Medresesi”nde eğitimi devam ettirir. Burada sadece dini bilimleri değil, edebiyat, tarih, mantık ilmi, matematik ve Arap, Fars dillerini iyi öğrenir. Uzunca bir eğitim hayatı sonunda medrese müfredatını başarı ile tamamlayan Abdulkadir Damolla, 1899 yılında Kaşgar'a gelir. Bir süreliğine medresede hocalık yaptıktan sonra 1906 yılında hac nedeniyle yine yurt dışına çıkar. Sonra İstanbul'da iki ay kaldıktan sonra Mısır'a gelir. Kendi yazılarına göre, Mısırdaki Tatar arkadaşlarının yardımıyla Menar sahibi Reşid Riza, ei-Liva mecmuasının müdürü Mustafa Kamil, el-Medresetut-Tahtirriye'nin müdürü Seyyid Muhammed ve Ferid Vecdi gibi kimselerle görüşerek tecdit ve reform açısından önemli bilgiler edinir.⁷⁰ Abdulkadir Damolla'nın sonradan başlattığı cedit hareketinin oluşmasında ziyarette bulunduğu Kazan, Taşkent, Hicaz, Medine, Mısır, İstanbul gibi ilim merkezlerinin payı büyüktür.

1907 yılında Kaşgar'a dönen Abdulkadir damolla oradaki ezilen halka içi acır, milletin geleceği için endişelenir. O dönemlerde Rusya ve Britanya tarafından maddi ve manevi açıdan baskı altındaydı, *Qing* hanedanı bürokratları adaletsiz kurallar ile halkı zor duruma bırakmıştı, çocuklar ve gençler eğitimsiz bırakılmıştı. Orta Asya ve Türkiyedeki durumlardan haberi olan Damolla Kaşgar'da bir reform hareketi başlatmayı planlar. Medreselerdeki dogmatik metodu eleştirir. Arapça, Farsça kitapları anlamını bilmeden, öğrencilerin yaşı ve öğrenim düzeyi ile ilgilenmeden öğretmenin doğru olmadığı, metodu ve kitapları değiştirmek gerektiğini söyler. O, ders kitaplarının düzenlenmesine de katkıda bulunur. 1912 yılında Kaşgarda ilk ceditçe okulu açar. 1912 yılında Çin'in iç bölgelerinde yaşanan siyasi değişiklikler Abdulkadir Damollanın ceditçiokulu birkaç seneliğine engelsiz sürdürebilmesine yaramıştır. Ama muhafazakâr kişiler ona engel olmaya çalışır. Uzun süre cehalet altında kalan Kaşgarda yeniliğin kabul edilmesi o kadar kolay olamazdı.

⁷⁰ Nurahmet Kurban, “Çağdaş Uygur İslam Düşüncesinin Önderi Abdulkadir Damolla”, *Bilig*, 2010 Bahar, sayı:53, s:170.

Muhafazakârların engel olmasının dışında diğerk bir büyük engel ise, Sincan'da en büyük gücü eline geçiren Yang Zengxin idi. Onun yönetme siyaseti ise "halkı cahil tutmak"tır. O kendi hâkimiyetini güçlendirmek için tehlike olarak görünen herhangi birşeyin olmasına izin vermemiştir. Eğitimin gelişmesi onun için bir tehlike sayılırdı. Çünkü ona göre, halk ne kadar çok şey öğrenirse onları kontrol altına almak o kadar da zor olacaktı. Bu nedenle o her türlü bahaneler gösterip, eğitim işleri ve eğitimcilere engel olmaya çalışmıştır. On yedi sene içinde, Yang hiçbir yeni inşaat, haber ajansı, kültürel proje yapmamıştır. Kütüphane, tiyatrolar daha da imkânsız bir şeye dönüşmüştür.⁷¹ Yang hatta Çin'in iç bölgelerinde yayınlanan gazetelerin, SSCB'de yayınlanan kitap veya gazetelerin Sincan'a girmesini yasaklamıştır⁷².

Ceditçi okulların çoğalması, Abdulkadir Damollanın takipçilerinin artması Yang'ı endişelendirir. Bu nedenle Yang, yeni açılan okulların hepsini kapatır, orada çalışan öğretmenleri sürgün eder. Sürgün edilenler arasında Türkiye'den gelen Ahmet Kemal vs. kişiler de vardır. Bununla sıkışıp kalan Abdulkadir Damolla, Kaşgar'dan ayrılıp birkaç seneyi yurt dışında geçirir. Bu dönemde Damolla yine birkaç tane önemli eserini bitirir. Orta Asya ceditçileri arasında belli nüfuza sahip olur, Uygur ceditçilerinin önderi olarak tanınır. Bu sefer yurt dışı ziyaretinde Abdulkadir Damolla 1.Dünya Savaşı sonrası yaşanan ulusal hareketler ve sosyal devrimleri görür. Demokratizm, özgürlük, eşitlik, kendi kaderine kendi karar vermek gibi sorunlar üzerinde düşünmek fırsatına sahip olur. O Uygur halkının "Cahil Bırakma" siyasetinin kurbanı olduğunu, ama halkın hala bunun farkında olmadığını anlar. Milletın eğitim düzeyini yükseltmek, eşitliğı ve özgürlüğü elde etmek, Uygurları bir amaç bir hedef altında toplamak gibi planlar ile tekrar Kaşgar'a döner. "Abdulkadir Damolla öğrencilerine fikir ve görüşlerini yaymıştır ve yeni Abdulkadir Damolla'lar yetiştirmiştir. Abdulkadir Damollanın terbiyesi ile öğrencileri milletsever, ilim sever, vatan sever gençler olmuştur."⁷³

Abdulkadir Damolla'nın diğerk bir katkısı da Hıristiyan misyonerlere karşı harekete geçmesidir. Hıristiyan misyonerleri 1894 yılında Uygur bölgesine gelmiştir ve yaklaşık 10 sene din yaymaya çalışmıştır. Ama İslam dini çoktan kök salmış olan Kaşgar'da başarıya ulaşamamıştır. Hıristiyan misyonerleri sadece din yaymanın yeterli

⁷¹ Mirahmet Seyit & Yalkun Rozi, *Memtili Ependi*, Urumçi, Xinjiang Üniversitesi Yayınları, 1997, s:48.

⁷² Seyit & Rozi, a.g.e., s:49.

⁷³ Seyit & Rozi, a.g.e., s:81.

olmayacağını anlayıp, yöntemlerini değiştirmiştir. Hastane ve okulları açarak insanları çekmeyi planlayan misyonerler, anne-babasız çocukları, sokakta kalanları toplayıp onlarla ilgilenmiş, onları Hıristiyan okullarında okutmuştur. Bu süreçte de yavaş yavaş insanların dini görüşlerini etkileyip Hıristiyanlığı yaymayı başarmıştır.

Abdulkadir Damolla halkın İslam inancını güçlendirmeye çalışır. Önce kendi öğrencilerini öğretir, sonra camilerde konuşma yapar. Müslümanlığın sadece namaz kılmakla eşitlenemeyeceğini, herkesin kendi sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini, kardeşlerine, çocuklara sahip çıkması gerektiğini öğretir. Hıristiyan misyonerlere fırsat vermemek gerektiğini söyler. Bunca çabalardan sonra, 1924 yılında, Abdulkadir Damollanın liderliğinde misyonerlere karşı yürüyüş yapılır. Çinli yazar Zeng Wenwu'nun *Çin'in Batı İlleri Yönetimi* adlı eserinde yazdıklarına göre, Damolla Müslümanları uyandırmak amacıyla bir dergi yayınlamak için hükümete dilekçe sunmuştur, fakat reddedilmiştir. Bununla Abdulkadir Damolla broşürleri yazıp dağıtmıştır, camilerin duvarlarına asmıştır. Bununla mesajın daha fazla insanlara ulaşmasını sağlamıştır. Sonra öğrenciler tarafından düzenlenen yürüyüşte misyonerlerin bütün kitapları, broşürleri yakılmıştır, baskı makineleri tahrip edilmiştir. Yürüyüşten sonra Abdulkadir Damolla ve onun takipçilerinden toplam otuzdan fazla kişi 40 gün hapisanede gözaltı alınmıştır.⁷⁴

Bu yürüyüşten sadece Misyonerler değil, Yang Zengxin hükümeti, Rus konsolosluğu da korkuya kapılmıştır. Onlar için tehlike olarak görünen yenilikçileri hemen yok etmek kararını alırlar. Zalimlerin ve cahillerin güç birliği sonucunda, 1924 yılında Abdulkadir Damolla öldürülür. Kaşgar'daki diğer yenilikçilerin yarısı kaçır yarısı tutuklanır.

2.1.3. Memtili Tevpik

Durdurulan reform hareketini yeniden Memtili Tohtihaci (halk arasında Memtili Tevpik olarak tanınmıştır) 1901 yılında bir hekim ailesinde doğmuştur. 13 yaşına kadar medresede dini eğitim görür. Sonra Atuşta açılan ceditçe okulda, Türk öğretmen Ahmet Kemal'in öğrencisi olarak okur. Bu süreçte Memtili Tevpik "ceditçilik" ile tanışır,

⁷⁴ Yalkun Rozi, "20-Esirdeki Tunji İslahatchi- Abdulkadir Damolla", *Xinjiang Medeniyeti Dergisi*, 2010, Sayı:5, s:41.

öğretmenlerinden etkilenir. Kendisi de çalışkanlığı ve zekâsı ile öğretmeninin dikkatini çeker.

1917 yılında Ahmet Kemal'in sürgün edilmesi ve yeni okulların kapatılması nedeniyle okula gidemeyen Tevpik, babasından hekimlik öğrenmeye başlar. 1920 yılında babasıyla Çöçek şehrine gelir. Oradaki insanların hayatındaki zorlukları ve acıları görünce, her yeri cehalet kaplandığını fark eder. Bu durum Tevpik'te halk için hizmet etmek isteğini uyandırır. 1926 yılında Çöçekten Taşkent'e gelir, buradaki yenilikçilerle arkadaşlık edinir ve onların yardımıyla Taşkent'e okuma fırsatına sahip olur. 1929 yılında Kırım'a gelir ve burada bir Türk ile tanışıp onunla birlikte İstanbul'a gelir.

Tevpik Türkiye'ye geldiğinde Türkiye'de tam reform hareketlerinin olduğu dönemlerdi, devlet sistemi ve eğitim kurumlarında büyük gelişmeler olmuştu. Tevpik burada önemli kişilerle tanışır ve bir okula işçi olarak girer. Burada sınıfın kapısında ders dinler. Sonra Tevpik'in çabasından etkilenen okul müdürü onu öğrenciliğe kabul eder. Üç yıl sonra okuldan mezun olan Tevpik, bir süreliğine İstanbul'da bir okulda öğretmenlik yapar ve 1933 yılında yurdu Atuş'a döner.

1934 yılında, Sheng Shicai Ruslarla iş birliği yapıp "Altı Büyük Siyaset" adında yeni bir sistemi ortaya koyar. Tevpik bu fırsattan yararlanarak güney Sincan'ın komutanı Mahmut Muhiti'nin yardımıyla eğitimde reform hareketi başlatır. Memteli Tevpik altı ay içinde, Atuş'un her ilçesinden 63 genci öğretmen olarak yetiştirmek amacıyla toplar. Bu öğretmen adayları önceden medreselerde okumuş, enerji dolu, yenilik isteği ile dolu gençlerden oluşur. 1934 Yılı Ağustosta resmi olarak okul başlar. Bu okul, "Hebibzade Darülmualimin"den sonra ikinci öğretmen okulu sayılır.

Bu öğretmenler okulunda okuyan gençlerin coşkusu ve enerjisi bu toprakta yaşayan insanlar için yeni bir umut kaynağı olur. İnsanlar onları "İzciler" olarak adlandırır. Ama her zamanki gibi, bu yenilikleri bir tehlike olarak gören insanlar da olmuştur. Onların engel olmasından dolayı, aslındaki 63 öğrenci sayısı 30'a düşer. Ama Tevpik vaz geçmeyip, öğrencilerin evlerine kadar gidip, tek-tek görüşür. Bu süreçte Komutan Mahmut Muhiti de çok yardımcı olur. En son 54 öğrenci okula döner.

Memtili Tevpik 17 Tane ilkokul inşa etmeyi planlar ve bu okulların inşası 1934 yılında tamamlanır. Öğretmenler okulundan mezun olan 54 İzciler 17 ilkokula dağıtılır, toplam 1570 öğrenci okutulur.

1937 yılında, Sheng Shicai “Altı Büyük Siyaset”ten vazgeçer. Halkın aydınlanması onun hakimiyetini sürdürmesi için tehlike oluşturduğu için bu dönemin elitlerini temizlemek ister. Eğitim sektöründe çalışan veya eğitim hizmeti yapan kişileri tutuklar, hatta bazılarını öldürür. Memtili Tevpik ise öldürülenlerden biridir.

2.1.4. Medeniyet Vakıfları

Yenilik ve reform hareketinin etkisiyle, 1930’lı yıllarda Sincan’da her milletin kendi kültür vakıfları kurulmuştur, yani Uygurların da Kültürel Aydınlanma Vakıfları vardı.⁷⁵

Bu vakıflar yeni okullar yapmakla birlikte, aslında var olan medrese ve özel okulların hepsini vakıf adı altında toplamıştır. Okullarda Din ve Fen dersleri öğretilmiştir, okulda Uygur matbaalarında basılan Uygurca kitaplar okutulmuştur. “O dönemlerde vakıf ilköğretimi yaygınlaştırma konusunda başrol oynamıştır. Vakıf altında 1883 ilkokul, 180035 öğrenci olmuştur. Bunun dışında, vakfın Sanayi Nefse adında bir grubu olmuştur ve grup edebiyat-sanat, müzik, tiyatro, dans gibi kültürel mirasları toplamak, tekrar düzenlemekle ilgilenmiş, yeni eserleri de üretmiştir.”⁷⁶ Vakıf yine matbaa işlerini de üstlenmiştir. Halkı daha çok şeyden haberdar etmeyi, daha çok şey öğretmeyi görevi olarak tanımıştır. *Yengi Xinjiang* (Yeni Sincan) adında gazete, *Hantengri*, *Medeniyet* gibi dergileri yayınlamıştır.⁷⁷ Her il ve ilçelerin de kendi gazetesi ve dergileri yayınlanmıştır.

Yirminci yüzyılın başlangıcında Uygur elitlerinin ilerleme çabaları halk arasında desteklenmiştir ve iyi sonuçlar elde etmiştir. Ama bu durum uzun devam edememiştir. Çünkü muhafazakârların engel olması, siyasi durumun ters gelmesi reformculara zorluklar yaratmıştır. Yang Zengxin ve Sheng Shicai’in “cahil bırakma” siyaseti en zor

⁷⁵ Cüneyd Bekri, “Sabik Uygur Medeni Halk Akartış Uyuşmiliri Hekkide”, *Xinjiang Tarih Matiriyalliri* 5, Urumçi, Xinjiang Halk Yayınları, 1982, s:175.

⁷⁶ Bekri, a.g.m, s:180.

⁷⁷ Bekri, a.g.m, s.187.

engel oluşturmuştur. Yeni açılan okullar uzun sürmeden kapatılmış, vakıf-dernekler de uzun devam edememiştir.

Ceditçilik hareketi sadece eğitimde reform hareketi değildir, o aynı zamanda siyasi ve ulusal bir harekettir. İsmail Gaspıralı ve diğer ceditçilerin “Dilde, fikirde, işte birlik” düşüncesinden yola çıkarak Rusların Türk toplumunu parçalamak amacına karşı çıkar. Türkistan halkları arasında milli kimliğini koruma isteği güçlenir. Sadece Türkistan halkları arasında değil, Uygurların da ulus anlayışını güçlendirmiştir.

SSCB araştırmacılarına göre, Uygurların göçebe hayattan tamamen ayrılıp, siyasi anlamda bir ulus haline gelmesini, yani Uygur milletinin oluşması on dördüncü yüzyılın sonlarında tamamlanmıştır.⁷⁸ Ama İdikut Uygurları ve Karahanlılar arasındaki dini inanç farkından dolayı, ulusal birlik gerçek anlamda olamamıştır. Bu iki hanedan birbirini hep dışlamıştır. O dönemde, müslüman Uygurlar Karahanlılar olarak, İdikut Uygurları ise Uygur olarak adlandırılmıştır. Sonradan İdikut Uygurlarının da İslamı kabul etmesiyle genel olarak “Uygur” adı kullanılmamıştır. İdikut Uygurları medeniyet, hakimiyet ve yazı işlerinde geliştiği için, Uygurlar Moğul işgali döneminde de saraylarda çalışmıştır.⁷⁹

Seidiye Hanedanı'nın son dönemlerinde, yani 16.yüzyılın sonlarında, Sufilerin etkisi bu topraklarda büyümeye başlar. Kendilerini Mehdum Ezem'in çocukları olarak adlandıran sufiler Uygurların millet anlayışının dönüşmesinde etkili olmuştur. Bu sufiler halkın dini merakından yararlanarak hâkimiyeti ele geçirir. Sufiler kendi nesebini peygamberlerden, Araplardan olduğunu iddia ederdi ve dolayısıyla halk arasında da nesebini Arap, Farslarla ilişkilendiren durumlar çoğalır. 1864 yılında Yakup Bey hâkimiyeti ele geçirdiğinde, Sufilerin eski makam ve gücü kalmamıştı ama Uygurların milli kimlik bilinci artık bulanıklaşmıştı.⁸⁰

Qing Hanedanı Uygur ili kurduktan sonra, Uygurların Arap ve Farslarla direkt karşılaşma fırsatı azalır. Bu yüzden de Arap, Fars dillerinde eser yazma yerine Türk dilinde eser yazanlar çoğalmaya başlar. 18-19 yüzyıllarında Türk dilinde yazılmış çok eser vardır. Sosyal ve tarihi eserleri yazanların sayısı da çoğalır. Örnek olarak, Bilal

⁷⁸ Abliz Orhun, “Hazırqi Zaman Uyghur Millitining Shekillinish Jeryani”, *Tarihtiki Sirlar*, Ed.: Nurmuhammed Doleti, Beijing, Milletler Yayınları, 2014, s:156.

⁷⁹ Orhun, a.g.m., s:156.

⁸⁰ Orhun, a.g.m., s:159.

Nazimi, Abdurehim Nizari, Molla Musa Sayrami vs. vardır. Bu dönemlerde Uygurlar arasında sosyal sorunların farkında olan, onu çözmek isteyen bir eğilim şekillenmiştir. Uygurlar Tatar ceditçilerinin etkisinin çabuk kabul edilmesinin nedeni de budur.

20.yüzyılın başlangıcında Rus hâkimiyeti Orta Asya'ya kadar genişlemek amacıyla çok araştırmalar yapmıştır ve bu araştırmalar sonucunda Orta Asya ve Uygurların etnik kökenleri ve ilişkileri gün ışığına çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Moğolistan'da bulunan bengü taşlar bu tür araştırmalar için önemli kaynak olmuştur.

Daha önce coğrafi isimlerle (Kaşgarlı, Altı şehirli vs.) adlandırılan Uygurlar, 1921 yılında politikacı Abdullah Rozibakiyov'un önerisi ile Taşkent'te "Uygur" adını kullanmaya başlar.⁸¹ "Uygur" adının tekrar kullanılışı da ceditçiliğin etkisiyle gerçekleşmiştir. Ceditçilerin gazete ve dergilerinde Türkî milletlerin tarih ve kültürlerine ilişkili kaynaklar yayınlanmıştır; bunlar arasında Uygurlarla ilişkili önemli bilgilerde vardır. Bu Uygur elitler için önemli bir kaynak rolünü oynamıştır. Ayrıca, Uygurlar da bu matbaalarda kendi yazılarını da yayınlama fırsatına sahip olmuştur.

Günümüzdeki "Uygur" milletinin oluşması ve "Uygur" adının tekrar kullanılması, Tatar ceditçiliğinin yeni maarif ve ilerleme hareketinin Uygur toplumu üzerindeki etkisi ile ilişkilidir.⁸² Tatar ceditçileri ve orta Asya'da yaşayan Uygurların şu anki Uygur ulus anlayışının şekillenmesinde rolü büyüktür. Ama Sincan'da muhafazakârlar ve politikacıların güçlük çıkarmasıyla, ceditçilik hareketi engellenmiştir. Ama artık reform ve ulus anlayışına sahip olan Uygurlar buna karşı tepki gösterir. Neticede Ulusal hareket şekillenir. Kumul'da başlayan isyandan Üç Vilayet İnkılabı'na kadar yaşanan hareketler, hatta 1933 yılında kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti vs. bunun delilidir.

Kısacası, "Türklük bilincini yakından yansıtan Ceditçilik hareketinin, uyanık alimleri, açık ve temiz zihniyetli aydınlar tarafından Uygurlar arasında geniş ve hızla geliştirilmesi sonucunda halkın cehalet ve zulümden kurtulması için yeni bir kapı açılmış, Türklük zihniyetinin güçlendirilmesi, milli şuurun geliştirilmesi ve uyandırılması, Uygur modern ideolojisinin şekillenmesi için önemli koşullar hazırlanmıştır. Bir taraftan "gericilik" ve kadimle mücadele etmek, öbür taraftan eğitim

⁸¹ Orhun, a.g.m., s:160.

⁸² Orhun, a.g.m., s:165.

ve modern bilgileri halka yetiştirmek ve öğretmekle Uygurlar arasında Cedit hareketi çok büyük neticeleri kazanmış, milli şuur ve kimlik bilincine sahip aydınları yetiştirerek, bugünkü milli duygu ve kimlik algısının, modern ve gelişmiş eğitimin temelini kurmuştur.”⁸³

2.2. Çin Halk Cumhuriyeti Kurulduktan Sonra Modernleşme

Batı ülkelerinin gelişmesinin etkisiyle, Çin’de bir kısım açık fikirli insanlar Çin’i feodal sistemden kurtarmak için, Batı’dan teknik ve medeniyet öğrenmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Çin tarihinde eğitimin gelişmesini etkileyen iki büyük yenilik hareketi yaşanmıştır.

1. *Yangwu* Hareketi (洋务运动)⁸⁴: 1860 ve 1890 yılları arasında yaşanan *Qing* Hanedanı kalkınma hareketidir. *Yangwu*’cular Batı’dan askeri teçhizat, makine üretim teknolojisi alarak hâkimiyeti korumayı amaçlar. Askeri yönde, askeri sanayi ve orduyu geliştirir; iktisadi yönde gemi, demiryolu, telgraf, madencilik ve tekstil kurumları kurar; siyasi yönden başkanlık sistemi kullanır; kültürel açıdan yeni okullar açar, bu okullarda öğrenciler yaşı ve eğitim düzeyine göre sınıfa ayrılır, Batılı edebiyat-sanat dersleri öğrenir. 1872 yılında 120 öğrenci Amerika’ya eğitim görmesi için gönderilir. Bu Çin eğitim tarihindeki ilk devlet bursuyla yurt dışında öğrenci okutma girişimidir. *Yangwu* Hareketiyle beraber Çin’de burjuvazi fikri ortaya çıkmaya başlar. İnsanlar sanayinin önemini tanır ve üretim gelişir. Çin ulusal kapitalizmi şekillenir. Feodal eğitim sistemi yıkılır, Çin askeri açıdan güçlenir.

2. *Xinhai* Devrimi⁸⁵: 2000 senedir Çin’de süregelen Feodal sistem *Xinhai* İnkılâbı ile yıkılmıştır ve Sun Yat Sen liderliğinde Kuomintang* hâkimiyet başına geçer. Bununla Çin tarihinde yeni bir sayfa açılır. Bu dönemde ortaya çıkan demokrasi hareketleri ve yenilik hareketleri eğitim kurumunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

⁸³ Mihrullah Tevekkül, *Uygurlarda Ceditçilik Hareketi ve Onun Etkisi Üzerinde Genel Bir Değerlendirme*, <http://www.bilgilerzirvesi.org/bildiri/pdf/mihrullah-tevekkul.pdf>

* Komintang: 国民党 (Guomindang), 1894 yılında Çin’de kurulmuş olan parti. Ocak 1924’te ilk kongresi açılmıştır ve resmi olarak iktidarı elde etmiştir. 1949 yılında Çin Komünist Partisi ile olan iç savaşta kaybetmiştir. Halen Taiwan’da hala yönetici parti olarak vardır.

⁸⁴ Liao Huizhen, 《洋务运动对中国近代化的深刻影响》, *经济与社会发展*, 2011-09, s:137.

⁸⁵ Zhang Haipeng & Wang Chaoguang, “辛亥革命的历史意义”, <http://www.aisixiang.com/data/100755.html>

Devlet içinde şirket, firma ve bankalar ardı ardından açılır. Ekonomide ilerleme görülür, proletarya sınıfı da güçlenir.

Yangwu hareketinden itibaren Çin, modernleşme yolunda belli sonuçlar elde etmiştir. *Yangwu* hareketinin başlangıç dönemlerinde (1860-1870) yurtdışında öğrenci eğitilmiş, Batının yeni teknikleri örnek alınmıştır, 1862’de ilk yeni okul açılmıştır; sonraki dönemlerinde sanayi ve askeri teknikler geliştirilmiştir. Ama sorun yine de kökten çözülememiştir. *Wuxu* siyasi reform, yenilikçilerin muhafazakârlara karşı zayıf kalmasıyla başarısızlığa uğramıştır. Bu bir seri reform hareketleri gerçi Çin’i gerçek anlamda modernleşme yoluna getirememiş ama döneminde modernleşmenin önemini Çin’e tanıtmıştır ve dolayısıyla Çin modernleşmesinin başlangıcı sayılır.

Cumhuriyet kurulduğu ilk dönemlerde (1950’lı yıllar) Komünist Parti hükümeti Kuomintang’ın mallarına ve bürokratik kurumlarına el koyar ve bunları sosyalist devlet yönetimindeki kurumlara dönüştürür. Kapitalist ekonomi ulusal ekonomide önemli konuma sahip olduğu için, Sosyalizme geçiş sürecinde, kapitalist ekonomiyi sosyalist rejim ile geliştirir. 1956 yılının sonunda Kapitalist ekonominin sosyalist ekonomik sisteme dönüşmesi tamamlanır. Sanayileşmeyi tam hızla yaygınlaştırır. 1966-1977 sürecinde Kültür Devrimi nedeniyle Çin büyük zararlara uğrar. Bu on sene içinde yabancı güçleri ve onlarla ilişkisi olan insanları temizlemek için, aydınlar gözaltına alınmış, kitaplar yakılmış, Çin’in yurtdışı ile ilişkisi tümüyle kesilmiştir. Bu dönemde Çin, iktisadi ve kültürel açıdan çok geride kalmıştır. Kültür Devrimi’nden sonra Çin Komünist Partisi, Ekonomi üzerine odaklanır. 1992 yılında, sosyalist piyasa ekonomisi oluşturmayı planlar. 21.yüzyılın ilk yirmi yılında sosyalist piyasa ekonomisini mükemmelleştirmek, sanayileşmeyi genelleştirmek, modernleşmeyi hızlandırmak, halkın yaşam standardını yükseltmek vs. hedeflerdir.

2.2.1. Batı Bölgeleri Geliştirme Projesi

Çin’in genel gelişme projesinde önemli konuma sahip bir proje- Batı Bölgeleri Geliştirme (*Xi Bu Da Kai Fa*) Projesidir. Çin’in Batı bölgesi, Çin toprağının %71,4’i, nüfus ise toplam nüfusun %25’idir.⁸⁶ Batı bölgeleri geliştirmek, Çin’in modernleşme yolundaki öncü projelerinden biri sayılır. Bu proje, Chongqing, Sichuan, Guizhou,

⁸⁶ Baidu Baike,
<http://baike.baidu.com/item/%E8%A5%BF%E9%83%A8%E5%A4%A7%E5%BC%80%E5%8F%91/376?fr=aladdin>.

Yunnan, Gansu, Shanxi, Qinghai, Ningxia, Sincan, İç Moğolistan ve Guangxi gibi 12 il ve özerk bölgeleri kapsar.

Batı Bölgeleri Geliştirme projesi uzun süreli ve büyük ölçekli projedir. Projenin hedefi ise, yirmi birinci yüzyılın ortalarına kadar, bütün devlet ölçeğinde modernleşmeyi gerçekleştirmek, Batı bölgelerini kalkındırmak, doğası güzel, gelişmiş, ekonomik refahın, ulusal birliğin sağlandığı bir bölge yaratmaktır. Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında, altyapı inşaatı ve eko-çevre inşaatında belli sonuçlar elde etmek, ekonomi ve özel sanayiye geliştirmek, eğitim, sağlık ve medeniyet kurumlarını geliştirmek, yaşam standardını yükseltmek planlanmıştır.

1 Ekim 1955 yılında, Sincan Özerk Bölgesi kuruldu. *Qing* Hanedanı döneminden itibaren Uygur ili kurulmuşsa da, 1955 yılından itibaren, Sincan siyasi ve iktisadi olarak Çin'e bağlı özerk bölge oldu. Uygurlarda 1950 yılından önceki modernleşme, İslam ülkeleri ve Orta Asya'nın modernleşme çabasından etkilenerek gerçekleşiyse de, 1950'den sonraki modernleşme, Çin'in gelişme siyaseti etkisinde gerçekleşmektedir. James. A. Millward, *A Hisrory of Xinjiang* adlı kitabında bu konuda şöyle yazar: "Etnik yerleşim alanlarında- Sincan gibi, Çinli olmayan etnik grupların çoğunluk olduğu bölgelerde- gelişmenin siyasi bir niteliği vardır."⁸⁷

Batı Bölgeleri Geliştirme Projesi için Sincan önemli bir konuma ve role sahiptir. Sincan'ın kalkınmasını hızlandırmanın ekonomik ve politik yararı vardır. Öncelikle Sincan'ın gelişmesi, bütün ülkenin koordineli ekonomik gelişmesini etkiler. İkinci olarak Sincan, çok sayıda etnik gruptan oluşan bir bölgedir; bölgenin geliştirilmesi devletin siyasi istikrarı ve sınır korunmasını etkiler. Üçüncü olarak, Sincan'ın toprakları geniş, kullanıma uygun, doğal kaynak potansiyeli yüksek, dolayısıyla Sincan'ın gelişmesi, ülkenin doğu kısmı hatta bütün ülkenin mali, teknik gelişmesi ve uzman kadrosu için avantaj sağlar. Son olarak Sincan, Avrasya kıta köprüsünün Çin'deki batı köprübaşısıdır; Sincan'ın gelişmesi Çin'in küresel Pazar ve uluslararası işbölümüne katılmasını sağlar. Sincan'ı kalkındırma projesi, su inşaatı, iletişim ve ulaşım inşaatı, elektrik sanayi ve kentsel yapı inşaatı; sanayi ve üçüncü sektörün geliştirilmesi, özel tarım ve ekonominin geliştirilmesi; çevresel koruma ve uzman yetiştirme gibi konuları içerir.

⁸⁷ James. A. Millward, *A History Of Xinjiang*, Columbia University Press, 2006: s.294.

Çin Halk Cumhuriyeti 2003 yılındaki resmi verilerine göre, 1950 yılından 2001 yılına kadar, Sincan'ın gelişmesi için devlet 500 milyar yatırım yatırmış ve birçok elit ve uzmanı Sincan'a getirmiştir; 1952 yılından 2001 yılına kadar Sincan'da üretim miktarı 43 kat çoğalmıştır, özellikle 1978 yılından itibaren bu değişme daha çok belli olmuştur.⁸⁸

Batı'da gelişmiş ülkeler çoktan modernleşme sürecini tamamlayıp postmodern döneme geçmiştir. Çin gibi modernleşmekte olan ülkeler daha modernleşme sürecini bitirmeden postmodernizm'in dalgaları arasında kalmaktadır. Dolayısıyla Sincan da modern ve post modern dönemin şartlarına hazırlanması gerekmektedir. Sincan'da modernleşme, sadece sanayileşme, şehirleşme ve ekonomik kalkınmadan ibaret değildir, aynı anda modernleşme ile devletin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişme standartlarına uyumlu hale gelmek hedeflenmiştir. Sincan'da Modernleşme modeli, Çin'e özgü sosyalist modernleşme modelidir.⁸⁹ Sincan'ın modernleşmesi, “Batı Bölgeleri Geliştirme” stratejisi ile bağlantılıdır. Temel hedef, bu bölgedeki insanların gelir düzeyi ve yaşam standartlarını yükseltmektir ve bunun yolu da sanayileşmedir. Sanayiye geliştirmenin yolu ise, ziraatçılık ve hizmet sektörünü geliştirip, sanayi işleri için temel birikim ve destek hazırlamaktır. Birikim ve destek ne kadar çok olursa Sincan'ın sanayi işlerine yatırım da o kadar çok olur.

Şehirleşme modernleşmenin sonuçlarından biridir. Çin'in şehirleşme stratejisi “büyük şehirleri denetlemek, orta ve küçük şehirleri uygun şekilde geliştirmek, kasabaların gelişmesini etkinleştirmek”tir.⁹⁰ Nüfus yoğun olmadığı, altyapı zayıf, kasaba ve köylerin ekonomik durumu kötü olduğu için, kasabaları geliştirerek Sincan'ın şehirleşmesini gerçekleştirmek zor olacaktır. Dolayısıyla Sincan'da merkez şehirlerin gelişmesine odaklanıp, bu şehirlerin gücünü geliştirmek ve etkisini yaygınlaştırmak amaçlanmıştır.⁹¹ Ama bu da kırsal bölge ve kentsel bölgelerin eşit düzeyde modernleşmemesinin nedenidir.

⁸⁸ Millward, a.g.e., s:296.

⁸⁹ Zhujing & Zhuying, 浅谈新疆转变后的现代化战略, 新疆社科论坛, 2007-6, s:27.

⁹⁰ Zhu & Zhu, a.g.m., s:28.

⁹¹ Zhu & Zhu, a.g.m., s:28.

2.2.2. Üretim Kültüründe Değişmeler

Geçmiş yıllarda yörenin ekonomisi toprağa, tarıma, hayvancılığa ve el sanatlarına dayandığından, üretim ve imalatlar bu ürünlerin değerlendirilmesine yönelik olmuş, üretim kültürü de bu temelde biçimlendirilmiştir.

Uygurlar göçebe hayattan tarıma dayalı hayata geçeli çok uzun zaman olmuştur. Ziraatçılıkta belli tecrübe ve deneyimlere sahiptir. Çin'de pamuk ilk olarak Sincan'da ekilmiş ve kullanılmıştır.⁹² Uygurların pamuk ve tekstil tekniği Çin ziraatçılığının önemli bir kısmıdır. Pamuk ekim alanı 1990 yılında 435,220 hm² iken, 2006 yılında 12.865.500 hm²e kadar genişletilmiştir.⁹³ Pamuk dışında buğday, pirinç, mısır, arpa, keten vs. ekilir. İklim kurak, sıcak, sabah ve gece sıcaklık derece farkı büyük olduğu için meyveler güzel ve lezzetli olur.

Günümüzde Uygur Nüfusunun çoğu tarıma dayalıdır. 2010 yılında yapılan nüfus araştırmasına göre, Uygur nüfusunun %0.45'i devlet ve kamu yönetim kurumlarında çalışır, %4.24'ü teknisyenler, %5.81'i ticaret ile ilgilenenler, %4.45'i üretim ve taşıma işleri ile ilgilenenler, %83.01'i ise ziraat, ormancılık, hayvancılıkla ilgilenenlerdir.⁹⁴ 1990 yılındaki verilere göre, devlet ve kamu yönetim kurumlarında çalışanlar nüfusun %0.87'sidir, Teknisyenlerin oranı %4.14, ticaretçilerin oranı %3.62, üretim ve taşımacılıkla ilgilenenlerin oranı %6.14, tarımcılık, ormancılık ve hayvancılık ile ilgilenenlerin oranı ise %84.14 olmuştur.⁹⁵ Demek ki, 1990 yılından 2010 yılına kadar 20 yıl sürecinde, sosyal yapı açısından fazla değişiklik görülmemiştir.

Kültür Devrimi döneminde tarıma neyin ne kadar ekileceği devlet tarafından belirlenirdi, hasat da devlete verilirdi. Erzak, sabit miktarda insanlara dağıtılırdı. 1978 yılından sonra, ekonomik durumu düzeltmek amacıyla reform yapılmıştır. İlk adımda, ücreti üretime bağlayan sözleşmeli aile sorumluluk sistemi ile merkeziyetçilik ve insan merkeziyetçiliğinin birleştirilmesini içeren iki katmanlı bir yönetim sistemi uygulamaya konularak, merkeziyetçiliğe ve tahsise dayalı tarımsal ve yan ürün alımlarına aşamalı

⁹² Renyifei & Yasib Hoshur, *Uygurlar*, Çev.: Ablajan Yusup, Beijing, Milletler Yayınları, 2014, s:184.

⁹³ 新疆农村主导产业发展的现状与前景分析, <http://blog.sina.cn/dpool/blog/s/blog-6265d44a0100fsya.html>.

⁹⁴ Li Xinjian & Chang Qingling, 新疆各主要民族人口现状及变化特征, 西北民族研究 2015-3, Sayı: 86, s:29.

⁹⁵ Li & Chang, a.g.m., s:29.

olarak son verilmiştir; birçok tarımsal ve yan ürün üzerindeki denetimler hafifletilmiş, uzmanlaşmış, ticarileşmiş ve sosyalleşmiş bir kırsal ekonomi oluşturulmuştur.⁹⁶ Planlı ekonomik sistemin yerini pazar ekonomisi alırken, insanların tarımcılığa ilgisi artmıştır, hayvancılık ve ormancılık da gelişmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle tarımda makineleşme oranı da artmıştır ve bu üretimin verimliliğini arttırmakta avantaj sağlamıştır. 2012 yılında yapılan İstatistiklere göre, bitkisel üretimin 12milyon 730 bin ton olduğu ve %3.9 arttığı, bunun içinde pamuk üretiminin 3,539,000 ton olduğu ve %22.2 arttığı; yağ ürünlerinin 590,400 olduğu, %11.6 düştüğü; meyve üretiminin 1,222,100 olduğu ve %18 arttığı saptanmıştır.⁹⁷ Hayvancılık üretimi de %3.6 artmıştır. Üretimin artmasıyla beraber Çiftçilerin gelir düzeyi de artmıştır, 1978 yılında çiftçilerin kişi başı geliri 119 yuan iken, 2000 yılında 1618 yuan'e yükselmiştir, ama bu yine de diğer bölgelerdeki çiftçilerin gelir düzeyine göre düşüktür; 2000 yılında devlet'in çiftçi ortalama geliri 2253 yuan olmuştur.⁹⁸

Çiftçilerin gelir düzeyinin düşük olmasını aşağıdaki birkaç nedenle açıklayabiliriz:

1. Gelir kaynağı ve sanayi yapısının tek sektöre dayanması. Çiftçilerin birinci sektörden geliri %80.53, ikinci ve üçüncü sektörden geliri %15.62'dir.⁹⁹ Kırsal bölgelerde sanayi ve hizmet sektörü gelişmemiştir. Hayvancılık ve ormancılık işleri ikincil konumdadır. Bitkisel üretimin toplam tarımsal üretimdeki payı en yüksektir, yani %70'tir. Ormancılık sadece %2'dir; hayvancılık Ormancılığa kıyasla daha iyi orandadır, fakat tarımsal yapısı gelişmiş ülkelerin hayvancılık üretimi toplam tarımsal üretimin %50'iken, Sincan'da sadece yaklaşık %25'tir.¹⁰⁰

2. Pazarlama seviyesi düşüktür. Sincan'da toprak geniş ama nüfus yoğun değil, yerel pazar kapasitesi küçüktür. Eski dönemde, insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için ürettiler ve bu yüzden a pazar ve çiftçiler arasındaki sorun yaşanmamıştı. Ama günümüzde piyasa ekonomisinin revaç bulmasıyla, Sincan'da ziraatçılığın ticarileşme

⁹⁶ İsmet Giritli, "Çin ve Modernleşme", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Cilt 3, sayı 1-3, 1982, s:94.

⁹⁷ 中国新疆农业行业现状调研及发展趋势研究报告, 2014-2018.

⁹⁸ Li Wanming & Hu Yiting, 新疆农民增收问题与对策, 石河子大学学报: 哲学社会科学版, vol.2, No.2, 2002, s:43.

⁹⁹ 新疆维吾尔自治区统计局, 新疆统计年鉴 2001, Beijing, Çin İstatistik Yayınları, 2001.

¹⁰⁰ Aygül Seydul, "新疆农业产业结构发展现状分析", 商场现代化, 2011, sayı 635, s:33.

seviyesinin düşük olduğu ortaya çıktı. 1999 yılında ziraat ürünleri ticaret merkezlerinden 1429 tane yapılmıştır, ama bunun kapsama oranı düşük, fonksiyonu mükemmel olmadığı için, ekonomik avantaja dönüştürülememiştir.¹⁰¹

3. Modern tarımcılığın özelliği, üretim araçlarının modernleşmesi; teknolojinin gelişmesi; çiftçilerin eğitim düzeyinin yükselmesi; yönetim formlarının modernleşmesidir. Günümüzdeki Uygur tarımcılığına bakarsak, eski araçlar yerine makineler gelmiş, üretim verimliliği de artmış durumda. Ama çiftçilerin bilinç düzeyinde çok fazla ilerleme olmamıştır. 2001 yılında yapılan istatistiklere göre, kırsal bölgede okuryazarlığı olmayanların %8.26, ilkokul eğitim düzeyine olanların %47.07, ortaokul düzeyinde olanların %37.68, lise düzeyinde olanların ise %5.30, yüksek eğitim düzeyindekilerin sadece %0.26 olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyi düşük kaldıkça, yeni tekniklerin yaygınlaşması da zordur. Düşük eğitim düzeyindeki insanların üretim amacı sadece yaşam ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalır, ekonomi ve pazarlama ile ilgili anlayışı düşük olur. Sanayileşmiş, ticarileşmiş ziraatçılık tam anlamıyla gerçekleşmiş değildir.

4. Gelişme sürecindeki dengesizlik. Doğal çevrenin etkisi ve ekonomik durumdan dolayı, kuzey Sincan ve güney Sincan arasında fark görülmektedir, Kuzey Sincan'ın üretim verimliliği güney Sincan'a kıyasen daha iyidir. Bunun dışında, bütün tarımsal üretimim makineleşmesinde bitkisel üretimin makineleşmesi %78'i kapsarken, ormancılık ve hayvancılık sektörlerinde makineleşme düzeyi hala düşük seviyededir.

Tarımcılık dışında el sanatlarıyla ilgilenen bir küçük esnaf tabakası vardır, bu tabaka güney Sincan'da daha yaygındır. Uygurların yeşim taş oymacılığı, bronz eşyalar, halı ve mimari dekorasyonları Çin'de ünlüdür. Ama günümüzde bu el sanatçılığı tükenmek üzeredir. Çünkü ekonomik faydası az, elde edilen gelir ile yaşam ihtiyaçlarını karşılamak zor. Böyle oldukça el sanatçılığını öğrenip devam ettirmek isteyenlerin sayısı da gün geçtikçe azalmaktadır. 2006 yılında Kaşgar'da yapılan kültür araştırmasına göre, nesli tehlike altında olan 56 çeşit el sanatı olduğu saptanmıştır.¹⁰² El sanatçılığının gelişmemesini engelleyen faktörler şunlardır: Maliyetin artması, ama ekonomik faydanın azalması; bu mesleği yapanların marka bilincinin eksik olması,

¹⁰¹ Li & Hu, a.g.m., s:43.

¹⁰² Li xianghan & Hu xiangnan & Li Ting , “喀什维吾尔族传统手工业的保护与发展”, 科教文汇,2014-3, sayı:273, s:224.

üretim ölçeğinin küçük olması. Bunlar el sanatçılığının sanayileşmesinin engellemektedir. Diğer bir faktör de piyasa istikrarsızlığıdır. Uygur geleneksel el sanat ürünlerini genelde Çin'in iç bölgelerinden gelen turistler daha çok satın alır ve bu nedenle de tatil sezonlarında daha çok satılır, yani turizm ve çevresel özellikler piyasayı etkiler.

Uygur üretim kültürünün özelliği ve günümüzdeki durumunu kısaca özetlersek, üretim araçları ve teknikler gelişmiş, üretim verimliliği eski dönemlere göre artmış, ekonomi düzeyinde de ilerlemeler elde edilmiştir. Ama bu Çin'in diğer bölgeleri ile karşılaştırınca yine düşüktür. Bunun nedeni, Sincan'da ekonomik yapının gelişmesinin dengesizliğidir, yani üretim daha çok birinci sektör ile gerçekleştirilmekte, ağır sanayi ile hafif sanayinin ahenkli olmaması ikinci sektörün gelişmesini engellemektedir. Bunun dışında Uygurların üretim ölçeği küçüktür. Alanla ilgili uzmanların yetiştirilmesi de yeterli olmamakta ve bu insanların üretim düşüncesi ve piyasa anlayışının gelişmesini engellemektedir. Maddî kültürü teknoloji, manevî kültürü ideoloji olarak ifade edersek,¹⁰³ Uygurların üretim kültürü alanında maddî ve manevî öğeleri ahenkli bir şekilde değişmemiştir. Ogburn'un terimiyle "kültürel gecikme" durumu yaşanmaktadır.

2.3. Aile Kültüründe Değişmeler

Sanayileşme ve üretim şeklinin değişmesi, ailenin üretimdeki rolünü zayıflatmıştır. Geçmişte aileler geniş akrabalık gruplarına bağlı olarak kurulurdu ve aile bir üretim kurumu sayılırdı. Tarıma dayalı toplumda üretim insan gücüyle sürdürülürdü ve bu nedenle evde kişi sayısı ne kadar fazlaysa üretim de o kadar fazla olurdu. Yani, ailenin geçimini sağlamak için daha çok çalışana ihtiyaç duyulurdu. Dolayısıyla modern öncesi toplumlarda aileler geniş aile biçimindeydi. Modernleşme ile birlikte, kurumlaşma ve uzmanlaşma sonucunda aile artık üretici olmaktan çıkıp tüketici haline gelmiştir ve üretim endüstri kurumunun işlevi olmuştur. Sanayileşme ve teknolojinin gelişmesiyle üretim için çok fazla insan gücüne gerek kalmamıştır. Aile üretici değil tüketici sektöre dönüşmüştür. Bu durumda aile üyeleri ailenin tüketim ihtiyacını karşılamak için aile dışında bir yerlerde çalışmaya başlamıştır. Şehirleşmiş bölgelerde hizmet sektörünün gelişmesiyle iş fırsatları çoğaldığı için, kırsal bölgelerden kentsel

¹⁰³ Emre Kongar, *Kültür Üzerine*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

bölgelere göç hareketi oluşmuştur. Dolayısıyla, şehirlerin nüfusu çoğalmış, şehirleşme hızı da artmaya başlamıştır. İstatistiklere göre, Uygur çiftçilerin göç oranı %58,2'yi oluşturmuştur. Gelir düzeyinin düşük olması çiftçilerin tarlaları bırakıp şehirlere göç etme isteğini ortaya çıkarmıştır. Göç eden Uygur çiftçiler büyük şehirlerde hizmet sektöründe çalışmakta ya da küçük ticaret yapmaktadır. Güney Sincan'dan göç edenlerin sayısı görece yüksektir ve %79,03'ü oluşturduğu saptanmıştır. Bunların arasında aşçı ya da garson olarak çalışanların oranı yüksektir. ¹⁰⁴

Modernleşme sürecindeki diğer bir değişim – ailenin yapısıdır. Tarıma dayalı aileler daha çok iş gücüne ihtiyaçlı olduğundan, eskiden aile üyeleri bir arada yaşıyordu. Kentleşme ve kırsal bölgeden şehirlere göç hareketi sonucunda aile üyeleri ayrılmakta ve dolayısıyla geniş aileler parçalanmaktadır. Günümüzde Uygur ailelerin çoğu çekirdek ailelerdir, özellikle şehir ve kasabalarda modern çekirdek aileler yaygındır, ama hala geniş aile yapısını korumakta olan aileler de vardır. Uygur bölgesini güney ve kuzey olarak ikiye ayırırsak, bu iki bölge arasında ekonomik, siyasal ve kültürel farkların olduğunu görürüz. Bu farklar coğrafi konum, iklim, diğer bölge ve toplumlar ile olan ilişkilerden kaynaklanır, bunun dışında Güney Sincan'da yer almakta olan Kaşgar, Atuş gibi yerlerin çok uzak tarihi kökenlerinin olması da onların geleneğe daha çok bağlı olmalarının nedenidir. Bundan dolayı güney bölgelerin geleneksel aile anlayışı ve değer sistemleri diğer yerlere nazaran kendini daha güçlüdür.

Ataerkil aile düzenine sahip geleneksel Uygur ailelerinde, evdeki en büyük otorite en büyük erkeğin elindedir ve onun dedikleri “aile yasası”dır. Çocuklar içinde en büyük oğul aile reisinin yardımcısı sayılır. Aile kararlarını aile reisi verir. Geniş ailenin parçalanmasıyla, çekirdek aileler ayrı- ayrı otonomi şekillendirmiştir, ailede karar veren artık ailenin en büyüğü değil, en fazla ekonomik katkıda bulunanlar olmuştur. Uygur ailelerini “geniş aile” ile “çekirdek aile” arası bir yapıda olduğunu söylemek daha doğrudur. Çekirdek aileler kendisi bir özerk kurum olsa da, çekirdek aileler arasındaki ilişkiler geniş ailede olduğu biçimi korumaktadır. Mesela çekirdek aileler hafta sonu ve tatillerde büyük ebeveynlerin evinde toplanır, ortak karar almaları gerektiğinde birbirine danışır, çocuk bakımında büyüklerden yardım istenir; aile büyüklerine karşı saygı, çocukların ebeveynlere karşı vefa göstermesi gibi ahlaki

¹⁰⁴ Abduveli & Hu Hongwei, “维吾尔族流动人口特点、存在问题及对策”, 中南民族大学学报人文社会科学版, 2010-1, s:42.

değerler değişmemiştir. Yaşlıları yalnız bırakmak veya huzur evlerine göndermek Uygur toplumunda sıcak karşılanmaz, Uygurlar bunu dini açıdan veya geleneksel açıdan doğru bulmazlar. Bu tür çekirdek aileleri “bağlantılı çekirdek aile”¹⁰⁵ diyebiliriz.

Geleneksel aile yapısının dönüşümünde etkili olan sanayileşme, göç, nüfus yapısında değişmeler, kentleşme ve eğitim imkânının yükselmesi gibi faktörler sadece aile yapısını değiştirmekle kalmıyor, evlilik, evlenme yaşı, evlilik kararı ve eş seçimi, evlilikte ilk tanışma, akraba evliliği, nikâh ve çok eşli evlilik gibi pek çok konuda değişimlere kaynaklık etmektedir.¹⁰⁶

2.3.1. Evlilik ve Düğün Törenler

Uygur toplumunda, dini ve geleneksel görüşlerden dolayı, ebeveynler çocuklarını evlendirmeyi hep kendi hakkı ve yükümlülüğü olarak görmüştür, dolayısıyla anne babalar çocuklarının yaşı geldiği zaman onların başını bağlamakta acele etmişlerdir. Geleneksel toplumda özgürce eş seçimi sık rastlanan bir şey değildir; çoğu ailelerde ebeveynlerin kararına göre çocuklar evlendiriliyordu. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde evlilikte de belli değişmelerin yaşandığı gözlemlenmektedir.

Evlilik yaşı: Uygur toplumunda erken evlilik yaygındır. Eskiden erkekler 16-18 yaşlarında, kızlar 15-17 yaşlarında evlendiriliyordu. Günümüzde evlilik yasasına göre, evlenecek olan çiftlerin 18 yaşını doldurmaları gerekmektedir. 1982 ve 1990 yılının nüfus sayımı karşılaştırıldığında, Uygur kadınların erken yaşta evlenme oranı %6.36 düşmüştür.¹⁰⁷ Erken yaşta evlenme oranı kırsal, gelişmemiş, kapalı bölgelerde daha yüksektir. 1984 yılında, Karakaş ilçesinde 15-17 yaşındaki kızların evlenme oranı %59.15’ken, Urumçi şehrinde %0.51 olduğu saptanmıştır.¹⁰⁸ 1980’li yıllarda Urumçi’de kadınların evlilik yaşı ortalaması 23 yaş olmuştur.¹⁰⁹ Nikâh yasasından başka evlilik yaşının artmasını etkileyen faktörlerden eğitim, ekonomik durum ve işsizlik vs. Vardır. Evlenmek ve ailenin geçimini sağlamak için iyi bir ekonomik

¹⁰⁵ Özgür Sarı, “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, Mustafa Aydın, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, İstanbul, Çizgi Kitapevi, 2014, s:33.

¹⁰⁶ Kadir Canatan, Ergün Yıldırım, a.g.e., s.115.

¹⁰⁷ Hou Jufeng, 《新疆少数民族妇女婚姻家庭生育状况研究》, 新疆大学学报 1996, sayı: 24-3, s:22.

¹⁰⁸ Hou, a.g.m., s:22.

¹⁰⁹ Hou, a.g.m., s:22.

durumu hazırlamak gerekir. Piyasa ekonomisinin revaç bulması, yaşam standardının yükselmesi nedeniyle insanların günlük hayatta masrafları geçmiştekenden çok daha fazla olmaktadır. Bu nedenle gençlerden kendi ailelerini kurmadan önce belli bir ekonomik düzeye ulaşmış olması beklenmektedir. Bu durum evlenmeden önce gençlerin meslek sahibi olması ve belirli bir gelirin olması, ev gibi temel yaşam gereçlerinin hazırlamalarında kendi ifadesini bulmaktadır.

Eş seçiminde özgürlük ve akraba evliliğinin azalması: Modern birey sosyal ilişkilerini seçme özgürlüğüne sahiptir ve bu özgürlük evlilik kararı ve eş seçimlerinde de kendini göstermektedir. Geleneksel Uygur ailelerinde ev büyüklerinin kararı gençlerin evliliğinde çok fazla etki gücüne sahipken, günümüzde gençlerin özgür şekilde birbirini severek evlenmeleri yaygındır. Büyükler gençlerin kararına saygı göstermektedir. Büyüklerin memleket, aile ve ne iş yaptığına göre aday seçme görüşleri var olsa da, gençler arasında yetenekli, eğitilmiş ve aynı görüşlere sahip olanları seçme eğilimi vardır.

Kırsal ve kentsel bölgeler arasında, özgürce eş seçiminde farklar vardır. Şehirlerde gençler daha özgürce eş seçebilirken, kırsal bölgelerde ebeveynlerin kararı hala da çok etkilidir. Kadınların özgürce eş seçme oranı erkeklerinkinden düşüktür. Bu durum kırsal bölgelerde insanların daha çok gelenekçi tutumda olduğundan, eğitim düzeyinin düşük olmasından, aileye daha çok bağlı olmasından kaynaklanır.

Dini nikâh ve resmi nikâh ikilemi: Eskiden nikâh sadece dini nikâh ile yapılırdı. Uygurlarda nikâh kız evlerinde kıyılır. Nikâh kıyılacak saat geldiğinde, damat ve arkadaşları kız evine gelir. Kız ve erkek iki ayrı odalara yerleştirilir. Öncelikle gelinden bu evliliği kabul edip etmediği sorulur, sonradan damada aynı soru sorulur. Her ikisi de kabul ettikten sonra, tuz suyuna batırılmış ekmek gelin ve damada yedirilir. Günümüzde ise, diğer kurumlarda görüldüğü gibi, nikâh da hukuksal güdümlenmelerle gerçekleştiriliyor, artık dini nikâh ve resmi nikâh ikilemi vardır. Evlenecek olan çiftler önce belediye nikâh bürosundan evlilik cüzdanını alması gerekir. Evlilik cüzdanı, yaşları 18'i doldurmuş olmaları, akraba olmaması, sağlıklı olması şartlarıyla verilir. Yetkili bürolardan evlilik cüzdanı aldıktan sonra, dini nikâh kıyılır. Genelde dini nikâh düğün yapıldığı günün sabahı ya da akşamı yapılır.

Uygurların geleneksel törenleri doğum töreni, adlandırma töreni, beşik töreni, sünnet, düğün, cenaze vb. vardır. Bu törenlerin özellikleri şunlardır:

1. İnsan merkezlidir, insan ve hayata saygıyı içerir. Doğumdan başlayıp ölüme kadar, hayatın her bir basamaklarının önemi, insanın her basamakta farklı özelliklerinin olduğu, farklı sorumluluklar üstlendiğini anlatır.

2. Çokkültürlülüğe sahip, farklı tarih ve kültür özelliklerini içermiştir. Uygur törenleri İslam kültürü ve Uygur geleneksel kültürünün kombinasyonudur. İslam kültürü Uygur törenlerinin temelidir. Mesela adlandırma töreninde bebeklere Kuran ve Hadisi şerifte olan isimleri vermek, İslam geleneklerindedir. Tarih sürecinde Uygurlar yine etnik özellikleri şekillendirmiş ve toplumun gelişmesiyle çok yönlü kültürel özellikleri kabul etmiştir.

3. Doğallık ve basitliği savunur, savurganlıktan sakınır. Törenler aile içinde düzenlenir, fazla gösteriş yapılmaz. Günümüzde düğün ve cenaze törenlerinden başka törenler yavaş yavaş silinmeye başlamıştır, özellikle şehirlerde küçük törenler artık düzenlenmez. Ama düğünlere verilen önem artmaktadır.

4. Törenler bir görgü dersleri rolünü oynar. Törenlerde eşitlik, kibarlık, dostluk ve nezaket gibi ahlaki değerlere önem verilir, öğretilir. Hatta bazı düğünlerde içki içilmez.

Eskiden “aile kurmak” ile “iş yapmak”, birbiriyle bağlantılı olarak düşünülürdü. Hatta “aile kurmak”a daha çok önem verilirdi. O yüzden evlilik, “hayattaki en büyük iş” olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Uygurlar evlilik törenlerine önem vermiştir. Düğün bir etnik gurubun nikâh ve evliliğe olan tutumunu ifade eder. Günümüzde de evlilik törenleri Uygur toplumunda önemini kaybetmemiştir. Tarih sürecinde, çevresel ve kültürel etkileşimlerden dolayı düğün adetlerinde de değişmeler yaşanır. Modernleşme ve küreselleşme kontekstinde, Uygurların geleneksel adetleriyle modern faktörler birleştirilmiştir. Dolayısıyla günümüz Uygur düğünlerinde geleneksellik ve modernlik bir arada var olabilmektedir. Mesela Kız evine elçi gönderme, ailelerin tanışması, söz kesme ve düğün hazırlıkları hemen hemen aynı şekilde devam etmektedir, günümüzde bu süreçlere yabancı kültürden giren balayı eklendi. Kıyafet açısından, dünyanın her yerinde olduğu gibi Uygur düğünlerinde beyaz gelinlik ve damatlık giyinir, ama düğün sürecinde yüz açtığında gelinlere kırmızı şal artmak, damada doppa takmak gelenekten kalan adettir. Eskiden düğün evlerde veya evin bahçelerinde yapılırdı, artık düğün

salonları tercih edilmekte. Düğünde çalınan geleneksel müzik ve şarkılara, edilen geleneksel danslara modern müzik ve danslar eşlik etmekte. Modern görünüm veren düğünler de yine aile büyüklerinin duaları, öğütleri eksik olmamakta.

Burada durulması gereken şey şu ki, düğün artık iki yetişkin insan evlendiğinde akraba ve arkadaş grubuyla beraber düzenlenen kutlama töreninden ibaret değildir. Düğün, aynı zamanda evlenen çiftlerin ve onların ailesinin kendini yeniden tanıtmayı konumlandırmasıdır. Yani düğün, artık bir gösteriş törenidir. Bunu modernleşmenin bize sunduğu tüketici kimliğiyle açıklayabiliriz. Yeni tüketim paradigması, “kişisel farklılıklara geçit veren bir tüketim algısını şekillendirmektedir.”¹¹⁰ Modern dünyada tüketim sadece ihtiyacı karşılamak için değil, insanların farklı olma isteği ve sosyal statü beklentilerini karşılamak amacıyla gerçekleşmektedir. İnsanlar tükettikleriyle farklarını ve statülerini ortaya koymaktadır. Günümüzde düzenlenen evlenme törenlerinde biz bu tutumu çok açık şekilde kavrayabiliriz. Törenlerde gündelik tüketimden ne derece farklı tüketimler yapılıyorsa, toplumsal sınıf ölçeğinde üst basamaklarda yer almaya dair algı ile karşı tarafa o derece değer verdiğinin gösterildiği düşüncesi çoğu çevrede kabul edilmektedir.¹¹¹

“Hayatta tek bir kez yapılacak tören” bahanesiyle düğünün görsel yönüne aşırı önem verme eğilimi çok eleştiriliyor olsa da, bu durumda belli bir düzelme görülmemiştir. Gelinlik ve damatlık için, gelin arabası için marka takıntıları, lüks düğün salonları ve gereksiz harcamalar yapılmakta ve bu artık adet haline gelip, orta ve düşük gelir düzeyindeki insanlar için zor bir durumu şekillendirmektedir.

2.3.2. Karı-Koca İlişkisi ve Kadınların Statüsü

Modern yaşamda değişim ve hareketliliğinin hızındaki artış, yeni özne ve faktörlerin sosyal yaşamda yer edinmelerine olanak sağlar; bu öznelere en önemlisi kadınlardır.¹¹² Modernliğin eşitlik ilkesi, toplumsal rollerin paylaşımını da etkilemiştir.

¹¹⁰ Nevriye Altuntuğ, “Geleneksel Tüketim Olgusunun Kırılma Noktası: Yeni Bir Tüketim Paradigmasına ve Tüketici Kimliğine Doğru”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2010, sayı 2, s:113.

¹¹¹ Ceyda Duruttük, *Gelenek, Tüketim ve Törensel Tüketim: Türkiye'deki Evlilik Törenleri üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s:64.

¹¹² Devrim Özkan, “Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetinin ve Rollerinin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite”, *Turkish Studies*, Volume 9/2, 2014, s:1243.

Kadınlar eskisi gibi sadece eş ve anne değil, aynı zamanda çalışan, para kazanan, fikir sahibi olan, erkeklere eşit haklara sahip olan bir kimlik haline gelmiştir.

Geçmişteki insanlar geleneksel kural ve değerler üzerinde fazla düşünmezler ve hiç sorgulamadan onu kabul ederdi. Ama modern insanlar farklı tavır sergiler. Onlar her şeyi sorgular, modern insanın eleştirel tutumu toplumun ona yüklediği rolleri sorgulayıp kimliği yeniden inşa etmesine yol açar. Bunun yanı sıra, Giddens'in ifadesiyle "zaman ve uzamın ayrılması" yerel alışkanlık ve deneyimlerin getirdiği kısıtlamalardan kurtulmayı sağlayarak çok çeşitli değişim olanaklarının açılmasına yardım eder.¹¹³ Ayrıca bu dönemde iletişim ve etkileşimin imkânları da artmıştır ve bu sayede benlik inşasını "yerellik"le sınırlayan ilişki biçimleri sürdürülemez hale gelmiştir.¹¹⁴ Eskisi gibi belirlenmiş, kısıtlanmış hak ve görevlere sahip kadınlar şimdi ise karakter ve kimliklerini gerçekleştirme fırsatına sahip olmuştur. Kadınlar özgünlüklerini ve özelliklerini inşa ederek sosyal hayata farklı şekillerde katılabilmek imkânı edinmiştir.

Modern kültür kadını toplum, siyaset ve kamusal alanlarda daha etkin hale getirmiştir. Sosyal yapının dönüşümü ve sosyal rollerin dağılımının değişmesine paralel olarak geleneksel ailelerde de aynı biçimde değişimler olmuştur. Kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi ve meslek sahibi olmaları sonucunda cinsiyete bağlı rol dağılımları geçerliliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Örneğin kadının çalışma hayatına girmesi sonucunda ailenin ekonomik sorumluluğunu kadın tarafından da paylaşılmaya başlamış, erkeğin de ev işleriyle ilgili kadına ait olan sorumluluğu paylaştığı, aynı zamanda çocukların bakımında da önemli görev ve sorumluluklar almaya başladığı görülmektedir.¹¹⁵

Kadınların ailedeki rolü ve statüsünün değişmesinin diğer bir ifadesi ise, ailede karar alma sürecinde etkili olmalarıdır. Ailenin sağlıklı biçimde devam edebilmesi için, aile fertleri kendi sorumlulukları ve rollerini üstlenmelidir. Bunu dışında karı- kocalar birbirlerinin fikirlerine saygı duyması, ailevi meselelerde ortak karar alması gerekmektedir. Geleneksel ataerkil toplumda son söz hakkı erkeklere aittir, modern toplumda bu durumda değişimler gözlemlenmiştir. Kadının eğitim seviyesinin

¹¹³ Anthony Giddens, a.g.e., s.27.

¹¹⁴ Özkan, a.g.m, s:1243.

¹¹⁵ İ. Çayboylu, *2001 Yılı Aile Raporu*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 2001, Aktaran: Emrah Başaran, "Ailenin İşleyişi ve Gerçekleştirimi", *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Haz.: Mustafa Aydın, Çizgi Kitapevi , Konya, 2014, s:152.

yükselmesine paralel olarak ekonomik güce daha fazla sahip olması, kadını geleneksel dönemde karar alma sürecinde pasif olduğu konularda etkin bir rol almasını sağlamıştır.¹¹⁶

Türk toplumlarında dünyanın diğer toplumlarından farklı olarak kadın- erkek eşitliği prensiplerine daha eski dönemlerde rastlanmaktadır.¹¹⁷ Uygur toplumunda başka toplumdaki gibi kadınların aşırı baskı altında yaşadığı, mülkiyetinin bulunmadığı gibi durumlar olmamıştır. İslam toplumlarında kadın hakları dini kurallara göre belirlenmiştir. İslam'da kadının kocasına karşı görevi ve sorumlulukları olduğu gibi, kocanın da karısına karşı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.¹¹⁸ Geleneksel İslam toplumunda kadın ile özel alan özdeş tutulmuştur, yani kadınlar mahremiyet olarak korunmuştur. Ama tam da bu sebepten dolayı, kadınların dışarıda çalışmaları da pek hoş karşılanmamıştır. Modern dönemde bu görüşün zayıflamasıyla Uygur kadınlarının çalışma oranı yükselmiş ve kadınlar da aileleri için ekonomik katkıda bulunmaya başlamıştır. Kadınlar çalışmaya başladıktan sonra ailede karı- koca ilişkisi ve rollerinde değişimler görülmüştür. 1990 yılında, İli ilçesinde yapılan bir araştırmaya 148 Uygur ve Kazak öğrenci katılmıştır. "Aile işlerini kim üstlenmeli?" sorusuna %95'ten fazla kişi "kadın ve erkek beraber üstlenmeli" cevabını vermiştir. 1995 yılında Sincan Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Araştırma Merkezinin yaptığı araştırmaya göre, Sincan bölgesinde yaşayan azınlıkların ailesinde, kocası ev işlerine yardım eden aile %79.94 olmuştur. 1995-1996 yılında üniversite kız öğrencilerine karşı yapılan araştırmaya göre, ev işlerini karı-koca beraber üstlenen aile %48.43 olmuştur, ev alışverişini beraber yapan aileler ise %49.36 olmuştur.¹¹⁹

Günümüzde Uygur ailelerinde iş hayatına katılan kadınların sayısı gün gittikçe artmaktadır. Kadınların para kazanması onların evin geçiminde ve kararlar alımında eşit haklara sahip olmalarını sağlamıştır. Erkeklerin düşünceleri ve davranış biçimlerinde de değişimler görülmüştür. Evde karar almadan önce eşlerine danışan, ev işlerinde yardım

¹¹⁶ Başaran, a.g.m., s:154.

¹¹⁷ Abulfaz Süleymanov, "Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri", *Aile ve Toplum*, 2011 c:5, sayı: 17,s:14.

¹¹⁸ İslam Can, *Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın*, Sistematik Aile Sosyolojisi, Ed.: Mustafa Aydın, Konya, Çizgi Kitapevi, 2014, s:238.

¹¹⁹ Hou, a.g.m.

etmeyi sorumluluğu olarak bilen, kadınların çalışması ve okumasını destekleyen erkeklerin sayısı da gün gittikçe artmaktadır.

Modern bireylerin sosyal ilişkilerde olan özgürlüğünün dezavantajları da vardır. Her şeyin soyutlaştığı modern dönemde ilişkiler de soyut ve kırılıktır. İnsanlar mesafeli biçimde ilişkilerini geliştirir, duygusal bağlar eskisi gibi güçlü olmaz. İnsanların ilişkilerden ve aileden kopuk olması tipik modern bir durumdur. Bu durum evlilik örneğinde etkisini göstermektedir. Uygur toplumunda, özellikle güney Sincan bölgelerinde boşanma oranı yüksek düzeydedir. 1988 yılında yapılan istatistiklere göre, bütün evli insanlar içinde erkeklerin boşanmış ve ikinci evlilik oranı %49.9 olduğu, kadınların %38.4 olduğu saptanmıştır, 1987 yılında Kaşgar Yerken’de bir köyde, 205 çift arasında eskiden boşanmış olanların oranı %75.6 olmuştur.¹²⁰ Eski dönemlerde boşanma oranının yüksek olmasını araştırmacılar erken yaşta evlenmek ve aile ebeveynlerinin kararıyla evlenmekten kaynaklandığını düşünür.¹²¹ Geleneksel toplumlarda boşanmak için fazla prosedür gerekmemesi de yüksek oranda boşanmanın nedenlerinden biri sayılır. Bunun dışında, çocuksuzluk Uygur toplumunda boşanma olayının nedenlerinden biri sayılır.

Günümüzde, Uygurların boşanma oranı eski dönemlere göre biraz düşüş göstermiş olsa da Çin’deki diğer etnik gruplarla mukayese edildiğinde yine de yüksektir. Günümüzdeki boşanma olaylarının nedenleri ise eski dönemdekinden farklıdır.¹²²

- Boşanmanın geçmişe göre yasal olarak kolaylaşması;
- Bireyci ideolojinin yaygınlaşması, diğer bir deyişle kadınların ve erkeklerin kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmak istemeleri ve bunun kontrolünü kendilerinin yapmak istemeleri;
- Romantik aşk ideolojisinin hem erkeğin hem de kadının beklentilerini yükseltmesi ve böylelikle evlilikte cinsel ve sevgiye dayalı tutkunun bitmesi;
- Boşanmanın toplumsal olarak daha kabul edilebilir hale gelmesi;
- Evliliklerde, özellikle çocuk sahibi kadın ve erkeğin dışarıda çalıştığı

¹²⁰ Li Xiaoxia, 试析维吾尔族离婚现象形成原因,西北民族研究, 1996, sayı 19, s:67.

¹²¹ Li, a.g.m., s:67.

¹²² Gamze Aksan, “Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi”, *Sistemantik Aile Sosyolojisi*, Ed.: Mustafa Aydın, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014, s:190.

hanelerde çok daha stresli hale gelmesiyle oluşan stres ve çatışma durumu;

– Kadınların gelir getirici işlerde çalışmaya başlaması ve maddi olarak bağımsızlaşması.

2.3.3. Çocuk Sahibi Olmak

Uygurlar kız ve erkek çocuk ayrımı yapmaz, çocukları Allah'ın nimeti olarak görür ve bu nedenle erken ve çok çocuk sahibi olmak adet haline gelmiştir. Çok çocuklu evlerde bereket çok olur anlayışı yaygındır. 1990li yıllarda, Çin'de yaşayan azınlıklar içinde, Uygur ve Kazakların doğurganlık oranı 4.39 ve 4.74 ile en yüksek düzeydedir.¹²³

Günümüzde Uygurların evlenme yaşının ertelenmesi ile beraber onların çocuklu olma yaşı da gecikmiştir. Eskisi gibi çok çocuk sahibi olma anlayışı değişmiştir. 1994 yılında, Urumçi'de yaşayan azınlıklar üzerine yapılan bir araştırmaya göre, %28.86'ı bir çocuk sahibi olmayı, %65.9u iki çocuk sahibi olmayı, %4.3ü üç çocuk sahibi olmayı istemiştir.

Ailelerde çocuk sayısındaki düşüş bütün modern toplumlarda görülmekte olan bir durumdur, hatta Japonya, Almanya gibi bazı toplumlarda toplumun yaşlanma kaygısı oluşmaktadır. Devletler bu durumu düzeltmek için halk arasında çok çocuk sahibi olmayı teşvik etmektedir; çocuklu ailelere maddi ve manevi destek sağlamaktadır. Ama bu her toplumda geçerli değildir; bazı toplumların çocuk sayısını sınırlayan siyasetleri vardır. Çin dünyadaki en kalabalık ülke olduğundan nüfus artışını kontrol etmek için doğum kontrolü yasasını uygulamaya koymuştur. Bu politika Uygur bölgesinde de katı bir şekilde uygulanmaktadır. Çin'in doğum kontrolü politikası şöyledir:¹²⁴

– İl, ilçe ve kasaba merkezlerinde oturan azınlık karı-kocaya uygulanacak olan doğum kontrol politikası şöyledir: kent-kasabalarda yaşayan azınlıkların sadece iki çocuğu olmasına müsaade edilecektir. Aşağıdaki durumlarda, il doğum kontrol komitesinin onayından sonra üçüncü çocuğu doğurabilir, ancak dördüncü çocuk kesinlikle söz konusu bile olamaz:

¹²³ Hou, a.g.m.

¹²⁴ Abdureşit Celil, "Günümüz Uygur Aile Yapısındaki Gelişmeler", *Bilig*, 2005, sayı:134, s:33-44.

1. Birinci ya da ikinci çocuğun irsi olmayan özürlü olduğu, normal çalışma yeteneğinden yoksun olduğu ortaya çıkarsa;
2. İkinci defa evlenenlerin toplam iki çocuğu var ise;
3. İkinci defa evlenenlerin ikisi de tek çocuklu ise;
4. Karı-kocadan birinin tek çocuğu şehit ise, ikinci derecenin üst düzeyinde askeri özürlü ise, kamu görevini sürdürürken ya da beklenmeyen bir kaza sonucu özürlü ise;
5. Muhacir olan biri yurda döneli 6 yıl olmadıysa ya da karı-kocanın biri hala yurtdışında yaşıyorsa;
 - Köylerde, hayvancılık bölgelerinde yaşayan azınlıklar için uygulanacak doğum kontrolü politikasıdır şöyledir: köylerde, hayvancılık bölgelerinde yaşayan azınlıklarda oluşan karı-koca, en fazla üç çocuk yapabilir. Aşağıdaki durumda dördüncü çocuğu doğurabilir, ancak beşinci çocuk kesinlikle doğuramaz:
 1. Üç çocuğun biri irsi olmayan özürlü ise, normal çalışma yeteneğinden yoksun olduğu açıksa;
 2. Kız çocuğu olup erkek çocuğu yok ise;
 3. Tekrar evlenen karı-kocanın toplam üç çocuğu var ise;
 - Karı-kocadan birinin nüfusu kentlerde, öbürünün köyde, hayvancılık bölgelerinde ise, kaç çocuk olabileceği kadının nüfusunun nerede olduğuna bağlıdır.
 - Bütün ülkedeki nüfusu 50 binden az olan azınlıklar, bulunduğu il ve ilçelerdeki Doğum Kontrolü Komitesinin diğer azınlıklara yönelik bölgede uyguladığı çocuk sayısından bir çocuk fazla yapabilir.

Çocuk sayısının düşmesinin ikinci nedeni, çocuğun üretici olmaktan çok tüketici konuma gelmiş olmasıdır.¹²⁵ Geleneksel toplumda aile bir üretim alanıyken, çocuklar belli bir yaşa girdikten sonra aileye işgücü oluşturur. Ama ailenin üretim işlevinin yok olmasıyla beraber çocuk ciddi bir tüketici haline gelmiştir. Çocuğun yetiştirilmesi sürekli bir harcama gerektirir. Ebeveynler çocukları için daha kaliteli yaşam sunmak için daha az sayıda çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir. “Az doğum, kaliteli doğum” eğilimi okumuş kesimde daha belirgindir.

¹²⁵ Mustafa Aydın, “Ailede Çocuk ve Ebeveynle İlişkisi”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitapevi, 2014, s:203.

Ailede çocuk sayısını düşüren önemli etkenlerden diğeri birisi de psikolojik etkenlerdir. Daha çok çocuğu rahatça yetiştirebilme imkânına sahip aileler de az çocuğu tercih etmektedir. Modern hayatta insan, gönlünce yaşamak ve kariyer yapmak için çocuğu engel olarak görmektedir.¹²⁶

Modern aile yapısında çocuğun konumunda da belirgin değişiklikler görülmektedir. Geleneksel ailelerde çocuk aile içinde büyür. Eskiden aile ve akrabalık ilişkileri içinde pek çok bilgi ve beceri çocuklara aktarılmıştır. Yani aile çocuğun sosyalleşmesi ve eğitilmesi için önemli bir alan sayılır. Günümüzde ise, ailenin yetiştirme işlevlerinin çoğu uzmanlaşmış kurumlar tarafından devralınmıştır. Çocuklar çok küçük yaşlarından itibaren eğitim kurumlarına gönderilmekte, onların aile içinde ebeveynlerle bir arada bulunduğu zamanı gün gittikçe azalmaktadır. Bu durum ebeveyn ile çocuk arasındaki sorunlu ilişkilere neden olmaktadır.

Normal ebeveyn- çocuk ilişkisi, ebeveynler ile çocuk arasında olması gereken karşılıklı saygı ve sevgiye dayalı ilişkililerdir.¹²⁷ Uygur toplumunda din ve geleneklerden dolayı büyüklere karşı saygı hala vardır. Buna karşılık, ebeveynler de çocuklarına düşkündür. Çocukları küçük yaşlarında bırakma ya da çocukların evden kaçması gibi durumlar genelde yaşanan bir durum değildir. Ama günümüzde yaşanan birkaç soruna değinmeden de geçemeyiz. Şu anda Uygur toplumunda çocuklarla ilişkili olan en büyük sorun, çocuk kaybıdır. Bu durum daha çok kırsal bölgelerde yaşanmaktadır. Ebeveynlerin dikkatsizliği ve çocukların kolay aldanması nedeniyle kaybolan çocuklarla ilgili haberlere çok sık rastlarız. Bu durumla ilgili çareler uygulansa da düzelmeye görülmemektedir.

Ebeveyn- çocuk arasındaki sorunlu ilişkinin diğeri bir ifadesi, kuşaklar arası çatışmadır.¹²⁸ Kuşak çatışması yetişkin ve gençlerin sergilediği davranış, tavır ve zihniyetin uyuşmamasından ibarettir. Bu çatışma daha çok ergenlik dönemindeki çocuklar ile onların ebeveynleri arasında yaşanmaktadır. Gençlerin kendini gösterme arzusu ve ebeveynlerin çocuklarının daha az şey bildikleri iddia etmesiyle çatışmaktadır. Bunun dışında hızlı değişen sosyal yaşam da önemli etkenlerden biridir, yani ebeveynlerin büyüyüp yetiştiği toplum ile günümüzde çocukların yaşadığı sosyal hayat

¹²⁶ Aydın, a.g.m., s.205.

¹²⁷ Aydın, a.g.m., s.207.

¹²⁸ Aydın, a.g.m., s.210.

çok farklıdır ve bu doğal olarak iki kuşanın farklı düşüncelere sahip olmalarına sebep olmaktadır. Bu durum çocukların yaşı, cinsiyeti ve psikolojik durumuna göre farklılık göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELENEK İLE MODERNLİK ARASINDA

Radikal değişim süreci olarak ifade edilen modernleşme ve modernliğin yan ürünü olan küreselleşme sürecinde Uygurlar yeni bir soruile karşılaşmaktadır: Yeni sosyal koşullara uyum sağlamak mı ya da geleneğe sadık kalmak mı? Uygurlar neyi tercih edecekler?

Ekonomik ve teknolojik ilerlemelerle artan toplumlar arası iletişim ve hızlı değişim ulusal sınırları geçirgen hale getirmiştir. Kùltürlerin karşılaşması artmıştır, farklı kùltürler bir arada olabilmektedir. Çin modernleşme sürecinde hızlı ilerleme elde etti ve günümüzde teknoloji ülkesi olarak tanımlanıyor. Ekonomik refahın artışı ve teknolojinin gelişmesi Çin'de yaşayanlar için daha yoğun uluslar arası iletişim ve enformasyon sunuyor. Günümüzde, hızlı değişim içinde kendini bulan insanların kimlik referansı eskisi gibi tek bir kùltürel değer ve normlar sistemi olmadığından, insanlararası güven duygusu sarsılır. Bu nedenle kendi kùltürel değerlerine daha sıkı sarılmak ister. Böyle bir durum altında, Uygurlar geleneğe sadık kalmak ya da moderniteye uyum sağlamak arasında sıkışıp kalmaktadır. Bu nedenle, Uygur toplumu modernliği istemek ve ondan kaçmak gibi paradoks içindedir. Bu durumu aşığıdaki bir kaç örneklerle açıklamak mümkün:

Giyim- kuşam açısından:

Eskiden, uzun örgülü saçlar Uygur kadınlarının en belirgin özelliğinden sayılırdı. Gelenekte kızlar saçlarını 7, 21, 41 gibi tek sayılarda, evli kadınlar ise iki tane örgü yapardı. Uzun etek, uzun yelekler giyerdi, elbise altında pantolon giyerdi. Kıyafetler açık renklerde, desenli olurdu. Uygurlar çiçekleri sevdiğinden, kıyafetlerden ev içi dekorasyonlarına kadar çiçek desenlerini çok kullanmıştır. Başlarında *doppa*(geleneksel

baş giyisi) takarlardı. Yine bazı kadınlar başörtüsü kullanırdı. Erkekler ise, beyaz gömlek ya da *Kanvay* (kol ve yakası işlenmiş gömlek), üzerine de uzun mont giyerdi, kemer bağlardı.

Sonra Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile iletişim sürecinde palto, kürk ve şapka kullanmak moda olmuştur. Kadınlar da piliseli etek giyinmiş, etek altına pantolon değil uzun çoraplar kullanmıştır. 1980'li yıllarda geniş paçalı pantolonlar moda olmuş. Günümüzde ise dünyanın her yerinde olduğu gibi, kot pantolon ve t-şört sık kullanılmaktadır. Bir ara Kore dizilerinin etkisiyle Kore tarzı saç stili ve kıyafetler kadınların en sevdiği arasından yer almıştır. Sonra Türk dizilerinin etkisiyle Türk markalarında kıyafetler ve makyajlar Uygurlar arasında çok kullanılmakta. Geleneksel kıyafetler gün geçtikçe kullanımdan kalmakta, özellikle kentsel bölgelerde hiç kullanılmamakta.

Bu tür değişiklikleri geleneksel kültürden kopmak olarak algılayıp bu durumdan rahatsız olanlar vardır. Bu tür tepkilere genelde internet yazıları ve şarkı sözlerinde rastlanır. Eleştirel tutumda olanlar genelde gelenek ve örf- adetlerin önemini savunur, insanların ahlak anlayışında olan değişimleri eleştirir. Geleneğin korunmasında ve kültürel özelliklerin korunmasında daha çok ısrarcı olur. Bu tutumu açıklamanın diğer bir iyi örneği ise, "Doppa Günü"dür. 5 Mayıs 2010 yılında, Sincan Üniversitesi ve Sincan Normal Üniversitesi birlikte "Doppa Günü" etkinliği düzenlemiştir ve bu tarihten itibaren her yıl beş mayıs günü Doppa Günü olarak belirlenmiştir. Bu gün devlet tarafından resmi bir gün olarak belirlenmiş değil, fakat Uygur gençler ve elitler arasında kabul görmüş bir özel gündür. Bu günü sokaklarda doppa giyen kişilere sık rastlanır, gençler çeşitli doppalarla fotoğraf çektirip internete koyar. Doppa Günü'nün amacı ise, gelenek ve milli kültürün unutulmasını engellemek, gençleri kendi kültürü hakkında daha çok bilgilendirmek, kültürü korumaktır.

Bayram ve özel gün kutlamalarında değişim:

Uygurlar Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı gibi dini bayramların dışında milli bayramı olan Nevruz bayramını kutlar. Bunun dışında yabancı kültürden gelen yılbaşı, sevgililer günü, kadınlar günü vs. kutlayanlar da vardır, özellikle gençler arasında bu özel günlerin önemi artmaktadır. Doğum gün partileri, yıl dönümü kutlamaları, sevgililer gününde özel yemekler, alışveriş merkezlerindeki indirim

fırsatları, bunlar hepsi gençleri kendine çeken şeylerdir. Geleneksel bayramlar bu özel günlere kıyasen daha sakin bir şekilde kutlanmaktadır. Bu eğilim sadece Uygurlara özgü bir durum değil, diğer toplumlar mesela Çinliler arasında da mevcuttur ve kişileri endişelendirmektedir. Gelenekçiler gençlerdeki bu eğilimi eleştirir. Dini açıdan eleştiren kişilere göre, İslam dininde sadece Ramazan ve Kurban Bayram kutlanır, diğer bayramları kutlamaksa dine aykırıdır. Geleneksel değer açısından bakılınca, insanlardaki aşırı tüketim eğilimi Uygur kültüründe teşvik edilen sadelik ve alçakgönüllülüğe zıttır. Geçen yılı sevgililer günü yerine “Kitap günü” yapma önerisini verenler de olmuştur. Onlara göre, başkalarına körü körüne özenmektense daha anlamlı bir gün geçirmek daha uygun olacaktır.

İnsanlardaki özel günleri kutlama eğilimini küreselleşme sürecinde yaygınlaşan tüketim kültürü etkisiyle açıklayabiliriz. Ekonomik refahın artışı, piyasanın gelişmesiyle modern toplumda üretim ile birlikte tüketim de önemli bir yer almıştır. Tüketim artık yaşam ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değil, kimlik kazanmak ve haz için yapılmaktadır. Tüketilen şey, yalnızca nesnelere değil, göstergeler, imajlar, hayaller ve hazlar olmuştur.¹²⁹ Modernleşme ve küreselleşme sonucunda popüler kültür olarak toplumlara yayılan tüketim kültürü, sosyo- kültürel boyuta sahiptir. Yeni tüketim paradigması, araçsal aklın empoze ettiği ve tüketicuyu nesneleştirdiğine inanılan bir tüketim algısından uzaklaşarak, kişisel farklılıklara geçit veren bir tüketim algısını şekillendirmektedir.¹³⁰

Geleneksel toplumda kişiler nasıl kendilerini üretim sürecindeki işlevine göre tanımladıysa, tüketim toplumunda da insanlar kendilerini tükettikleriyle tanımlıyor. Yeni tüketici kimliği, kişilerin tüketerek yabancı bir dünyayı deneyimlerine ve böylece bilgisizliğin ve korkuların yarattığı eksiklik duygularını gidermelerine yardımcı olmakta, kişilere güven duygusu aşılamaktadır.¹³¹ Tüketim toplumunda normal yaşam standartlarına ulaşmanın yolu tüketimdir. Tüketim toplumunda her şey meta haline gelmiştir ve ölçülebilir – satılabilir bir nesne halinde tüketicilere sunulmaktadır. Özel günlerde, duygu, arzu, değer, ideoloji, dinsel oluşumlar ve toplumsal statü birbirine karışarak meta haline getirilir. Mesele sevgililer günü kültür endüstrisinin elinde bir

¹²⁹ Robert Bocoock, Tüketim, Çev.: İrem Kutluk, Ankara, Dost Kitapevi, 2009, s:13.

¹³⁰ Altuntuğ, a.g.m., s: 8.

¹³¹ Altuntuğ, a.g.m.

tüketim histerisine dönüştürülerek, aşkın en görünür olduğu zamanda sevgiyi ifade etmenin çeşitli yolları, ekonomik boyutu doğallaştırılarak medya aracılığıyla tavsiye edilir¹³². Özel günlere atfedilen anlamlar, alışveriş merkezlerinde yapılan indirim fırsatları, güzel hediyeler, romantik dekorasyonlar gençleri kendine çeken faktörlerdir ve gençler istedikleri yaşam tarzı ve hazlara tüketim aracılığıyla ulaşmak ister.

Tüketim toplumunda, insanların maddi kültüre verdikleri önem artmıştır, manevi kültürün gelişme hızı maddi kültürün gelişme hızından yavaş kalmıştır. Ama aynı anda küreselleşme sürecinde ulusal ve kültürel sınırların büyük ölçüde kalkmasıyla insanlar çok çeşitli kültürel ürünlerle karşılaşılıyor. Yani, kültürün değişme hızı kültürel çevrenin değişme hızına yetişemiyor. Sonuçta geleneksel kültür ürünleri insanların zevk ve ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Yine bir kısım kişilerde batı kültürü ile kendi kültürünü karşılaştırınca kendini zayıf hissediş psikolojisi vardır. Batı'nın gelişmiş teknik ve kültür özelliklerini öğrenince modern topluma uyum sağlayacağını düşünür. Bu psikolojik nedenler de insanları, özellikle yeni şeylere açık olan gençlerin yabancı kültürleri daha çabuk kabul etmesini açıklayabilir.

Diğer bir önemli sebep ise, eğitim sisteminin eksikliğidir. Okullarda Uygur kültürü hakkında dersler neredeyse yoktur. Gençlerin kendi kültürü hakkında bilgisi çok azdır. Aksine, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarıyla yabancı kültür hakkında daha çok bilgiye sahip oluyorlar. Yabancı film ve dizilerden *Halloween*'in nasıl kutlanacağı, doğum günü partilerinin nasıl düzenlendiği, sevgililer günü neler yapıldığı hakkında yeterli bilgiye sahip olan gençler ona özenir ve bunu kendi hayatında da gerçekleştirmek ister.

Son dönemdeki dini uyanış:

Son 10-15 senedir, Uygurların arasında bir kısım kişiler daha önceleri olmadığı kadar dindar olmaya başlamıştır. Bu kişiler kıyafetten başlayıp yaşam tarzlarına kadar, daha çok muhafazakâr tutumlar gösterirler. İnsanların İslami ülkelerde yaşama arzusu, kadınların Arap kültüründen özenmiş siyah abiyeler giyinmesi, mahremsiz dışarı çıkmaması vs. dikkate değer bir mesele haline gelmiştir. Böyle insanlar toplumdan uzak, daha kapalı bir çevrede yaşamaktadır ve diğer insanların İslam ahlâkı ve

¹³² M.Bilal Arık, "Bir Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak 14 Şubat Sevgililer Günü", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2004 sayı:20 s:77-88.

değerlerinden uzaklaştığını düşünür. Bu tutum Uygur toplumunun farklı kesimlerinde farklı derecede gözlemlenebilir; bu farklılık kırsal veya kentsel alanda yaşaması, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi, sosyal konumu gibi faktörlerden etkilenmektedir. Gerçi bu eğilim tüm Uygur toplumuna genel olmasa da dikkate değer bir mesele haline gelmiştir, seküler ülke olarak Çin, bu dini eğilimi kontrol etmek için bölgede yeni politik tutumlar benimsemiştir.

Klasik modernleşme teorilerine göre, modernleşmenin sonucu sanayileşmiş, kentleşmiş, demokratik ve seküler bir toplumdur. Modern toplumda kutsal ile kutsal dışı net bir çizgi ile ayrılmalıdır. Klasik sosyologlara göre, din gelecekte tarih sahnesinden çekilecekti, fakat son 20-30 yıl içinde bu tür görüşler çökmüştür. Eskiden sekülerizmi savunan düşünürler de dinin asla yerini kaybetmeyeceği görüşünü öne sürmeye başlamıştır. Mesela Peter L. Berger, 1990'lardan sonra fikirlerini sekülerliğin dini sonlandıramayacağı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Çünkü dünya çapında, Hıristiyan toplumu ya da İslam toplumu olsun, dinden uzaklaşma yerine dini uyanış yaşamaktadır. Son dönemlerde dünya çapında gerçekleşen dini hareketler bunun delilidir. Amerika dünyadaki en modern toplum olmasına rağmen, yine de dünyanın en dindar ülkesi sayılır, Amerika'da haftalık kiliseye gitme oranı %40 düzeyinde olduğu saptanmıştır, Halkın %70i kendini dindar olarak tanımlıyor.¹³³

O zaman, bu tür bir dini uyanışın nedeni nedir?

Geleneksel toplumlarda insanların kimliklerinin daha çok yapısal bir temeli vardır.¹³⁴ İnsanın kim olduklarını ait oldukları aile ve toplum yapısı belirliyordu. Fakat modern toplumda, sürekli değişim ve çözülme içinde olan toplumsal yapı insana sabit kimlik referansı veremiyor. Yapısal dayanak zayıflayıp onun yerine kültürel değerlere bağlı bir kimlik ortaya çıkmıştır. Böylece modern toplumda insanların kültür bilinci de güçleniyor. Din, kültürün önemli bir faktörü olduğundan kişisel değerlerin bir kaynağını oluşturmaktadır. Dinin toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında çok önemli rolleri bulunmaktadır.¹³⁵ Din ile ilişkileri çerçevesinde kimlik

¹³³ Ali Köse, "21.Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Alguları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015-12, s: 7.

¹³⁴ Elisabeth Özdalga, "Türkiye'de İslami Uyanış ve Radikalleşme Üzerine", *Journal of Islamic Research*, vol 4, Jan. 1990, s:58.

¹³⁵ Bünyamin Solmaz & İhsan Çapaoğlu, *Din sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitapevi, 2009, s:419.

konusu, hemen her toplumda sosyal ve kültürel bir problem olarak öne çıkmaktadır, hızlı toplumsal değişim ve bunalım ortamları, kültürel toplumsal marjinalite ve dolayısıyla da güvensizlik, belirsizlik ve asimilasyon tehdidi durumlarında, değişime uyum/ uyumsuzluk, direnç ve muhafazakarlık süreçleri içerisinde dine yapılan vurgu daha da artmakta.

Yukarıda bahsi geçen eğilimlerin hepsinin “kimliği kaybetme” endişesi ile ilgili olduğunu görebiliyoruz. Küreselleşmenin getirdiği önemli kültürel sorunlardan biri de “milli kimlik krizi”dir.¹³⁶Farklı kültürler arasında kültür şoku yaşamakta olan Uygurlar kimliklerini korumak isteğinde geleneğe sarılmaktadır, kendisi kalmak istemektedir. Bu modernlik ile gelenek arasında bir gerilime yol açmıştır. Modernleşmeciler ile gelenekçiler arasındaki esas tartışmalar, Batı Kültürü ile ilişkin tutum alanında geçer, modernleşmeciler batı kültürü ve batı yaşam tarzlarının benimsenmesi gerektiğine işaret ederken, gelenekçiler “kültürel öz”e işaret eder.¹³⁷

Toplum her zaman iktidar ilişkisi içindedir, toplumun değişmesine yol açan şey, iktidar ilişkilerinin değişimidir.¹³⁸ Burada iktidar, siyasi olabilir, ekonomik olabilir, kültürel olabilir, bilimsel olabilir, etik olabilir. Modern hayatta iktidar hiyerarşisinin üst basamağında “Batı” ve “Batı Kültürü” olan kapitalizm yer almaktadır. Ekonomik küreselleşme, kapitalist ekonomik sistemin yaygınlaşması demektir ve bu ekonomik sisteminin merkezi “kâr”dır. Kâr sağlayan her şey iktidar hiyerarşisinin üst basamağında olabilmektedir. Gelenek ve din, modern ve küresel kültür karşısında zayıf kaldığı için konumunu kaybetmektedir. Modern toplumda “muhafazakârların muhafaza etmek istediği şey ise, iktidar ilişkilerindeki yeridir.”¹³⁹

Uygur bölgesinde yaşayan halkın ekonomik durumu Çin’in diğer bölgelere kıyasen düşük, özellikle Uygur toplumunun gelir düzeyi düşük olduğu için, sanayi ve pazarlama projelerine yatırım yapanlar genelde diğer bölgelerden gelen yabancılardır. Yatırımcılar Pazar ekonomisinde egemen konumda olur, kazananlar da onlardır. Gerçi Uygurlar da bu kâr kazanma sürecine dâhil edilmiştir ama sadece iş gücü ya da kaynak sağlayıcı durumundadır. Tabii, bu katılımcılar da belli miktarda kâr elde eder, ama ne

¹³⁶ Mustafa Talas & Yaşar Kaya, “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, *TÜBAR*, 2007, s:157.

¹³⁷ Özbudun, a.g.e., s:287.

¹³⁸ Arslan, a.g.e., s:50.

¹³⁹ Arslan, a.g.e., s:51.

kadar kazanacaklarını yatırımcılar belirler. Dolayısıyla aslında var olan sosyal yapı, sosyal ilişkiler, insanların yaşam tarzı hatta değer sistemine kadar hepsinde değişmeler görülür. Üretim ilişkisi sosyal yapının temelidir. Diğer bir yandan, yatırımcıların ekonomik hayattaki hâkim konumu, onların kültürünün yöre halkını etkileme gücünü belirler. En önemlisi, Uygurların ekonomik hayattaki güçsüzlüğü onların kamusal alanda ve kaynak dağılımında konuşma yetisinin olmamasına yol açmaktadır. Böyle olunca da, otantik kültür ve hayat tarzı dış faktörler tarafından belirlendiği için, kültür sahibi yöre halkı kriz durumuna sürülür.

Küresel kültürün karşısında otantik kültürün anlamlandırma gücü zayıf kalmaktadır. Kültür, bir anlam ve semboller sistemidir ve bu sistemle insanlar günlük hayatı, toplumsal rolleri ve ilişkileri anlamlandırır. Ama küresel kültürün yayılmasıyla, otantik kültürün anlam ve sembol sistemi modern ve küresel dünyayı açıklamada yetersiz kalmaktadır, dolayısıyla insanlar kültür öğelerine yeni içerikler ekleyerek dünyayı anlamaya çalışmaktadır. Diğer bir yandan gençler eğitim veya iş için memleketlerinden ayrılıp farklı kültürlerle karşılaşır ve deneyim kazanır. Yurtdışında yaşama sürecinde bu insanların kültür bilincine yeni içerikler eklenir. Onlar memleketine dönünce bunu diğer insanlara aktarır, hatta bu o kültürün yeni parçası haline gelir. Genelde bu tür bütünleşme kültürün yüzeysel tabakasında gerçekleşir, mesela popüler kültür ve tüketim kültürünün etkisi altında insanların kabul ettikleri moda akımı, boş zaman geçirme tarzı vs. olur.

Ama farklı kültürlerin bir arada var olması yerli kültür için bir baskı oluşturabilir. Farklı insanların toplanması farklı kültürlerin karşılaşmasına neden olur. Yöre halkı farklı toplum ve insanlarla tanışıp, çokkültürlü kompleks çevre içinde kendini bulur. Bu karışık kültürel çevre Uygurlar için kompleks kimlik referansı sunar. Dolayısıyla yerel kültürün homojenliği ve bütünleştirme gücünde kırılma ortaya çıkar. Bir insan bir olayı bulunduğu bu karışık kültürel çevrede anlamlandırma sürecinde, karışıklık hisseder ve böylece “değer kaybı” şekillenebilir. Küreselleşme yapısal olarak tekdüzenliği savunur, Batı kültürünün egemenliği altında Uygur kültürü kaybolma korkusu içinde kalır, bu yerli kültür için en önemli sarsıntıdır.

Bunun dışında, Uygurların modernleşmesi ve kültürel değişimini ele alırken, Uygur kültürünün Çin kültürü ile olan ilişkisini de unutmamak gerekir. Modernleşme

sürecinde Uygur toplumu için egemen kültür sadece Batı kültürü değil, aynı anda Çin kültürü de vardır. 56 etnik gruptan oluşan Çin toplumunda, Çinliler çoğunluğu, diğer etnik gruplar azınlığı oluşturur. Çoğunluk ve azınlıkların kültürleri arasındaki farklılıklar ve etkileşimden dolayı kendi başına bir kültürler hiyerarşısı oluşturmaktadır. Batı kültürü, Çin kültürü ve Uygur kültürü arasında ilişkini özetlersek, küresel çapta Batı kültürü egemen kültürken, ülke çapında egemen kültür Çin kültürüdür. Dolayısıyla Uygur kültürü bir yandan Çin kültüründen etkilenirken bir yandan küresel kültürden etkilenmektedir.

Modernleşme sürecinde Çin kültürü küresel kültürün karşısında kendini yeniden yorumlamak zorunda kalır ve dolayısıyla kültür yapısında değişimler, yeniden düzenlemeler meydana gelir. Pazar ekonomisinden etkilenerek Çin sosyalistik Pazar ekonomisi stratejisini gerçekleştirdi ve bu başarıyla sonuçlandı. Devletin ekonomik düzeyi ve insanların yaşam standartları yükseldi. Ekonominin küreselleşmesi, Çin ekonomisi için yeni baskıları getirdi, özellikle manevi kültür bu süreçten etkilenmektedir. “Kâr merkezli” pazar ekonomisi, bireycilik, özgürlük ve rasyonellik Çin’in geleneksel kültüründe var olan etik anlayışına, kolektivizm anlayışına ve irrasyonelliğe meydan okudu. Bu durumda, ekonomik ve politik açıdan gelişmiş Batı ülkelerinden yayılan kültürel değerler karşısında Çin kendi kültürünü yorumlamakta ve belli değişimler gerçekleşmektedir.

Çin kültürünün sürekli değişimi, altkültür olan Uygur kültürünü de etkiler. Egemen kültürün değişimine olumlu tepkiler beklenirken, küreselleşme sürecinde kültürel kimliği koruma ihtiyacından dolayı, bu uyum sağlama ve bütünleşme süreci yavaşlamaktadır. Sonuçta Uygurlar hem Çin kültürü hem de küresel kültürle aynı anda başa çıkmalıdır. Bu süreç rasyonel bir şekilde devam edebilir veya körü körüne diğer kültüre özenmekle de sonuçlanabilir.

1980’lerden başlayıp, Uygur 12 Makam’ı devletin desteği ile bir kültür projesi olarak tekrar ele alındı. “Batı Bölgelerini Geliştirme” projesinin bir parçası olarak, yörenin manevi kültür unsurları da geliştirilip piyasaya konuldu ve bununla ekonomik kâr elde edildi. Aynı zamanda, yerli kültür modern faktörlerle yeniden yorumlandı; modern dönemin taleplerine uygun hale getirildi. “On iki Makam” Uygur kültürünün göstergesi olarak ulusal ve uluslar arası sahnelere çıkartıldı. Bunun dışında turizm

işlerinin geliştirilmesinde de aynı amaç güdüldü. Mesela “Turfan Üzüm Festivali”, “Kumul Hünnap Festivali”, “Davañın Kùltür Festivali” gibi her yıl düzenlenen özel günler turistlerin dikkatini en çok çeker. Düzenlenen eğlence etkinliklerinde geleneksel yemekler, geleneksel kıyafetler, el sanatı ürünleri çok bu günlerde satılır. Yani, kùltür meta halinde pazara sunulmakta ve ekonomik kâr elde edilmektedir. Devletin planlı projesi olduğu için en uzakta kalan küçük köyler de insanların dikkatini çekmektedir. Mesela *Lopnurluklar Kenti* (köyü) devlet içi ve dışındaki insanların dikkatini çekmektedir.

Ekonomik durumun iyileşmesi, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi, en önemlisi turistlerin gelmesi, yerli halkın diğer bölgelerle ilişkisini sıklaştırmış, geride kalmış küçük köylerde yaşayanlar bile modern hayata ilgili belli bilgilere sahip olmuştur. Yerli halkın modern hayata özenmesi ile kendi kùltürel değerlerini ve özelliklerini koruma isteği çelişkili bir durumu yaratmıştır. Bu çelişki şu sonuca yolaçmıştır: Geleneksel kùltürel faktörleri modern faktörlerle birleştirip yeniden düzenleyip toplum sahnesine çıkarmak. Örnek alırsak, pop şarkılar türkülerden ilham almakta, moda tasarımcıları geleneksel desenleri tasarımlarında kullanmakta, yöresel müziklerle yurtdışında konserler yapılmakta. Son zamanlardaki bu gelişmeler devletin isteği üzerine değil, tamamen halkın kendi bilinci ve gelişme isteğiyle yapılmıştır. Yani, halk kendi kùltürel özelliklerinden yararlanarak kendini küresel ortama sunmanın yolunu bulmaktadır.

Yukarıda Uygur toplumunda görülen iki farklı tepkiyi ele aldık: Biri modern küresel kùltürü reddetmek ve geleneğe aşırı vurgu yapmak; diğeri ise, kùltürü yeniden yorumlayıp modern şartlara uygun hale getirmek. Batı dışı diğer toplumlarda olduğu gibi Uygur toplumunda da küresel kùltürün tahakkümü altında yok olup gitme kaygısı vardır; diğer yandan egemen kùltür ile altkùltür ilişkisinin doğru gelişmesi de önemli sorunlardan biridir. Ama modernlikten kaçmak, küreselleşmeyi reddetmek, sorunu çözmenin yolu değildir. Modern dünyaya uyum sağlama süreci ve küreselleşme süreci, Bauman’ın ifade ettiği gibi seçkin kesim ile “yerelleşmiş” geriye kalan kesim arasındaki kopukluğu belirginleştirir.¹⁴⁰ Önder toplumlar, küreselleşmeye maruz kalan etnik

¹⁴⁰ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2012, s:9.

grupları her zaman “öteki”leştirmektedir. Bu yüzden körü körüne uyum sağlama çabası da Uygur toplumunu tehdit altında bırakabilir.

Modernleşme ve küresel kültürün baskısı, Uygur toplumunu kendi kültürü ve konumu üzerinde düşünmeye sürüklüyor. Bu iyi bir gelişmedir. Artan rasyonellikle kendini tanıma çabası insanların kendi özellikleri ve etkilerini fark etmesine yardımcı olur, kendini doğru tanıyabilen sürece gelişme gerçek anlamında gerçekleşmiş olur. Fakat kendini tanıma yeterli değildir. Şu an içinde bulunduğumuz modern dönemi ve küreselleşmiş çevreyi de doğru tanımak gerekir. Günümüzdeki eğilimlerin arka planında neler olduğunu bilmek önemlidir. Belki o an bu dünya karşısında hangi konumdan yer alacağımıza ve nasıl bir tutumda olmamız gerektiğine doğru karar verebiliriz. Şu kesin ki, gelişme sürecinde “kazançlı” taraf olmaktan kurtulup, “gelişme”nin girişimcisi olduğumuzda, kaynak ve sermaye sahibi “edinen” taraf olduğumuzda gerçekten gelişmiş ve modernleşmiş oluruz.

SONUÇ

Uygur toplumu modernleşme sürecini tamamlamamıştır, yani henüz geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecindedir. Yukarıdaki bölümlerde Uygurların modernleşme süreci ve kültürel değişmelerini analiz ettik. Burada Uygur toplumunun karşılaştığı sorunlarla ilgili şu sonuçları çıkarabiliriz.

1. Uygur toplumunun modernleşme sürecini hızlandıran faktörler olduğu gibi engelleyen faktörler de vardır.

Genel bakışta, dünya çapında gerçekleşen modernleşme ve gelişme, uluslar arası iletişim, Çin'in kalkınması vs. Uygurların modernleşmesi için olumlu etki sağlamaktadır. Bir bölgenin ekonomisi ve politikası kültürel modernleşmeyi etkiler. "Batı Bölgeleri Geliştirme Projesi" politikasının gerçekleştirilmesinden bu yana Sincan Uygur Özerk Bölgesinin ekonomik durumu eski halinden daha iyidir. Turizm işlerinin gelişmesi de Sincan için belli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Teknolojinin gelişmesi de modernleşmeyi hızlandıran faktörlerinden biridir. Çin'in bir teknoloji ülkesi olması, Uygur toplumu için de bir avantajdır. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi, toplumların coğrafi dezavantajlarını hafifletebilir. Çünkü coğrafi bakımdan uzakta olan toplumların başka toplumlar ile iletişim kurması, yenilikleri öğrenmesi ve kabul etmesi zordur; iletişim ve ulaşım araçlarının yardımıyla bu sorun da belli ölçüde çözülmüş olur.

Uygur toplumunda modernleşmeyi engelleyen faktörlerin en başında ekonominin geldiğini de belirtmeliyiz. Uygur bölgesinin ekonomik kalkınma hızı diğer toplum veya bölgelere göre yine de yavaştır. Sincan Çin'deki ekonomik temeli zayıf bölgelerin biridir. Altyapı yeterli olmayınca üstyapının inşası zor olur. Ekonomik sorunlardan kaynaklanan sosyal sorun ve çatışmalar daha büyük engelleri oluşturur, mesela son zamanlarda gündeme gelen terör ve terör karşıtı hareketler. "Çin'in toprak bütünlüğünü koruma" adına yapılan terör mücadelesinden dolayı büyük masraflar harcanmaktadır. 2013 yılında, Sincan Uygur Özerk Bölgesinin üç dönemlik yerel maddi masrafı 233,91 milyar yuan olduğu, ondan önceki seneye göre %14.3 arttığı tespit edilmiştir. Bunun içinde kamu güvenliği için ayrılan para 13.18 milyar yuan

olmuş, %15.3 artmıştır.¹⁴¹2014 yılı terör olaylarının en sık yaşandığı senedir ve bu yılın bütçesi 146 milyar yuan iken, kamusal güvenlik masrafları 9.39 milyar yuan olmuştur. Yani bir önceki yıla göre %12.4 artmıştır. Bölgenin gelir ve gideri arasında da dengesizlik görülmektedir. 2013 yılında bütçe 306.71 milyarken, gelir 112.85 milyar yuan olmuştur.¹⁴² Görüldüğü gibi, “terör mücadelesi” ekonomik sorunları arttırmıştır. Sadece ekonomik olarak değil, toplumun enerjisi ve maneviyatını da olumsuz etkilemektedir. Çözülmesi gereken diğer ekonomik ve toplumsal sorunlar varken, dikkatin bütünüyle kamu güvenliği üzerinde yoğunlaşması yeni sorunlara neden olmaktadır.

2. Kültürel gecikme sorunu

Maddi kültür, görünür alandaki kültür öğelerini gösterir. Çin kentleşme hızı yüksek ülkelerden biridir, dolayısıyla Uygur bölgesinde de kentleşme oranı yüksektir. Kentsel bölgelerde modern inşaatlar, köprüyol, park, gelişmiş ulaşım araçları, lüks mağazalar vs. modernleşmekte olan herhangi bir büyük şehri arındırır. İnsanların boş zaman geçirme tarzı, kullandıkları eşyalar, giyindikleri kıyafetler, modern toplumdaki insanlardan pek farklı değildir. Manevi kültür de maddi kültüre uyumlu halde gelişmesi gerekir. Uygur toplumunda dil, din, etik anlayışı, insan ilişkileri, düşünce tarzı gibi manevi kültür öğelerinin gelişmesi yavaş seyretmektedir. Dolayısıyla maddi ve manevi kültür arasında ahenksizlik- kültürel gecikme sorunu doğurmaktadır. Bu durum devam ettikçe de bireyler kendini yetersiz hissetme psikolojisine sürüklenir. Sonuçta egemen kültüre özenme eğilimi artar.

Tüketim kültürünün etkisiyle insanların maddiyata verdikleri önem arttı ve insanlar artık tükettikleriyle kimlik ve statü kazanma peşinde. İnsanların maneviyata verdiği önem yetersiz kalmaktadır. Gerçi okur-yazarlık oranı artmış, yüksek eğitim görenlerin oranı da artmış olsa da bu sadece belli bir kesim insanlar arasında geçerli durumdur. Çin genelinde Sincan Uygur Özerk Bölgesinin, özellikle Uygurların ortalama gelir düzeyi, diğer bölgelerdeki insanlara göre düşük düzeydedir. Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde insanların ihtiyaçlarını şöyle sıralar: Fizyolojik gereksinimler; güvenlik gereksinimi, ait olma ve sevgi gereksinimi, saygınlık gereksinimi, kendini gerçekleştirme gereksinimi. İnsanların alt düzeydeki ihtiyaçları tatmin edilmeden bir üst

¹⁴¹ http://finance.ifeng.com/a/20140829/13025786_0.shtml

¹⁴² http://finance.ifeng.com/a/20140829/13025786_0.shtml

düzeydeki ihtiyaç kategorisine geçemez. Yani, görüyoruz ki, insanların maddi ihtiyaçları tam olarak giderilmeden, kişilik gelişme/ maneviyat gelişimine geçemez. Uygur toplumunun büyük bir kesimi hala da maddi ihtiyaçları giderme aşamasından geçememiştir.

Bir toplumun maneviyatının ve maddi kültürünü değişmesinde eğitimin büyük katkısı vardır. Eğitim düzeyi ne kadar yüksekse, bu toplumun modernleşme seviyesi de o kadar yüksek olur. Eskiden Uygur toplumunda medrese eğitimi yaygın olduğu için dini bilimler verilir, fen bilimlerine çok fazla önem verilmezdi. Kız çocukların eğitim alması da gereksiz sayılırdı. Yirminci yüzyılında Ceditizm'in etkisiyle bu görüşlerde değişiklikler olmaya başladı. Dini öğütlerin yerine laik eğitim anlayışı geldi. Sonradan "Dokuz yıllık zorunlu eğitim" politikasının gerçekleşmesiyle 7 ve 16 yaş arasındaki çocukların okula gitmesi sağlandı. Yüksek eğitim görenlerin, hatta yurt dışında eğitim görenlerin sayısında da artış görüldü. Ama eğitim kalitesinin düşük olması günümüzdeki önemli sorundur, okulların maddi durumunun iyi olmaması, öğretmenlerin kalitesizliği gibi sorunların acilen çözülmesi gerekir.

3. Dini ve geleneksel muhafazakârlığın modernizmle çatışması.

Modernizmin temelinde Aydınlanma düşüncesi vardır. Aydınlanma, dünyanın sekülerleşmesi, kutsal ile kutsal dışının ayrılması, din merkezli otoritenin yerine insan aklının geçmesi gibi fikirlerle temellenir. Weber gibi bazı klasik düşünürlerin ifade ettiği üzere "dünyanın büyü bozumu" olan bir dönemdir modernite. "Modernizmin yeni yaşam tarzı adına profan yaşamı önceleyen bir dünyayı önermesi onu doğal olarak başta İslam olmak üzere dinler ve geleneklerle çatışma ortamına soktu."¹⁴³ İslam da modernizme karşı direniş gösterdi. Modernleşmenin kimilere göre "Batılılaşma" olarak tanımlanması, İslam toplumlarının modernleşmeye karşı tepkide bulunmalarının bir sebebidir. Dini muhafazakârlara göre başka dindekilere özenmek ve onlara benzemeye çalışmak İslam kurallarına aykırıdır. Bu görüşün etkisinde, onlar kıyafetten teknoloji ürünlerine kadar hepsine ön yargı ile yaklaşmıştır. Tabi, bu çok eski dönemlerdeki düşüncedir; fakat günümüzde de benzer mantıkla yapılan tercihlerin olduğunu görebiliyoruz.

¹⁴³ Ahmet Faruk Kılıç & Sıddık Ağçoban, "Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15 Sayı 28.

Son dönemlerde Aydınlanma düşüncesi postmodernizm başlığı altında sosyologlar ve düşünürler tarafından sorgulanmaya başladı. Aydınlanma düşüncesi ve klasik modernizm düşüncelerine göre modern dünyada dine yer yoktu, ama bu düşüncelerin aksine günümüzde din ve kutsallık kendi konumunu korumaktadır. Günümüzde, Berger'in ifade ettiği gibi, insanlar dine sarılabiliyor; ancak dindarlık komünal dindarlıktan bireysel dindarlığa dönüşmüştür. Bu yüzden modernizmi dine tamamen zıt bir şey olarak algılamak yanlış olacaktır. Diğer yandan modernleşme basit bir şekilde "Batılılaşma" olarak tanımlanamaz. Modernizmin rasyonellik anlayışı, ilerlemeciliği, hümanist görüşleri, özgürlük anlayışı her zaman referans almamıza değer şeylerdir.

Her şeyi reddetmek ve köktenci tutumla bu hızla değişmekte olan dünyada varlığımızı korumak mümkün olmaz. Geleneksel dini ideolojiler, semboller, değer anlayışları yeni dünyayı anlamak için yetersiz kalmaktadır. Ama diğer yandan gelenek ve dini tamamen bırakmak da çözüm yolu değildir. O yüzden hem geleneği dışlamayan, hem modern dünyaya uygun bir yol arayışında olmak önemlidir. Gelenekteki fikirden yaralanmakla birlikte, modernizmin başarılarını da kabul etmek en doğrusudur.

4. Toplumun farklı kesimleri arasındaki mesafe

Uygur toplumunda toplumsal tabakalar arasında farklar vardır. Mesela, kırsal-kentsel bölgeler arasındaki fark; zengin-yoksul arasında fark; eğitilmiş-eğitimsiz insanlar arasında fark; gençlerle yaşlılar arasındaki fark. Burada kastettiğimiz fark, bu kesimlerin modernleşme sürecine katılma seviyesi arasındaki farktır. Bu farklar toplumun her kesiminin eşit derecede modernleşmesine engel olmaktadır. Lerner'in modernleşmenin kentleşme ile başladığı görüşünden yola çıkarsak, Uygurların kentsel alanda yaşayan nüfusuna göre kırsal alanda yaşayan nüfusu daha büyük orandadır ve kentsel alandakilerin ekonomik durumu daha iyidir. Üstelik bu kesim toplumun geri kalanından daha iyi bir eğitim görmekte ve dünyadaki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri daha yakından takip edebilmektedir. Dolayısıyla sosyal tabakalar arasındaki fark sadece ekonomik farklılıkla kalmayıp, gündelik hayatın diğer alanlarında da kendini göstermektedir. Bu da toplumun bölünmesine neden olur, hatta toplumun farklı kesimleri arasında birbirini ötekileştirmesine de neden olabilir.

Modernleşme ve ilerleme uzun bir tarihi süreci gerektirir, bu süreçte her toplumun ve toplumun bireylerinin kendini doğru tanıyıp doğru konumlandırması gerekir. Modernite karşısında ve diğer gelişmiş/gelişmekte olan toplumlar ile olan ilişkisinde nasıl bir duruş sergilemeli, bunları doğru çözmek gerekir.

Bir millet için, seçkin kültüre sahip olmak büyük bir avantajdır. Seçkin kültür toplumdaki bireyleri bütünleştiren manevi destek rolünü sağlar. Milletin yükselişi veya düşüşü kültürle çok alakalıdır. Kültürün gelişmesi milletin gelişmesi, kültürün güçlenmesi milletin güçlenmesi demektir. Gelişmiş kültür birden bire ortaya çıkmaz, ya da bir önderin çabasıyla meydana gelmez, belki geçmişten kalan geleneksel kültürden miras alınıp yeniden yorumlanarak şekillenir. Miras almak icadın önkoşuludur. Tarihten beri süregelen kültürü bırakıp, günümüzde yeni ve modern kültür yaratmak mümkün değil. Uzun tarihi süreç ve kültürel birikim sonucunda şekillenen Uygur kültürü ideoloji, görgü kuralları, düşünce tarzı, değer sistemi, etik anlayışı, yaşam tarzı ve örf-adet, din, edebiyat-sanat, ilim ve bilim gibi kalemleri içerir. Modern ve gelişmiş kültür yaratmanın birinci adımı, kökünü bilmek ve geleneklerden miras almak; ikinci adım, modern görüş ve rasyonel bilinçle gelenekleri incelemektir; amaç geleneği aynen kopyalamak değil, dönemin şartlarına göre seçmek, değiştirmek ve yenilik yaratmak; üçüncü adım ise, kültürün içeriği ve doğasını derinlemesine anlamak ve onu hayata uyarlamaktır.

Diğer toplumların kültürel başarılarını kabul etmek önemlidir. Çin'in maddi kültür öğeleri sanayi ve teknolojiden oluşur, bunlar on dokuzuncu yüzyıldaki *Yangwu* Hareketi'nden bu yana Batı toplumlarından örnek alınmış tekniklerdir. Uygurların maddi kültürü Çin'in modernleşme sürecindeki değişmelerle birlikte değişmiştir. Ama Uygurlar kendi üretim biçimini geliştirememiştir. Modernleşme sadece sanayi ve teknoloji değildir, modernleşme sürecinde yine akılcılık, ilerlemecilik ve hümanist anlayışlarından da yararlanmayı bilmek lazım. Gelişmiş toplumlardan örnek alınırken körü körüne değil, rasyonellikle, geleneksel kültürü dışlamayan, uyumlu biçimde almak gerekir.

Uygurların modernleşmesi kendiliğinden oluşmuş bir süreç değil, dış çevre tarafından uyarılan bir süreçtir. Tarihte bir dönemliğine radikal dini muhafazakârlık, siyasi baskı ve yalnızcılık tutumundan dolayı, Uygur toplumunun dış çevre ile olan

ilişkisi tamamen kesilmiştir. Uzun süre devam eden bu süreçten dolayı Uygur toplumu bgeride kalmıştır, psikolojik olarak da yenilikleri dışlayan ya da yavaş kabul eden bir durum ya da bunun tam tersine, insanlarda kendini küçümseme, başkalarına aşırı özenme eğilimi ortaya çıkmıştır.

Hızlı değişen ve hızlı ilerleyen bu dönemde her şeyi reddedip aslını tamamen korumak mümkün değil, bu toplumun gelişmesine engel olur. Her şeyi bırakıp kendi kontrolünü tamamen kaybetmek de çözüm yolu değildir; kimlik bilinci ve aidiyet duygusu toplumdaki bireylerin güvende hissetmelerini, yakınlaşmalarını ve özdeşleşmelerini sağlar, bu da kültürün bir işlevidir. O nedenle bir etnik grubun kendini koruması için kültürünü koruması ve geliştirmesi çok önemlidir.

Modernleşmek için dış çevreden gelen uyarılardan yararlanıp onu motivasyona çevirmek, “edilgen” durumdan kurtulmak gerekir. Çünkü bu durumda gelişme ya da kalkınma sadece yüzeysel anlamda gerçekleşmiş olur, toplum kendi değeri ve prensibinden sapma riskine sürüklenebilir . “Modern” insan, modernleşmenin en önemli faktörüdür. Uygurlar kendi bilinci, düşüncesini geliştirdiği an, kontrol gücünü elde etmiş olur, işte o anda modernleşme gerçek anlamda gerçekleşmiş olur. Uygurların önündeki önemli soru şudur: nasıl hem kendimiz olarak kalıp hem de modernleşebiliriz? Kendi kültüründen, geleneğinden kopmadan modernleşmek, yalnızca modernleşmeyi arzulamanın yanı sıra modernleşmenin kritiğini de yapmakla mümkün olabilir.

KAYNAKÇALAR

Kitaplar

1. Altun Fahrettin, *Modernleşme Kuramı*, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.
2. Aydın Hasan, “İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu”, *Neden Geri Kaldık- Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma*, Ed.: İnan Kalaycıoğulları, Ankara, Kaynak Yayınları, 2013, s:353
3. Arslan Hüsamettin, Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafazakarlar-Meçhul Okurla Söyleşiler, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2012, s:50
4. Bauman Zygmunt, *Küreselleşme*, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2012, s.9
5. Bekri Cüneyd, “Sabik Uygur Medeni Halk Akartış Uyuşmiliri Hekkide” (Eski Uygur Medeniyet Aydınlatma Vakıfları Hakkında), *Xinjiang Tarih Matiriyalliri 5*, Urumçi, Xinjiang Halk Yayınları, 1982.
6. Bocoock Robert, *Tüketim*, Çev.: İrem Kutluk, Ankara, Dost Kitapevi, 2009.
7. Berman Marshall, *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, İstanbul, İletişim Yay. 2013.
8. Can İslam, *Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın, Sistematik Aile Sosyolojisi*, Ed.: Mustafa Aydın, Konya, Çizgi Kitapevi, 2014.
9. Çayboylu İ, *2001 Yılı Aile Raporu*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. Aktaran: Emrah Başaran, *Ailenin İşleyişi ve Gerçekleştirimi, Sistematik Aile Sosyolojisi*, Haz.: Mustafa Aydın, Çizgi Kitapevi, Konya, 2014.
10. Eagleton Terry, *Tanrının Ölümü ve Kültür*, Çev.: Selin Dinginoğlu, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.
11. Güvenç Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitapevi, 2005.
12. Giddens Anthony, *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, s.28
Giddens Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul, Ayrıntı Yay. 2014, s:11.
13. Hebibullah Abdurehim, *Uygur Etnografyası*, 2.Basım, Urumçi, Sincan Halk Yayınları, 2000.
14. Kongar Emre, *Toplumsal Değişme Kuramı ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, 1985.
15. Kongar Emre, *Kültür Üzerine*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
16. Karaçay Timur, “Çağdaşlaşmanın Önüne Koyulan İki Engel: Eğitim ve İnanç Kurumları”, *Neden Geri Kaldık-Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma*, Ed.: İnan Kalaycıoğulları, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013.
17. Millward James. A., *A History Of Xinjiang*, Columbia University Press, 2006: s.294
18. Rozi Yalkun, *Aka-Uka Musabayevelerin Tokuz Tohpisi*, Lay Kel’ening Sirri, Urumçi, Xinjiang Teknoloji Yay. 2012.
19. Seyit Mirahmet, Rozi Yalkun, *Memtili Ependi*, Urumçi, Xinjiang Üniversitesi Yayınları, 1997.

20. Swartz David, *Kültür ve İktidar, Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*, Çev.: Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yay., 2011, s:163.
21. Touraine Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2002.
22. Tomlinson John, *Küreselleşme ve Kültür*, Çev.: Arzu Eker, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2013.
23. Tezcan Mahmut, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.
24. Tazegül Murat, *Modernleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Babil Yayınları, 2005.
25. Türkdoğan Orhan, *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
26. Uçar Fuat, *Dış Türkler- Türk Dünyasının Parlayan Beş Yıldızı*, İstanbul, Fark Yayınları, 2007, s:319.
27. Valikhanov Chokan, “Altı Şehir Hatıraları”, *Tarih Betlirini Varaklıghanda*II-1, Yay.haz.:Nurmuhammed Doleti, Beijing, Milletler Yayınevi, 2014.
28. Zijderveld Anton.c., *Kültür sosyolojisi*, İstanbul, Açılım Kitapevi, 2013, s:28.

Makaleler

29. Abdüveli &Hu Hongwei, 维吾尔族流动人口特点、存在问题及对策, 中南民族大学学报人文社会科学版(Zhongnan Minzu Üniveritesi Sosyal Bilimler Dergisi), 2010-1.
30. Altuntuğ Nevriye, Geleneksel Tüketim Olgusunun Kırılma Noktası: Yeni Bir Tüketim Paradigmasına ve Tüketici Kimliğine Doğru, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2010, sayı 2.
31. Arık M.Bilal, Bir Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak 14 Şubat Sevgililer Günü, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2004 sayı:20 ss:77-88.
32. Aydın Hasan, “İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu”, *Neden Geri Kaldık- Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma*, Ed.: İnan Kalaycıoğulları, Ankara, Kaynak Yayınları, 2013, ss: 353-363.
33. Celil Abdüreşit, Günümüz Uygur Aile Yapısındaki Gelişmeler, *Bilig*, 2005, sayı:134, s:33-44.
34. Coşkun İsmail, “Modernleşme Kuramı Üzerine”, *Dergipark*, C.III-1, 1987 Aralık.
35. Gencer Bedri, *İslam'da Modernleşme*, Ankara, Doğubatı Yayınları, 2014.
- Giritli İsmet, *Çin ve Modernleşme*, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Cilt 3, sayı 1-3, 1982.
36. HallStuart, “The Question of Cultural Identity”, *An Introduction to Modern Society*, Ed.: Stuart Hall, David Held, Don Hubert, Wiley Inc., 1996, s:619.
37. Hou Jufeng, 新疆少数民族妇女婚姻家庭生育状况研究, *Xinjiang Üniversitesi*, 1996 sayı:24-3
38. Kılıç Ahmet Faruk & Ağçoban Sıddık, *Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 15 sayı 28.
39. Kurban Nurahmet, Çağdaş Uygur İslam Düşüncesinin Önderi Abdulkadir Damolla, *Bilig*, 2010 Bahar, sayı:53
40. Li Xinjian & Chang Qingling, 新疆各主要民族人口现状及变化特征 (Xinjiang'daki Her Millettin Demografik Değişim Özellikleri), *西北民族研究 (Kuzeybatı Milletler Araştırmaları)* 2015-3, sayı: 86.
41. 中国新疆农业行业现状调研及发展趋势研究报告, 2014-2018

42. Li Wanming & Hu Yiting, 新疆农民增收问题与对策 (Xinjiang'da Çiftçilerin Geliri Arttırma Sorunu ve Öneriler), 石河子大学学报: 哲学社会科学版 (Shihezi Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler Sayısı), vol.2, No.2, 2002.
43. Li Xianghan, Hu Xiangnan, Li Ting, 喀什维吾尔族传统手工业的保护与发展 (Kaşgar'da Geleneksel El Sanatının Korunması ve Geliştirilmesi), 科教文汇 (Kejiao Wenhui), 2014-3, sayı:273.
44. Li Xiaoxia, 试析维吾尔族离婚现象形成原因 (Uygurlarda Boşanmanın Nedenleri Hakkında Analiz), 西北民族研究 (Xibei Minzu Yanjiu), 1996, sayı 19.
45. Liao Huizhen, 《洋务运动对中国近代化的深刻影响》, 经济与社会发展, 2011-09, s:136-142.
46. Ren Yifei & Hoshur Yasin, *Uygurlar*, Çev.: Ablajan Yusup, Beijing, Milletler Yayınları, 2014, s:184
47. Rozi Yalkun, 20-Esirdeki Tunji İslahatchi- Abdulkadir Damolla, Xinjiang Medeniyeti Dergisi, 2010, Sayı: 5, ss: 25-43.
48. Sarı Özgür, “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, Mustafa Aydın, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, İstanbul, Çizgi Kitapevi, 2014, s:33.
49. Seydul Aygöl, 新疆农业产业结构发展现状分析 (Xinjiang'da Tarımsal Üretim Yapısının Analizi), 商场现代化, 2011, sayı 635.
50. Solmaz Bünyamin, Çapaoğlu İhsan, *Din sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitapevi, 2009, s:419
51. Sözen Edibe, Modernite ve Kültürel Kimlik, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 1998, Sayı: 25.
52. Süleymanov Abulfez, “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”, Aile ve Toplum, 2011 c:5, sayı: 17
53. Talas Mustafa & Kaya Yaşar, “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, TÜBAR, 2007, ss: 149-162.
54. Orhun Abliz, “Hazirki Zaman Uyghur Millitining Shekillinish Jeryani”, *Tarihtiki Sirlar*, Ed.: Nurmammed Doleti, Beijing, Milletler Yayınları, 2014, ss:156-170.
55. Özdalga Elisabeth, *Türkiye'de İslami Uyanış ve Radikalleşme Üzerine*, Journal of Islamic Research, vol 4, Jan. 1990.
56. Özkan Devrim, Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetinin ve Rollerinin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite, Turkish Studies, Volume 9/2, 2014, s: 1239-1252.
57. 新疆维吾尔自治区统计局(Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi İstatistik Müdürlüğü), 新疆统计年鉴 2001(2001 Xinjiang İstatistikleri), Beijing, Çin İstatistik Yayınları, 2001.
58. Yiğit Emin, “Küreselleşme, Toplumsal Yaşam ve Kültür”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2015,
59. Zhu Jing, Zhu Ying, 浅谈新疆转变后的现代化战略(Sincan'ın Modernleşme Stratejisi Hakkında Kısa Analiz), 新疆社科论坛 (Xinjiang Sheke Luntan) , 2007-6.

Diğer Kaynaklar

60. Durutüek Ceyda, Gelenek, Tüketim ve Törensiz Tüketim: Türkiye'deki Evlilik Törenleri üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek

Lisans Tezi, Ankara, 2007.

61. Güneş H.Nihat, *Modernizmden Postmodernizme Türkiye'de Kültürel Yabancılaşma Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2004, s:148.
62. Kurt Suat, *Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Değişmeye Etkisi: Kayseri Örneği*, Yüksek lisans tezi, 2006.
63. Özkiraz Ahmet, “Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durumu”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1993.
64. Zeki İzzetullah, *Ceditçilik Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Türkistan Âlimleri Üzerindeki Etkisi: Musa Hoca Behbudî ve Munevver Kari Örneği*, Selçuk Üniveristesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

E-Kaynaklar

65. Baidu Baike, <http://baike.baidu.com/item/%E8%A5%BF%E9%83%A8%E5%A4%A7%E5%BC%80%E5%8F%91/376?fr=aladdin>
66. Tevekkül Mihrullah, *Uygurlarda Ceditçilik Hareketi ve Onun Etkisi Üzerinde Genel Bir Değerlendirme*, <http://www.bilgilerzirvesi.org/bildiri/pdf/mihrullah-tevekkul.pdf>
67. *新疆农村主导产业发展的现状与前景分析*, <http://blog.sina.cn/dpool/blog/s/blog-6265d44a0100fsya.html>
68. Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Aydınlanma_Çağı
69. Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>
70. Zhang Haipeng & Wang Chaoguang, “辛亥革命的历史意义”, <http://www.aisixiang.com/data/100755.html>.

Yazar Adı Soyadı	Jıalalıdıng BULIBULINAZI
Tez Adı	Uygurların Otantik Kültürü ve Modernleşmesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisanas
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 15.03.2018

İmza: *Jıalalıdıng*